

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ

На правах рукопису

ТОМІН ЕДУАРД ЄВГЕНОВИЧ

УДК 343.13:343.36

**ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПОРУШЕННЯ
У ДОСУДОВОМУ ТА СУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННЯХ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

**Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Науковий керівник:

Власова Ганна Петрівна

доктор юридичних наук, професор

Київ – 2016

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. Основи вчення про правопорушення та поняття кримінального процесуального порушення	
1.1. Основи вчення про правопорушення та співвідношення ознак кримінального процесуального порушення і правопорушення.....	13
1.2. Поняття кримінального процесуального порушення та його відмінність від кримінального процесуального порушення.....	42
Висновки до розділу 1.....	53
РОЗДІЛ 2. Класифікація кримінальних процесуальних порушень	
2.1. Критерії класифікації кримінальних процесуальних порушень.....	55
2.2. Кримінальні процесуальні порушення, що вчиняються під час досудового розслідування.....	71
2.3. Кримінальні процесуальні порушення, що вчиняються під час судового провадження.....	83
2.4. Кримінальні процесуальні порушення, що можуть бути вчинені на будь-якій стадії кримінального процесу.....	100
Висновки до розділу 2.....	110
РОЗДІЛ 3. Юридичні наслідки вчинення кримінальних процесуальних порушень	
3.1. Наслідки вчинення кримінальних процесуальних порушень, передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України.....	112
3.2. Юридична відповідальність за вчинення кримінальних процесуальних порушень.....	141
Висновки до розділу 3.....	167
ВИСНОВКИ.....	170
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	175
ДОДАТКИ.....	199

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АРК	Автономна Республіка Крим
ЄСПЛ	Європейський Суд з прав людини
ВСУ	Верховний Суд України
ВССУ	Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ
ІТТ	ізолятор тимчасового тримання
КАС	Кодекс адміністративного судочинства України
Конвенція	Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс України
КПК	Кримінально-процесуальний кодекс України 1960 року
ККУ	Кримінальний кодекс України
КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення
МВС	Міністерство внутрішніх справ України
ООН	Організація Об'єднаних Націй
СІЗО	слідчий ізолятор
ЦК	Цивільний кодекс України
ОВС	Органи внутрішніх справ

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Кримінальне провадження неможливо уявити без наявності певних порушень його учасниками норм кримінального процесуального права. Саме тому держава передбачає законодавчі механізми запобігання та припинення таких порушень, усунення негативних наслідків останніх у вигляді запровадження відповідних правових інститутів (зокрема, оскарження процесуальних рішень відповідних органів досудового розслідування й прокуратури, перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядку). Крім того, у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) безпосередньо передбачено таке поняття як «істотне порушення вимог кримінального процесуального закону» (ст.ст. 409, 438), зміст якого потребує наукового пізнання.

У діяльності органів досудового розслідування набула широкого розповсюдження негативна практика порушення процесуальних норм, що полягає в обмеженні права підозрюваного, обвинуваченого на захист, незаконному затриманні підозрюваних, невідповідності пред'явленого обвинувачення обвинувальному акту тощо. Поряд з цим, такі порушення вчиняються не лише слідчими та прокурорами, а й суддями і слідчими суддями. Так, в окремих випадках грубі порушення норм кримінального процесуального законодавства судді допускають через неуважне або недбале ставлення до своїх обов'язків. Це, в свою чергу, зумовлено як значним навантаженням на кожного суддю, так і низьким фаховим рівнем підготовки багатьох суддів місцевих судів, про що свідчить зміст ухвалених ними судових рішень. Зазначені недоліки можуть бути зумовлені також відсутністю належного контролю за якістю роботи суддів з боку керівництва суду.

Про це свідчать і статистичні дані: протягом 2014 р. кількість кримінальних справ, у яких підготовче судове засідання і судовий розгляд призначені з порушенням строків, передбачених положеннями статей 314, 316 КПК України та статей 241, 256 КПК України 1960 р., становила 9,6 тис., або 7

% від кількості справ, провадження в яких закінчено. В апеляційному порядку скасовано і змінено вироки стосовно 10,5 тис. осіб. Протягом 2015 р. кількість кримінальних справ, у яких підготовче судове засідання і судовий розгляд призначені з порушенням строків, становила 4,1 тис., або 3,3 % від кількості справ, провадження в яких закінчено. Незважаючи на те, що кількість осіб, стосовно яких в апеляційному порядку у 2015 р. скасовано і змінено вироки місцевих загальних судів зменшилася на 4,2 % (стосовно 10 тис. осіб), їх частка від кількості осіб, щодо яких постановлено вироки місцевими загальними судами, збільшилась і становила 9,5 %. У касаційному порядку скасовано і змінено вироки місцевих та апеляційних судів стосовно 1,1 тис. осіб, що на 17,4 % менше; їх частка від кількості осіб, щодо яких постановлено обвинувальні та виправдувальні вироки місцевими судами, становила 1 %¹.

Порушення норм кримінального процесуального права є суттєвою перешкодою на шляху виконання завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України). Це зумовлює невдоволеність суспільства результатами діяльності правоохоронних органів, породжує зневіру громадян у справедливість та добропорядність суб'єктів кримінального процесу.

Зазначене вище, в свою чергу, вказує на те, що перегляд судових рішень у апеляційному і касаційному порядку є необхідною і безумовною гарантією для забезпечення законності, реалізації прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, виправлення помилок, допущених судами першої та апеляційної інстанції при розгляді кримінальних справ.

Проблемі процесуальних порушень у юридичній літературі приділялася значна увага. Істотний вклад у дослідження зазначеної проблематики було внесено науковими працями Ю. П. Аленіна, В. П. Бахіна, О. В. Бауліна, В. Д. Берназа, В. П. Бойка, Т. В. Варфоломеевої, Г. Н. Ветрової, Г. П. Власової, В. К. Весельського

¹ Стан здійснення судочинства в Україні у 2015 році : офіційні дані Верховного Суду України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/169EB9789B839EF9C2257B4B002E5ABD](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/169EB9789B839EF9C2257B4B002E5ABD)

В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, Ю. М. Groшевого, О. Ф. Долженкова, А. Я. Дубинського, П. С. Елькінда, А. В. Іщенка, В. Ю. Кузьмінової, О. П. Кучинської, Н.А. Краснікової, О. М. Литвака, Л. М. Лобойка, Є. Д. Лук'янчикова, В. Т. Маляренка, І. Є. Марочкіна, О.І.Мотляха, М. М. Михеєнка, В. Т. Нора, В.В.Назарова, С. М. Смокова, А. І. Столмакова, М. С. Строговича, О.Ю.Татарова, В. М. Тертишника, В.В.Топчія, Л. Д. Удалової, П.В.Цимбала, Ю.М.Чорноус та інших.

Утім питання щодо кримінального процесуального правопорушення як різновиду кримінального процесуального порушення було предметом лише одного захищеного в Україні дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, підготовленого В. Д. Чабанюком на тему: «Кримінально-процесуальні правопорушення в досудового провадженні та відповідальність за їх вчинення» (Київ, 2009). Однак у цій праці ті кримінальні процесуальні правопорушення, що вчиняються на стадії досудового розслідування, не є повністю дослідженими. Натомість у даній дисертаційній роботі досліджено процесуальні порушення (у тому числі, кримінальні процесуальні правопорушення), що вчиняються на усіх стадіях кримінального провадження; питання щодо класифікації кримінальних процесуальних порушень, а також правових наслідків учинення останніх. Водночас дисертаційне дослідження ґрунтується на положеннях прийнятого у 2012 році КПК України, де сформульовано новий підхід до здійснення кримінального провадження.

Зазначеним обумовлюється актуальність обраного дисертаційного дослідження, його наукове та практичне значення, за результатами якого викладені теоретичні положення, висновки та запропоновані наукові рекомендації, спрямовані на виявлення процесуальних порушень у досудовому та судовому провадженнях.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконувалось відповідно до п. 2.2. Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 12 лютого 2007 р. №

105/2007 (в редакції Указу Президента України від 8 червня 2012 р. № 389/2012), відповідає положенням Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 р., схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1209-р; відповідає вимогам Концепції реформування кримінальної юстиції, затвердженої Указом Президента України від 08 квітня 2008 р. № 311/2008.

Тема дисертації затверджена Вченою радою Національної академії прокуратури України 23 травня 2013 року, протокол № 11, та включена до планів науково-дослідних робіт навчального закладу.

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є комплексний аналіз законодавчих актів, матеріалів слідчої та судової практики, системна розробка концептуальних основ учення про кримінальне процесуальне порушення, а також теоретичне обґрунтування, розробка рекомендацій, спрямованих на удосконалення досудового та судового провадження .

Для досягнення зазначеної мети визначено такі основні *задачі*:

- визначити поняття та ознаки правопорушення і кримінального процесуального порушення;
- сформулювати поняття кримінального процесуального правопорушення та відмежувати його від кримінального процесуального порушення;
- встановити критерії класифікації кримінальних процесуальних порушень;
- визначити кримінальні процесуальні порушення, що вчиняються під час досудового розслідування;
- виокремити кримінальні процесуальні порушення, що вчиняються під час судового провадження;
- визначити кримінальні процесуальні порушення, що можуть бути вчинені на будь-якій стадії кримінального процесу;
- розкрити зміст і визначити види наслідків учинення кримінальних процесуальних порушень, що передбачені КПК України;

– з'ясувати особливості юридичної відповідальності за вчинення кримінальних процесуальних порушень та сформулювати пропозиції щодо внесення змін і доповнень до діючих законодавчих актів України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв'язку з процесуальними порушеннями у досудовому та судовому провадженнях.

Предметом дослідження є процесуальні порушення у досудовому та судовому провадженнях.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження складають сукупність загальнонаукових та спеціально юридичних методів дослідження, що використовуються не ізольовано, а взаємодоповнюючи один одного.

За допомогою *історико-правового методу* досліджено генезис поняття «правопорушення», розвиток наукового вчення щодо співвідношення ознак кримінального процесуального порушення і правопорушення (підрозділи 1.1, 1.2). *Діалектичний метод* пізнання використовувався при вивченні всіх питань дисертаційного дослідження в динаміці, що дозволило виявити їх взаємозумовленість та системність взаємозв'язків (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 3.1, 3.2). *Догматичний метод* застосовувався в ході тлумачення юридичних категорій, для уточнення та поглиблення їх розуміння (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 3.1, 3.2). *Порівняльно-правовий та системний методи* застосовано при дослідженні процесуальних порушень у досудових та судових стадіях, для чого було проаналізовано діюче кримінальне процесуальне законодавство, а також праці вчених та матеріали слідчо-судової практики (підрозділи 1.1, 2.3, 2.4). *Формально-логічний метод* було застосовано при вивченні норм чинного КПК України, інших законодавчих та нормативно-правових актів, а також для обґрунтування пропозицій щодо доповнення та уточнення їх положень (підрозділи 1.2, 2.1, 2.3).

Під час анкетування слідчих, суддів, вивчення архівних кримінальних справ (проваджень) було використано *методи конкретно-соціологічних досліджень*, що дозволили вирішити окремі теоретичні та прикладні проблеми,

надати теоретичні і практичні рекомендації щодо підвищення ефективності слідчої та судової діяльності (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2, 2.3). *Статистичні методи* використовувалися для аналізу та узагальнення матеріалів слідчої та судової практики, що було враховано при формулюванні отриманих за результатами дисертаційного дослідження теоретичних висновків (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4).

Емпіричну базу дослідження становлять результати анкетування 183 працівників прокуратури, 167 працівників суду та 129 адвокатів, таких регіонів України як Київська, Житомирська, Черкаська області та м. Київ; узагальнені дані 350 кримінальних проваджень (справ); офіційні статистичні дані Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України.

Наукова новизна одержаних результатів дисертації полягає як у самій постановці проблеми так і у способі її вирішення. За характером і змістом розглянутих питань дисертація є одним із перших в Україні наукових, комплексних, монографічних досліджень проблеми кримінальних процесуальних порушень під час досудового та судового проваджень.

Найістотнішими результатами дослідження, що зумовлюють його новизну і визначають внесок автора в розроблення зазначеної проблематики, є такі положення і висновки:

вперше:

–сформульовано авторське визначення поняття кримінального процесуального правопорушення, під яким пропонується розуміти передбачене кримінальним процесуальним законодавством винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене учасником кримінального провадження, що завдає шкоди учасникам кримінального провадження, за яке законодавством передбачена відповідальність;

– здійснено класифікацію правових наслідків вчинення кримінальних процесуальних порушень, в основу якої покладено такі критерії: 1) залежно від складу; 2) за характером; 3) за ступенем визначеності; 4) за змістом; 5) за визначенням у законі; 6) за ступенем обмеження свободи особи; 7) за часом дії;

8) за матеріальністю;

– обґрунтовано доцільність доповнення чинного КК України та КУпАП нормами щодо встановлення кримінальної та адміністративної відповідальності за кримінальні процесуальні порушення;

удосконалено:

– висновок про те, що шкідливість певного порушення норм кримінального процесуального права є необхідною для визнання такого порушення деліктом (кримінальним процесуальним правопорушенням), що надає підстави розмежовувати поняття «кримінальне процесуальне порушення» (тобто, будь-яке порушення норм кримінального процесуального права) і «кримінальне процесуальне правопорушення», які співвідносяться між собою як загальне і окреме відповідно;

– основні критерії класифікації кримінальних процесуальних порушень, а саме: 1) ступінь небезпеки для існування та реалізації кримінальних процесуальних відносин; 2) суб'єкт порушення; 3) об'єкт процесуального порушення;

дістало подальший розвиток:

– положення про те, що кримінальна процесуальна відповідальність відрізняється від матеріально-правових видів юридичної відповідальності (кримінальної, адміністративної, дисциплінарної, цивільно-правової) за такими ознаками: як сфера застосування; суб'єктним складом; нормативною основою; фактичною підставою; особливим порядком реалізації і актами застосування кримінально-процесуальної відповідальності;

– висновок про те, що не будь-яке порушення норм кримінального процесуального права можна визнавати кримінальним процесуальним правопорушенням, а тільки таке, щодо якого у КПК України встановлено санкцію. Якщо санкція за порушення норм кримінального процесуального права передбачено не в цьому законі, а в інших законодавчих актах (КК України, КУпАП), то таке правопорушення визнається кримінальним правопорушенням або адміністративним проступком;

– стан наукових досліджень щодо процесуальних порушень у досудовому та судовому провадженнях.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що отримані наукові результати дисертаційного дослідження можуть бути запроваджені та використані у:

– *науково-дослідній сфері* – в процесі опрацювання теоретичних та прикладних проблем кримінальних процесуальних порушень (акт впровадження у наукову діяльність Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет» від 27 січня 2016 року);

– *законотворчій діяльності* – при внесенні змін і доповнень до чинного кримінального процесуального, кримінального та адміністративного законодавства України ;

– *навчальному процесі* – при підготовці підручників, навчальних посібників, розробці курсів лекцій, навчально-методичних матеріалів з курсу «Кримінальний процес України», коментарів до КПК України тощо (акт впровадження в навчальний процес Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет» від 27 січня 2016 року, акт впровадження в навчальний процес Національного університету державної податкової служби України від 20 січня 2016 року);

– *практичній діяльності* – у слідчій та судовій діяльності як рекомендації при розслідуванні кримінальних правопорушень та судового розгляду кримінальних справ (акт впровадження в практичну діяльність управління ГСУ НП України від 16 травня 2016 року).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися на кафедрі підтримання державного обвинувачення Національної академії прокуратури України. Результати дослідження були оприлюднені та доповідалися на п'яти міжнародних науково-практичних конференціях: «Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права» (м. Львів, 2015), «Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку» (м. Запоріжжя, 2015), «Актуальні проблеми

прав людини, держави та вітчизняної правової системи» (м. Дніпропетровськ, 2015), «Громадянське суспільство в Україні». (м. Харків, 2015), «Законодавство України та країн ЄС у світлі сучасних активних реформаційних процесів», (м. Київ, 2016).

Публікації. Основні теоретичні положення, висновки, пропозиції і рекомендації, сформульовані у дисертації, знайшли своє відображення у 12 наукових публікаціях, серед яких 6 наукових статей, що опубліковані у юридичних фахових виданнях України, затвердженим наказом МОН України, 1 з них – в іноземному фаховому виданні, та 5 тезах доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях.

РОЗДІЛ 1

ОСНОВИ ВЧЕННЯ ПРО ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПОРУШЕННЯ

1.1. Основи вчення про правопорушення та співвідношення ознак кримінального процесуального порушення і правопорушення

Питання щодо визначення поняття правопорушення є невід'ємною складовою більш широкої теоретико-прикладної проблеми юридичної відповідальності. Адже не викликає щонайменшого сумніву загальновідоме положення про те, що підставою юридичної відповідальності особи є вчинення нею діяння, що містить склад правопорушення. Отже, перед тим, як надати визначення поняття «кримінальне процесуальне правопорушення» слід передусім визначити поняття юридичної відповідальності та її видів, а також вирішити питання про правильність висновку окремих вчених щодо необхідності виділення такого різновиду юридичної відповідальності, як «кримінальна процесуальна відповідальність».

У правовій науці юридична відповідальність традиційно розглядається як відповідальність ретроспективна (негативна), як обов'язок правопорушника відповісти за проступок перед державою і суспільством застосуванням до нього примусових заходів у вигляді санкцій правових норм. Такого погляду дотримувалися свого часу О. С. Іоффе, В. В. Копейчиков, В. В. Молдован, П. М. Рабінович, М. Д. Шаргородський, Л. С. Явич та багатьох інших вчених. Тому при здійсненні аналізу видів ретроспективної юридичної відповідальності, зважаючи на велику кількість визначень аналізованого поняття у юридичній літературі, ми будемо спиратися на «класичний» погляд щодо поняття юридичної відповідальності. Так, з точки зору О. С. Іоффе, юридична відповідальність є особливим державно-примусовим заходом, який покладає на відповідального суб'єкта істотно нові, додаткові обтяження, що полягають або у обмеженні певних прав, або у покладанні обов'язку, або у

позбавленні права у поєднанні з покладанням обов'язку. Відповідальність як форма державного примусу, на відміну від інших державно-примусових заходів, вказана лише у штрафних (каральних) санкціях. Тому їх реалізація є нічим іншим як юридичною відповідальністю [68, с. 38–39].

У юридичній літературі іноді відповідальність визначають саме через обов'язок. Зокрема, юридичну відповідальність розуміють як обов'язок особи бути підданою заходам державного впливу за вчинені протиправні винні вчинки, за невиконання і неналежне виконання юридичних обов'язків (ретроспективна, негативна відповідальність) [19, с. 71–72].

Вид відповідальності визначається передусім галузевою належністю охоронних суспільних відносин, які виникають у разі вчинення правопорушення. Вони зумовлюють поділ правопорушень на кримінальні, адміністративні, цивільні та дисциплінарні.

Кримінальна відповідальність – це особливий правовий інститут, у межах якого здійснюється офіційна оцінка поведінки особи як злочинної. Кримінальна відповідальність матеріалізується в обвинувальному вирокі суду і зазвичай включає засудження особи за вчинений злочин, призначення їй покарання, його відбування, судимість тощо [153, с. 17]. Щоправда з набранням чинності нового КПК у даному контексті слід вести мову не про злочин, а про кримінальне правопорушення.

Адміністративна відповідальність як різновид юридичної відповідальності – це специфічна форма реагування держави в особі її компетентних органів на вчинення адміністративних проступків, згідно з якою особи, які вчинили ці проступки, повинні відповісти перед уповноваженими державними органами за свої неправомірні дії і понести за це адміністративні стягнення в установлених законом формах і порядку [42, с. 97].

Характерною рисою адміністративної відповідальності є те, що її підставою є адміністративне правопорушення (проступок). Адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на державний або громадський

порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законодавством передбачено адміністративну відповідальність (ст. 9 КУпАП) [2, с.162]. Діяння визнається адміністративним правопорушенням за наявності таких ознак, як суспільна шкідливість (суспільна небезпека), протиправність, винність адміністративна караність.

Під дисциплінарною відповідальністю розуміють винне порушення трудової дисципліни і службових обов'язків. Такі порушення можуть бути виражені як у діях, так і у бездіяльності, допускатися як свідомо, так і з необережності [2, с. 176]. Підставою дисциплінарної відповідальності є дисциплінарний проступок, сутність якого полягає у невиконанні або неналежному виконанні особою покладених на неї трудових або службових обов'язків.

Цивільно-правова відповідальність передбачена за порушення договірних зобов'язань або за спричинення позадоговірної майнової шкоди. Вона має свої характерні риси, що визначаються специфікою даної галузі права і предмету регулювання. Найбільш характерні санкції такого виду відповідальності зводяться до відшкодування правопорушником майнової шкоди і поновлення порушеного права. Законодавством передбачено також можливість стягнення з особи, яка винна в порушенні позадоговірних зобов'язань, неустойки у вигляді штрафу або пені (при цьому проявляється її компенсаційний, правопоновлюючий характер). Здійснюється даний вид відповідальності не лише в судовому, але й у господарському і адміністративному порядку [216, с. 544–545].

Відмінною рисою цивільно-правової відповідальності (у контексті її відмежування від інших видів відповідальності) є те, що така відповідальність може наступати без вини (наприклад, коли особа, яка прийняла спадщину, відповідає за боргами, що обтяжують спадщину (ст. 556 ЦК). Майновий характер цивільних правовідносин, а також особливий метод їх регулювання зумовлюють наявність такої особливості цивільно-правової відповідальності, як можливість добровільного здійснення її самим правопорушником.

Отже, найбільш поширеною є класифікація юридичної відповідальності за ознакою галузевої приналежності. Ще у радянській правовій науці юридична відповідальність зводилась до таких її видів: кримінальна, адміністративна, цивільна, дисциплінарна. З усіх галузей права правопорушення та відповідальність за них існують лише у кримінальному, адміністративному і приватному праві внаслідок того, що у нормах інших галузей права не передбачено санкції. Виходячи з цього можна припустити, що правопорушення в інших галузях права не виникають, оскільки в них відсутні відповідний «засіб» реалізації юридичної відповідальності.

В основу поділу юридичної відповідальності на види також покладають санкцію. Останніми в юридичній літературі визнаються передбачені законом або договором заходи впливу, міра юридичної відповідальності за порушення законодавства або договірних зобов'язань, що застосовуються до винної особи і тягнуть за собою певні несприятливі (негативні) для неї наслідки [251, с. 427].

Залежно від характеру цих заходів та органів, що їх застосовують, санкції поділяють на кримінально-правові, адміністративно-правові, дисциплінарні та майнові. Кримінально-правові санкції (позбавлення волі, виправні роботи, штраф тощо) застосовуються виключно судом; адміністративно-правові (штраф, адміністративний арешт) – судом або уповноваженими державними органами чи їх посадовими особами; дисциплінарно-правові (догана, звільнення з роботи (посади) тощо) – адміністрацією установи, підприємства чи організації. В свою чергу, санкції в сфері кримінального та адміністративного права за їх функціональним призначенням в механізмі правового регулювання можна поділити на регулятивні та охоронні [84, с. 45]. До охоронних санкцій відносять каральні санкції і правопоновлюючі у вигляді примусового виконання юридичного обов'язку. До регулятивних – усі інші правопоновлюючі санкції (зокрема, спеціальну конфіскацію предметів, здобутих неправомірним шляхом).

Однак, тим не менше до традиційних видів юридичної відповідальності багато вчених додають також міжнародну [126, с. 25.], конституційну [127,

с. 20] і процесуальну відповідальність [237, с. 33].

У сучасній юридичній науці термін «процесуальна відповідальність» є збірним поняттям. Такі вчені, як К. В. Басін, В. С. Вепрєв, О. В. Іваненко, С. Г. Ольков, А. О. Осауленко та інші серед традиційних видів юридичної відповідальності виділяють також процесуальну. При цьому процесуальну відповідальність поділяють на кримінально-процесуальну та цивільно-процесуальну.

Разом з тим позитивне відношення до терміну «кримінально-процесуальна відповідальність» висловили 93,1% опитаних працівників прокуратури, 89,3% працівників суду, і 78,4% опитаних адвокатів (Додаток А,Б,В).

Проблема відповідальності у сфері кримінально-процесуальних правовідносин, незважаючи на її важливе теоретичне та практичне значення, є дискусійною серед науковців і наразі недостатньо дослідженою. Окремі питання кримінально-процесуальної відповідальності та кримінально-процесуальних правопорушень висвітлені в окремих наукових працях (зокрема, А. С. Барабаш, Г. М. Ветрової, З. З. Зинатуліна, З. Ф. Ковриги, О. В. Кузніченко, Д. А. Липинського, С. Г. Олькова, І. Л. Петрухіна, Г. Ж. Сулейманової, В. Д. Чабанюка, Е. В. Чуклова).

Сучасні процесуалісти розділилися на два табори: одні визнають необхідність виділення кримінально-процесуальної відповідальності, інші ж – проти цього. Останні вважають, що єдиної процесуальної відповідальності немає і не може бути [237, с. 37]. Зокрема, В. Г. Даєв стверджує, що відповідальність у праві є інструментом матеріальних галузей права, а процесуальної відповідальності не існує і не може існувати. Підставою відповідальності завжди є матеріальне правопорушення, навіть якщо це порушення вчиняється під час процесуальної діяльності [45, с. 100].

Такої самої думки дотримується і В. Є. Клюков, який вважає, що будь-яка відповідальність – це категорія матеріального права, її підставою завжди

виступає порушення норм матеріально-правового порядку. Вона настає лише тоді, коли особа вчиняє правопорушення і у зв'язку з цим до неї застосовуються санкції, передбачені в нормах матеріального права. Якщо відсутня така умова, не може бути й будь-якої відповідальності [81, с. 10]. Проти існування кримінально-процесуальної відповідальності виступають також І. С. Самощенко і М. Х. Фарукшин, які категорично заявляють, що процесуальної відповідальності як самостійного виду юридичної відповідальності не існує. Процесуальні заходи примусу – це або запобіжні заходи, або заходи адміністративної відповідальності [188, с. 187]. М. К. Свірідов вважає, що кримінально-процесуальної відповідальності (як позитивної, так і негативної) не повинно бути. Однак таке твердження не означає, що в механізмі забезпечення належної поведінки суб'єкта кримінального процесу відповідальність загалом відсутня. При порушенні норм кримінально-процесуального права до винного суб'єкта застосовуються всі заходи матеріально-правової відповідальності – кримінальна, адміністративна (включаючи дисциплінарну), цивільно-правова [192, с. 197].

Окремі вчені зазначають, що не є заходами кримінальної процесуальної відповідальності скасування і зміна незаконних та необґрунтованих процесуальних актів. Тим самим суд відновлює становище, яке існувало до винесення незаконного й необґрунтованого вироку, вимагаючи ліквідувати допущені порушення [172, с. 63].

І навпаки, на погляд В.С.Афанасьєва, окрім класичних, слід виділяти й такі, зокрема, види юридичної відповідальності, як кримінально-процесуальну, цивільно – процесуальну та конституційну [169, с.331]. Підтримуючи цю позицію, П. М. Рабінович виділяє цивільно - та кримінально-процесуальну відповідальність [181, с.137].

На думку В. Г. Капустянського, кримінально-процесуальна відповідальність є одним із видів юридичної відповідальності й виражається в позбавленні правопорушника певних прав, покладенні на нього додаткових

обов'язків або в одночасному позбавленні прав і покладенні додаткових обов'язків [75, с. 101].

Питання кримінально-процесуальної відповідальності слідчого досліджувала Г. Ж. Сулейманова, яка кримінально-процесуальну відповідальність слідчого розуміє як засновану на законі, об'єктивно закріплену в нормах кримінального процесуального закону і таку, що реалізується в системі кримінальних процесуальних відносин, необхідність відповідати за свою діяльність по розслідуваній кримінальній справі [209, с. 19–20].

Ретроспективна юридична відповідальність, вважає С. Г. Ольков, у кримінальному процесі представлена кримінально-процесуальною, кримінально-правовою і дисциплінарною. Так, наприклад, кримінально-процесуальна відповідальність посадових осіб і деяких інших суб'єктів кримінально-процесуальних відносин зазвичай супроводжується дисциплінарною, а іноді й матеріальною. Такий різновид відповідальності є комплексним [164, с. 9].

Як бачимо, стосовно розуміння кримінально-процесуальної відповідальності серед процесуалістів наразі немає однастайності. Деякі вчені розглядають її тільки як застосування примусових заходів за кримінально-процесуальні правопорушення. Наприклад, В. М. Корнуков зводив розуміння останньої до штрафів, які стягуються з учасників процесу, видалення із залу суду, обернення застави на користь держави [89, с. 10]. Як реалізацію санкції розуміє кримінально-процесуальну відповідальність Є. Д. Єнікеев [53, с.64]. Г. Н. Ветрова вважає, що кримінально-процесуальну відповідальність можна охарактеризувати як обов'язок учасників процесу розуміти значення своїх дій з виконання процесуальних обов'язків та відповідати за наслідки своєї поведінки, у тому числі й за винне порушення правових приписів [29, с. 129].

Таким чином, у теорії кримінального процесу визнається існування кримінально-процесуальної відповідальності, хоча таку позицію поділяють не всі науковці.

Основною функцією норм матеріального права є визначення кола заборонених суспільних відносин та визначення санкцій за порушення цих заборон. Водночас основним завданням норм процесуального права, що регламентують процедуру притягнення суб'єктів до юридичної відповідальності, є забезпечення правовими засобами реалізації завдань «матеріальної» юридичної відповідальності. Необхідно також зазначити, що функції норм процесуального права передбачають юрисдикційний процес реалізації норм матеріального права. Згаданий процес є різновидом юридичного процесу. Юрисдикційний процес – це завжди діяльність уповноважених державних органів або посадових осіб [250, с. 490].

Особливості диспозиції норм процесуального права характеризуються тим, що вони є формою реалізації норм матеріального права. У гіпотезі процесуальної норми умови, обставини, за наявності яких реалізується норма, характеризуються передусім визначенням змістом застосованої норми матеріального права, а саме обставини реалізації гіпотези, чи диспозиції, чи санкції матеріальної норми можуть стати умовами гіпотези процесуальної норми. Отже норма матеріального права ніби «присутня» у гіпотезі процесуальної норми [214, с. 274].

Як нами вже було зазначено, необхідною передумовою притягнення суб'єкта правопорушення до юридичної відповідальності є наявність у правовій нормі санкції. Однак окремі вчені вважають, що кримінально-процесуальні правопорушення головним чином тягнуть кримінальну, адміністративну та дисциплінарну відповідальність, а процесуальне право охороняється переважно санкціями матеріального права. Так, І. Л. Петрухін підкреслює, що учасники кримінального процесу, які відмовляються виконувати той чи інший обов'язок, примушуються до його виконання за допомогою засобів захисту, а не відповідальності. У кримінальному процесі існують, головним чином, тільки

правопоновлюючі санкції. Застосування останніх, на їх думку, не є заходом реалізації відповідальності. Зокрема, не є заходами кримінально-процесуальної відповідальності відміна та зміна незаконних та необґрунтованих процесуальних актів. Скасування вироку, наприклад, є типовим випадком застосування правопоновлюючої санкції як засобу захисту правопорядку. У даному випадку відсутнє покарання, а тому не може бути і відповідальності [172, с. 63].

М. М. Марченко також поділяє залежно від характеру засобів державного впливу, санкції на штрафні (каральні) і правопоновлюючі. Каральні санкції полягають у позбавленні правопорушника певних благ, у покаранні його шляхом позбавлення волі, заслання, шляхом осуду його на виконання примусових робіт тощо. Каральні санкції полягають також у покладенні на винну особу особливих зобов'язань, наприклад у вигляді сплати пені, штрафу, а також в офіційно-владному осуді (умовне осудження, догана, попередження тощо) протиправної поведінки. Значення правопоновлюючих санкцій полягає у поновленні порушеного права, у примусі до виконання невиконаного зобов'язання або ж у покладенні на особу або організацію обов'язку відшкодувати незаконно спричинену шкоду [12, с. 619].

Зазначене зумовлює необхідність поставити таке запитання: а чи існують у чинному Кримінальному процесуальному кодексі України такі санкції взагалі? Відповідаючи на це запитання слід передусім зазначити, що на нашу думку, підставою для визнання кримінально-процесуальної відповідальності самостійним видом юридичної відповідальності є наявність в окремих статтях кримінального процесуального закону норм, що містять санкції за порушення певних норм саме кримінального процесуального права. Зокрема, відповідно до ст. 180 КПК, у разі невиконання поручителем взятих на себе зобов'язань на нього накладається грошове стягнення в розмірі: 1) у провадженні щодо кримінального правопорушення, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше трьох років, або інше, більш м'яке

покарання, – від двох до п'яти розмірів мінімальної заробітної плати; 2) у провадженні щодо злочину, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років, – від п'яти до десяти розмірів мінімальної заробітної плати; 3) у провадженні щодо злочину, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років, – від десяти до двадцяти розмірів мінімальної заробітної плати; 4) у провадженні щодо злочину, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк понад десять років, – від двадцяти до п'ятдесяти розмірів мінімальної заробітної плати.

Отже, процесуальна відповідальність може полягати у застосуванні до правопорушника штрафних санкцій, що передбачені безпосередньо у кримінальному процесуальному законодавстві.

Утім заходами кримінальної процесуальної відповідальності, на думку Г. Н. Ветрової, є відміна незаконного процесуального рішення, повернення справи на додаткове розслідування або на новий судовий розгляд. Відповідальність у даних випадках полягає у зменшенні авторитету суб'єкта правопорушення і у поновленні законності [31, с. 8–9]. Однак, відміна незаконного процесуального рішення, повернення справи на додаткове розслідування або на новий судовий розгляд не можна визнавати санкцією за вчинені відповідні порушення норм процесуального права, оскільки у санкції правової норми повинні бути закріплені певні несприятливі (негативні) правові наслідки щодо самого правопорушника. Вести ж мову про зниження авторитету правопорушника та поновлення законності як санкцію за вчинене протиправне діяння буде щонайменше перебільшенням.

У різних галузях науки терміном «санкція» позначають абсолютно різні поняття. Наприклад, у соціології і філософії санкція виступає важливим засобом соціального контролю. При цьому розрізняють санкції як заходи впливу, спрямовані проти відхилень від соціальних норм. Санкція в міжнародному праві – це захід впливу, що застосовується до держави при

порушенні нею норм міжнародного права. У сфері процесуального права, санкція є примусовим заходом для забезпечення призначення і реалізації відповідальності за правопорушення. У практичній діяльності під санкцією звичайно розуміють дозвіл, підтвердження, затвердження чого-небудь вищестоящим компетентним органом держави. Значний теоретичний і практичний інтерес представляє також і проблема санкцій в міжнародному кримінальному праві. Вивчення змісту міжнародних актів дає підставу дійти висновку, що норми міжнародного кримінального права не мають санкцій. У законодавстві, правовій науці, юридичній практиці термін «санкція» визначається як: 1) схвалення, дозвіл, стимулювання; 2) затвердження компетентним органом якогось акта, що надає йому відповідної (необхідної) юридичної сили; 3) складова частина норми права, в якій визначено заходи державного впливу у разі невиконання диспозиції норми [200, с. 599].

В юридичній літературі поняття «правова санкція» розглядається переважно в трьох основних аспектах. По-перше, її розуміють як один зі структурних елементів правової норми [221, с. 203–204], що підтверджує більшість науковців у галузі права; по-друге, під правовою санкцією розуміють заходи впливу на особу, якій адресовані правила поведінки, що містяться в диспозиції норми [4, с. 268; 37, с. 5]; по-третє, поняття «санкція» використовується в процесуальній сфері для визначення згоди компетентного державного органу на вчинення тих чи інших юридично значущих дій (наприклад, санкція слідчого судді на обшук).

Вітчизняний правознавець М.І. Козюбра зазначає, що санкція вказує на ті несприятливі наслідки, які можуть настати для осіб, що порушують вимоги правової норми. Вона є способом захисту правила поведінки, викладеного в диспозиції правової норми, від можливих його порушень [86, с. 35].

Такий захід впливу як санкція в юридичній літературі іноді трактується як міра покарання. Дослідники в галузі як кримінального права, так і теорії права зазначають, що санкція – це вид і міра можливого покарання у випадку, якщо

суб'єкти права не виконують приписів диспозиції правової норми [167, с. 53]. Реалізація покарання відбувається через державний примус, і санкція при цьому визначає вид і міру покарання для правопорушника.

Санкцію в першому значенні розуміють як спосіб впливу без конкретизації того, що саме безпосередньо під ним повинно матися на увазі. Так, одні автори стверджують, що в санкції, як у структурній частині правової норми, визначаються заходи впливу, які застосовуються відповідними державними органами до правопорушника [168, с. 21]. В.П. Грибанов зазначає, що санкція – це визначена міра державно-примусового впливу на правопорушника [43, с. 79].

Другий напрям розуміння санкції у правознавстві виходить з того, що санкція – це настання несприятливих наслідків для одного з учасників правовідносин. Деякі вітчизняні дослідники також ототожнюють санкцію правової норми як таку, що передбачає певні небажані наслідки матеріального, фізичного, психічного та іншого характеру, що настають для особи, яка порушила диспозицію цієї норми [37, с. 116]. Такі наслідки встановлюються державою і формулюються в санкціях правових норм, які настають у випадку вчинення правопорушень та можуть виражатись у вигляді певного виду покарання.

У науковій літературі висловлюється також думка, що санкція – це комплексне поняття, оскільки містить у собі: а) заходи ретроспективної відповідальності; б) заходи запобіжного впливу; в) заходи захисту; г) несприятливі наслідки, що виникають в результаті дій самого суб'єкта [157, с. 106].

Відомий російський вчений С.С. Алексєєв звертає увагу на відмінність між заходами захисту і юридичною відповідальністю. На його думку, якщо підставою юридичної відповідальності є правопорушення, то для застосування заходів захисту достатньо наявності об'єктивно протиправної поведінки. Якщо головною функцією юридичної відповідальності є штрафна, то функція заходів

захисту зводиться до правопоновлення, забезпечення виконання юридичного обов'язку, захисту права. Заходи відповідальності переслідують стратегічну мету – морально-психічне перетворення правосвідомості правопорушника. Заходи ж захисту можуть бути охарактеризовані як первинні правоохоронні санкції, що мають обмежену програму – поновлення порушеного правового стану. До заходів захисту вчений відносить, зокрема, віндикаційний позов у цивільному праві і запобіжні заходи в адміністративному праві [4, с. 280–281].

Інший правник О.Е. Лейст відмінність між заходами захисту і юридичною відповідальністю вбачає в тому, що заходи захисту застосовуються за незначні правопорушення або діяння, що становлять «правову аномалію», незначні відхилення від нормального правопорядку, що не містять ознак правопорушення [130, с. 62–63]. Водночас в іншій своїй праці він поділяє санкції на правопоновлюючі, штрафні і каральні. До правопоновлюючих учений відносить санкції, реалізація яких спрямована на відшкодування шкоди, завданої протиправним діянням, на виконання невиконаних обов'язків, поновлення порушених прав [129, с. 79].

Істотною та об'єднуючою рисою вищезазначених структурних елементів є вказівка на несприятливі наслідки (певні обмеження особистого характеру), що настають для суб'єкта, який порушує встановлене нормою правило поведінки або ухиляється від його виконання [157, с. 106].

У правознавстві одним з напрямів розуміння санкції є також визначення останньої як складової норми, що вказує на можливість, загрозу державного впливу стосовно правопорушника [129, с. 25–46].

Найбільш просту санкцію можна відшукати в нормах таких галузей публічного права як адміністративне та кримінальне. Це зумовлено насамперед тим, що названі галузі немов би «спеціалізуються» на регулюванні відповідальності за порушення встановленого державою порядку в багатьох сферах суспільного життя [87, с. 303]. Наприклад, за порушення слідчим права обвинувачуваного на захист, до нього будуть застосовані санкції, передбачені в

статті кримінального, а не процесуального законодавства, оскільки процесуальна норма не має власної санкції, а санкція цієї норми міститься в іншому нормативному акті. Таким чином за порушення норми, яка міститься в процесуальній галузі права, до її порушника можуть бути застосовані санкції, що містяться в нормі іншої галузі матеріального публічного права (ст. 374 КК України передбачає відповідальність за порушення відповідних процесуальних прав обвинувачуваного і містить відповідні санкції).

Інші автори вважають, що штрафні санкції – це завжди заходи відповідальності, а правовідновлювальні санкції можуть бути елементом відповідальності лише тоді, коли їх застосування відповідає умовам настання відповідальності (за наявності вини тощо) [122, с. 296]. С. С. Алексєєв і Н. С. Малєїн відстоюють думку про те, що відповідальність пов'язана тільки з каральними санкціями [5, с. 378; 137, с. 149]. А.Ф. Шебанов пропонує конструкцію широкого розуміння санкції правової норми, як вказаних в цій нормі невігідних наслідків, які можуть настати для осіб та органів, що порушили припис цієї норми [238, с. 131].

Дійсно, навряд чи можна визнавати санкцією (як штрафною, так і правопонолюючою) залишення без розгляду слідчим суддею клопотання про зміну запобіжного заходу, подане раніше тридцяти днів з дня постановлення попередньої ухвали про застосування, зміну або відмову у зміні запобіжного заходу, якщо у ньому не зазначені нові обставини, які не розглядалися слідчим суддею, судом (ч. 5 ст. 201 КПК України). Таке залишення без розгляду клопотання не можна вважати обмеженням особистого характеру, оскільки такий правовий наслідок не відновлює ні чиїх процесуальних прав, не позбавляє та не обмежує у процесуальних правах і не накладає будь-яких додаткових зобов'язань на порушника відповідної норми права.

В контексті досліджуваної проблеми, значний науковий інтерес викликає проблема співвіднесення санкції норми права та покарання за її невиконання. Як справедливо відзначає Л. Фрідмен, слово «санкція» передбачає щось більше, ніж покарання [230, с. 172]. В зв'язку з цим доцільно відзначити позицію

Я.М. Брайніна, на думку якого навіть в кримінальному праві санкція закону не обов'язково має вираз у покаранні. Сутність санкції полягає перш за все в її здатності забезпечити виконання вимог норми права [20, с. 42].

Тісний взаємозв'язок прослідковується не тільки між покаранням та санкцією, але і між покаранням та юридичною відповідальністю. Не випадково більшість вчених так чи інакше ототожнюють відповідальність з покаранням. Найбільш послідовно це ототожнення проводить І. С. Самощенко – на його думку, про юридичну відповідальність можна говорити лише в плані покарання [189, с. 6]. Проти такого підходу заперечує В. А. Тархов, який відзначає, що юридична відповідальність у будь-якому аспекті охоплюється поняттям обов'язку (необхідності) дати звіт щодо своєї поведінки [212, с. 278].

Нам імпонує погляд на аналізовану проблему вітчизняного дослідника санкцій у праві В. Ю. Орехова, на думку якого, характерною рисою юридичної відповідальності слід визнавати застосування штрафних санкцій, які є відмінними у кожній галузі (у кримінальному праві – позбавлення волі, виправні роботи тощо; в адміністративному праві – адміністративний арешт, попередження, штраф тощо; в цивільному – відшкодування збитків, стягнення неустойки, компенсація моральної шкоди; в трудовому праві – звільнення за ініціативою адміністрації тощо) [165, с. 32].

Далі вчений зазначає, що несприятливі наслідки, примусове виконання обов'язку є характерними і для заходів захисту – наприклад, таких як присудження і виконання обов'язку в натурі, припинення або зміна правовідносин, поновлення порушеного права. Визнаючи штрафні санкції головною ознакою правової відповідальності, ми передусім за цією ознакою повинні відрізнити відповідальність від заходів захисту. Інакше кажучи, відсутність штрафних санкцій є характерною рисою заходів захисту. Таким чином, на думку В. Ю. Орехова, зміст санкції як структурної частини правової норми визначається тим, що санкція: 1) вказує на можливі наслідки (як негативні – відповідальність, покарання, примус, так і позитивні – заохочення, стимули) залежно від відношення суб'єкта до правил поведінки, визначених

диспозицією правової норми (правомірна поведінка чи правопорушення); 2) це є встановлений державою захід захисту, охорони і забезпечення дотримання та виконання суб'єктивних прав та обов'язків, що передбачений правовою нормою [165, с. 33].

На підставі викладеного можемо дійти висновку про те, що обов'язковою умовою кримінальної процесуальної відповідальності є наявність у кримінальному процесуальному законі санкції, що полягає у накладенні на порушника певної процесуальної норми стягнення та/або іншого особистого обмеження чи позбавлення певних процесуальних прав.

Ми також цілком погоджуємося з тими вченими, які зазначають, що підставою кримінальної процесуальної відповідальності є винне протиправне діяння суб'єкта кримінального провадження, яке полягає у порушенні процесуальних обов'язків та спричиняє шкоду правозастосовному процесу і є забороненим кримінально-процесуальними санкціями, тобто санкціями саме цієї галузі права [204, с.76].

Проблеми, що пов'язані з правопорушенням як загальною правовою категорією, займають одне з центральних місць у правовій науці. На жаль, у радянський час питання, пов'язані з теорією правопорушень, були заідеологізовані; більшість статистичних даних, а також багато аналітичних матеріалів щодо рівня і якісного стану злочинності зазнавали цензури і не публікувалися у відкритій пресі.

Що таке правопорушення, яка відмінність між правомірною поведінкою і неправомірною? Чому людина стає правопорушником? У чому причини правопорушень, від чого залежить ріст злочинності і чи можна її перемогти? Ці та інші подібні питання займали кращі розуми людства протягом тисячоліть. Питання щодо неправомірної поведінки так чи інакше ставили давньогрецькі філософи Сократ, Платон і Аристотель, генії середньовіччя Ш. Л. Монтескьє, Г. Гегель, І. Кант, правознавці і філософи Ч. Беккарія, Ч. Ломброзо, Вольтер і Ж. Ж. Руссо, а також багато сучасних науковців.

Ми поділяємо позицію тих вчених, які ототожнюють поняття «правопорушення» і «делікт». Так, на думку Л.В. Ковалю, немає принципової різниці між поняттями «делікт» і «правопорушення» [82, с. 21], а на думку А.Б. Агапова, категорії «проступок» та «делікт» є тотожними [1, с. 105].

У перекладі з латинської мови делікт (від лат. *delinquere; delictum*) означає провинитися, вчинити правопорушення. У римському праві «деліктами» називали усі протиправні діяння, з поділом їх на приватні, або цивільно-правові (*delictum-privatum*), та квазіделікти, порушення іншого характеру (*quasi delictum*) [82, с. 21]. У Давньому Римі епохи імперії (IV-VI ст.ст.) вже виділяли окремі поняття «*delicta privata*» і «*delicta publica*», а пізніше почали виокремлювати злочини (*crimen*) серед інших правопорушень (*delictum*).

Як вірно зазначив Ю. А. Денисов, сутність делікту полягає в тому, що він є елементарною формою масового соціального явища – деліктності, яка причинно зумовлена існуванням протиріч між особою та суспільством і виражена в суспільно небезпечній, свавільній, індивідуалістській поведінці, яка відхиляється від норм соціального порядку. Делікт виступає зовні як індивідуальне свавілля проти відносин і правової форми їх врегулювання [46, с. 68].

У будь-якому суспільстві правопорушення протиставляється правомірній поведінці. У сфері правового регулювання поведінка особи може бути правомірною або неправомірною. Правомірні дії відповідають нормам права, вимогам законів. Антиподом правомірної поведінки є неправомірне діяння, тобто таке, що суперечить нормам права. Неправомірна поведінка виражається в правопорушеннях – актах, що порушують право.

Одні варіанти людської поведінки держава визнає корисними, важливими, правомірними, інші ж – незаконними. У процесі суспільного життя відбувається розбіжність конкретних життєвих цілей, прагнень, інтересів з тими суспільно корисними еталонами (нормами) поведінки, які формулюються правом [6, с. 237]. Це неспівпадіння, невідповідність породжується об'єктивними і суб'єктивними причинами. Одне і те ж діяння за наявності

різних історичних обставин може оцінюватися державою і як злочин, і як проступок, і як юридично нейтральна поведінка.

Існує безліч його визначень і трактувань. Більшість дослідників розуміє правопорушення як винне, протиправне, суспільно шкідливе діяння деліктоздатної особи. В. Д. Ардашкін пропонує наступну дефініцію: «Правопорушення – це протиправне діяння деліктоздатної особи, яке порушує законні приватні та публічні інтереси» [8, с. 100]. На думку В. М. Хропанюк, правопорушення – це винна поведінка праводієздатних осіб, яка суперечить приписам норм права, завдає шкоди іншим особам і тягне за собою юридичну відповідальність [233, с. 208]. А. А. Іванов визначив правопорушення як суспільно небезпечне, протиправне, винне діяння людини, що завдає шкоди особистості, власності, державі чи суспільству в цілому [67, с. 56].

Отже, на думку переважної більшості науковців, правопорушення можна визначити як шкідливе, протиправне, винне діяння, за яке нормами права передбачена юридична відповідальність. Правопорушення є юридичним фактом у вигляді неправомірного акту, що тягне виникнення охоронних правовідносин між порушником права і державою.

Тривалий час поняття «правопорушення» розглядалося лише як юридичний факт. Наукове поняття юридичного факту було вироблене теорією права в процесі досліджень динаміки правовідносин. Основа цих досліджень була закладена ще в працях римських юристів. У дореволюційній Росії поняття юридичного факту одним із перших визначив відомий теоретик права Ф.В. Тарановський [47, с. 62–64.]. Це поняття із часом майже не змінилося. Під ним розуміють події і діяння, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення правовідносин. На думку Г.С. Котляревського та Б.Л. Назарова, правопорушення – це юридичний факт, що являє собою винне протиправне діяння деліктоздатної особи [90, с. 40].

Аналізуючи сутність правопорушення, В. М. Кудрявцев зазначав, що кожне правопорушення тягне за собою покарання для порушника, але зазнати несприятливих наслідків свого протиправного вчинку можуть тільки ті

суб'єкти, які усвідомлювали свою поведінку [122, с. 8–11].

Протиправна поведінка може бути девіантною (такою, що відхиляється) і деліквентною (правопорушуючою). Крайньою формою деліквентної поведінки є кримінально карана поведінка [14, с. 121-122].

Водночас необхідно розрізняти правопорушення та неправомірну поведінку. За загальним правилом саме наявність санкцій за неправомірне діяння дозволяє відмежувати правопорушення від неправомірної поведінки. Так, на думку радянського вченого В. Ісакова, об'єктивно-протиправне діяння, як і правопорушення, належить до категорії неправомірних або юридичних фактів. Однак, на відміну від правопорушення, об'єктивно-протиправне діяння не характеризується такими ознаками, як винність і караність [69, с. 64].

Розмежування цих понять, на думку В.В. Стрельникова, полягає у таких наслідках: об'єктивно-протиправне діяння може потягнути за собою лише правовідновлювальні санкції, каральні ж санкції можуть застосовуватися тільки за правопорушення [206, с. 56]. Аналогічна позиція була зайнята О.Е. Лейстом. На його погляд, відповідальність (тобто застосування та реалізація санкції), як правило, може мати місце тільки за наявності провини порушника. Але із цього правила є виключення. Вони стосуються тих випадків, коли об'єктивно-протиправне діяння може заподіяти суспільним відносинам матеріальні та інші збитки, які можуть бути усунені застосуванням правовідновлювальних санкцій [130, с. 78].

Від правопорушення слід також відрізняти казус (випадок), тобто об'єктивно протиправне діяння, що містить окремі (але не всі) ознаки правопорушення. Казус, як правило, виникає в силу природних обставин і не пов'язаний з наявністю волі особи щодо його вчинення. За наявності казусу відсутня така важлива ознака правопорушення, як винність особи, яка вчиняє діяння. Випадок завжди являє собою невинне заподіяння шкоди, хоча за деякими своїми формальними ознаками і підпадає під поняття правопорушення.

Крім того, в теорії права виділяють зловживання правом, що не належить

ані до правопорушення, ані до правомірної поведінки. Зловживання правом пов'язано з використанням свого права на шкоду іншим особам або з перетворенням суб'єктивного права однієї особи в непереборну перешкоду для інших суб'єктів права [23, с. 24].

На думку О. Ф. Скакун, зловживання правом – це особливий вид правової поведінки, що полягає у використанні громадянами своїх прав у недозволені способи, які суперечать призначенню права, внаслідок чого завдаються збитки (шкода) суспільству, державі, окремій особі [196, с. 237].

У науці немає єдиної думки щодо поняття зловживання правом, але це не єдина проблема. Відсутність єдиного визначення зловживання правом породжує різне тлумачення питання про співвідношення понять «зловживання правом» і «правопорушення». Більшість вчених, які досліджують проблеми зловживання правом вважають, що зловживання правом є правопорушення або окремі його види є правопорушенням. Така позиція по-різному обґрунтовується, проте майже всі її прихильники не забувають зробити застереження про те, що зловживання правом являє собою особливий вид правопорушення, або про те, що окремі види зловживання правом є правопорушенням. Вони вважають, що якщо використовувати поняття «правопорушення» в широкому сенсі, згідно з яким дане явище являє собою антигромадське діяння, що заподіює шкоду суспільству і карається за законом, зовсім не складно довести, що зазначеними ознаками характеризується і зловживання правом [183, с. 12].

В.М. Ведяхін і А.Ф. Галузін пропонують відрізнити правопорушення від правової помилки, яка визначається ними як відхилення від правових норм, що впливає з неправильного застосування права, тлумачення правових норм, зумовлених неточністю законодавчих формулювань, колізією правових норм, відсутністю механізму реалізації того чи іншого нормативного акта, низьким професійним рівнем тощо [23, с. 25]. Ми поділяємо позицію авторів і вважаємо, що у даному випадку йдеться про сумлінну помилку особи, яка в деяких випадках може звільняти його від юридичної відповідальності.

У дослідженнях ознак правопорушення більшість вчених одностайні, виділяючи такі як: правопорушення завжди є діянням (дією або бездіяльністю); завжди винне діяння; діяння суспільно небезпечне та протиправне, тобто таке, яке суперечить нормам права; діяння, за вчинення якого передбачена юридична відповідальність [46, с. 18]. Як справедливо зазначає О. Е. Лейст, «будь-яке правопорушення є винним і протиправним діянням, шкідливим або небезпечним для суспільних відносин» [130, с. 62].

Отже, до ознак правопорушення належать: 1) шкідливість (суспільна небезпека), 2) протиправність, 3) винність, 4) реальність (тобто наявність самого протиправного діяння) і 5) караність. Ці ознаки відрізняють правопорушення від порушень інших соціальних норм (моралі, звичаїв, релігії, корпоративних норм тощо). Розглянемо зазначені ознаки окремо.

1. Шкідливість. Правопорушення порушує суспільні відносини, що охороняються правом, і тим самим заподіює шкоду суб'єктам (учасникам) цих відносин. Шкода полягає в сукупності негативних наслідків правопорушення, що являють собою порушення правопорядку, дезорганізацію суспільних відносин і одночасно (хоча і не завжди) применшення, знищення благ, цінностей суб'єктивного права, обмеження можливостей користування ними, утиску свободи поведінки інших суб'єктів всупереч закону [144, с. 102].

Як вірно зауважує Н.С. Малєїн, шкода – неодмінна ознака кожного правопорушення. Характер шкоди може розрізнятися за об'єктом, розміром та іншими ознаками, але правопорушення завжди завдає шкоди суспільству. Шкода може мати матеріальний чи моральний характер, бути вимірною або не піддаватися виміру, відновлюваною чи ні, більш-менш значною, істотною для окремих громадян, колективу і суспільства в цілому [142, с. 14].

У кримінальному і адміністративному праві для позначення шкідливості певного делікту використовується категорія «суспільна небезпечність». Щодо обов'язковості такої ознаки правопорушення, як суспільна небезпечність, в юридичній літературі існують різні погляди. Вітчизняні теоретики права С. Лисенков та В. Копейчиков зазначають про суспільну небезпечність

правопорушення [215, с. 240], а російські правознавці І. Матузов і А. Малько, а також українські представники теорії права В. Марчук і Л. Ніколаєва, ведуть мову про суспільну шкідливість правопорушення [217, с. 584; 213, с. 82], в інших випадках використовуються обидва формулювання [196, с. 454–455; 91, с. 121].

Суспільна шкідливість є сутнісною властивістю правопорушення, яке завдає шкоди суспільству та інтересам окремих громадян незалежно від усвідомлення даної обставини законодавцем [159, с. 197]. Правопорушення завжди завдає шкоди суспільним відносинам. Саме шкідливість того чи іншого діяння зумовлює його заборону законодавцем. Якщо поведінка особи не несе ніяких істотних загроз з точки зору суспільства і держави, забороняти його не має сенсу. Як зазначав І. Ребане, суспільна шкідливість визначається значущістю, характером і змістом тих суспільних відносин, на які дане правопорушення посягає [185, с. 167]. Виходячи з позиції І. Ребане, саме ознака «шкідливість» об'єктивно характеризує діяння, яке визнається правопорушенням.

Ю.І. Ляпунов вважає, що в законі суспільна небезпека виступає як можливість, здатність дій певної особи завдати шкоди об'єктам, які охороняються [135, с. 81]. Із цього приводу В.М. Кудрявцев зазначає, що будь-яка небезпека означає ймовірність настання шкоди, тому більш доречно говорити про завершений злочин не як про суспільно небезпечний, а як про суспільно шкідливий [123, с. 99]. До цього російський дослідник К. Лютов додає, що завершений злочин також продовжує приховувати у собі подальшу небезпеку [134, с. 223–224].

Суспільна небезпечність, як ознака діяння, полягає у тому, що діяння, яке визнається злочином, завдає істотної шкоди суспільним відносинам, які охороняються кримінальним законом, або створює реальну загрозу заподіяння такої шкоди [137, с. 8].

Розглядаючи порушення норм кримінального процесуального закону на предмет притаманності ним шкідливості (суспільної небезпечності) для

суспільних відносин, можемо констатувати, що окремі з них становлять таку небезпечність (шкідливість). Зокрема, згідно зі ст. 13 КПК, не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим судовим рішенням, крім випадків, передбачених цим Кодексом. Порушення зазначеного положення кримінального процесуального закону становить істотну суспільну небезпеку, оскільки завдає шкоди суспільним відносинам у сфері забезпечення конституційних гарантій недоторканності житла чи іншого володіння, а також приватного життя особи. Тому в КК передбачено кримінальну відповідальність за вчинення таких дій (ст. 162). Однак, за ці ж діяння у КПК відповідальності не передбачено – тобто відсутня у кримінальному процесуальному законі санкція за вчинення таких дій.

І навпаки, дії учасників кримінального процесу можуть завдавати шкоди кримінальним процесуальним відносинам (наприклад, робити неможливим розгляд кримінального провадження у розумні строки), якщо підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, цивільний відповідач, який був у встановленому КПК порядку викликаний, не з'явився без поважних причин або не повідомив про причини свого неприбуття (ст. 139 КПК). Проте відповідальність за такі діяння передбачено безпосередньо у кримінальному процесуальному законодавстві. На підставі зазначеної статті на порушника накладається грошове стягнення у розмірі: від 0,25 до 0,5 розміру мінімальної заробітної плати – у випадку неприбуття на виклик слідчого, прокурора; від 0,5 до 2 розмірів мінімальної заробітної плати – у випадку неприбуття на виклик слідчого судді, суду. Проте така шкода не становить суспільної небезпеки, оскільки вона не є істотною, тому й не тягне за собою кримінальної чи адміністративної відповідальності.

Отже, на підставі зазначеного можна зробити попередній висновок про те, що кримінально-процесуальний делікт як різновид правопорушення повинен завжди завдавати шкоди кримінальним процесуальним відносинам, інакше ці діяння не можна визнавати правопорушенням. При цьому таке кримінальне

процесуальне правопорушення не може бути суспільно небезпечним, оскільки суспільна небезпека характеризує кримінальне або адміністративне правопорушення.

Крім того, шкідливість кримінально-процесуального делікту суттєво відрізняється від характеру шкідливості кримінально-правових і адміністративних деліктів, оскільки останніми шкода завдається будь-яким суспільним відносинам, що перебувають під правовою охороною. Шкода як ознака кримінально-процесуального делікту може завдатися лише кримінальним процесуальним відносинам.

Зазначене надає можливість зробити ще один важливий висновок. Оскільки шкідливість певного порушення норм кримінального процесуального права є необхідною для визнання такого порушення деліктом (кримінальним процесуальним правопорушенням), це надає підстави розмежовувати поняття «кримінальне процесуальне порушення» (тобто будь-яке порушення норм кримінального процесуального права) і «кримінальне процесуальне правопорушення», які співвідносяться між собою як загальне і окреме відповідно. Прикладом кримінального процесуального порушення, яким не завдається шкода кримінальним процесуальним відносинам може слугувати, зокрема, невиконання присяжним обов'язків, передбачених частиною другою статті 386 КПК у результаті чого він був усунутий від подальшої участі в судовому розгляді кримінального провадження (ст. 390 КПК). Внаслідок невиконання присяжним відповідних обов'язків іншим учасникам кримінального провадження шкода не завдається. Отже, такі дії присяжного є кримінальним процесуальним порушенням, але їх не можна визнавати кримінальним процесуальним правопорушенням.

Шкідливість кримінально-процесуального делікту є об'єктивно-матеріальною ознакою такого правопорушення, що знаходять своє конкретне вираження лише у відповідній юридичній формі, відображенням якої є протиправність.

2. Протиправність. Полягає у порушенні особою чинних правових норм.

Про це свідчить сама назва дії – «правопорушення». Правопорушення є порушенням права. Таким чином, протиправність являє собою заборонність діяння правовою нормою під загрозою застосування до винного покарання (стягнення).

Протиправність відрізняє правопорушення від порушень інших соціальних норм – релігійних, моральних, корпоративних тощо. Дійсно, всі соціальні норми в тій чи іншій мірі мають ознаки реальності, шкідливості, винності, караності. Протиправність – це винятковий атрибут правопорушень. Вчинення шкідливого, засуджуваного діяння, що заподіює шкоду суспільним відносинам, але не передбачене законом як правопорушення, не тягне притягнення до юридичної відповідальності.

Що стосується кримінального процесуального порушення, то воно повинно бути передбачено безпосередньо у Кримінальному процесуальному кодексі України. При цьому в зазначеному нормативно-правовому акті повинно бути визначено як саме заборонене законом діяння, так і відповідна реакція держави на таке порушення.

3. Винність. Ця ознака має вираження у психічно-вольовому ставленні порушника до правопорушення і його наслідків. Вина – обов'язковий елемент суб'єктивної сторони кожного правопорушення. Правопорушення можливо тільки тоді, коли у порушника існує реальна можливість вибору своєї поведінки, тобто коли вони можуть вчинити по-різному – правомірно чи неправомірно залежно від свого свідомо-вольового розсуду. Тобто у порушника повинна бути усвідомлена можливість не здійснювати правопорушення. Винність визначається саме тим, що особа умисно або з необережності обирає неправомірну поведінку, ігноруючи вимоги держави. Його індивідуальна воля входить у конфлікт з волею законодавця. Так, на думку більшості вчених суспільно небезпечне діяння, як ознака об'єктивної сторони складу злочину (правопорушення), має бути вольовим, тобто проявом волі особи [135, с. 52].

Універсальним загально визнаним принципом права визнається презумпція невинуватості: кожен вважається невинуватим у вчиненні правопорушення,

поки його винність не буде доведено у встановленому законом порядку (*sine culpa non est aliquis puniendus* – нікого не можна карати без вини).

Однак багатьом кримінальним процесуальним порушенням така ознака, як «вина» не є притаманною. Наприклад, неприбуття в судове засідання цивільного позивача, його представника чи законного представника може мати наслідком залишення судом цивільного позову без розгляду (ч. 1 ст. 326 КПК). Неприбуття у судове засідання зазначених осіб може бути зумовлено обставинами, що не залежать від їх волі. Тому наявність таких обставин, виключає вину як таку. Отже, кримінальне процесуальне порушення, передбачене ч. 1 ст. 326 КПК, не можна визнавати кримінальним процесуальним правопорушенням.

4. Реальність. Правопорушення може становити лише той акт поведінки, що зовні виражений правопорушником. Протиправна поведінка отримує своє об'єктивне вираження лише у вчинках людини. Юридична відповідальність настає лише за фактично вчинене, тобто за об'єктивоване у реальній дійсності протиправне діяння.

Правопорушення може мати вираз у формі дії або бездіяльності. Перше передбачає недотримання заборон, друге – невиконання обов'язків. Дія – це активна поведінка. Більшість правопорушень вчиняється саме за допомогою дії, яка може виступати або у формі фізичного впливу на людей, тварин, предмети матеріального світу, або в письмовій або усній формі чи здійснюється за допомогою жестів.

Бездіяльність є правопорушенням у тому випадку, якщо особа повинна була вчинити певні дії, передбачені нормою права чи умовами договору, але не вчинила їх (прогул, залишення людини в небезпечному стані без допомоги, невіплата заробітної плати, невиконання контрактних зобов'язань тощо). Таким чином, протиправна бездіяльність – це акт пасивної поведінки, що полягає у не вчиненні особою тієї дії, яку вона повинна була і могла вчинити.

Реальність правопорушення виражається формулою: «за думки не судять». Суб'єктивне поставлення, тобто відповідальність за будь-які прояви психічної

діяльності (думки, почуття, наміри, переконання) або за певні якості особистості (національність, віросповідання, соціальний стан, родинні чи дружні зв'язки) не допускається. *Cogitationis poenam nemo patitur* – ніхто не несе відповідальності за свої думки. Як правопорушення не можуть характеризуватися думки, переконання, наміри людини, якщо вони не проявилися в діях. При цьому під діями слід розуміти як активну дію, так і бездіяльність [170, с. 244].

Зазвичай кримінальні процесуальні порушення вчиняються внаслідок бездіяльності суб'єктів кримінальних процесуальних правовідносин. Так, неповнота та односторонність розслідування та судового розгляду є типовими порушеннями. Поряд з процесуальною бездіяльністю досить поширеними порушеннями є видання протиправного акта судово-слідчими органами, яке може вчинюватися лише у формі дії. Вказана дія посягає на важливу сторону правопорядку – відповідність правозастосовних актів закону [204, с.74].

5. Караність. Невиконання юридичного обов'язку або недотримання заборони, встановленої законодавством, не завжди є правопорушенням. Ним визнаються лише дії, вчинення яких тягне застосування правових санкцій до правопорушника. Правопорушення завжди тягне за собою застосування до порушника заходів державного впливу, що накладають на нього позбавлення певних прав, обмеження майнового або особистого характеру. Якщо за вчинення будь-яких протиправних діянь накладення санкцій не передбачено, притягнення особи до відповідальності є неприпустимим.

Під «караністю» розуміють умову застосування до особи, що вчинила правопорушення, негативних юридичних наслідків, які містяться у відповідних санкціях [21, с. 84].

Ознака караності діяння виконує важливу роль у реалізації принципу невідворотності відповідальності й виконанні інститутом відповідальності своїх функцій, оскільки безкарність правопорушення, хоча б малозначного, не тільки може спонукати правопорушника до шкідливіших протиправних діянь, але й

підриває авторитет як самого юридичного обов'язку, на порушення якого відповідні посадовці не відреагували, так і інших обов'язків, встановлених правом [130, с. 62].

Недоліки юридичної техніки інколи зумовлюють випадки, коли в тексті нормативно-правового акта встановлено конкретну заборону або юридичний обов'язок, а будь-які санкції за порушення цих нормативних приписів ні в даному акті, ні в інших нормативних актах не передбачено. У цьому випадку порушення закону чи невиконання обов'язку втрачає характер правопорушення. Подібний припис може розглядатися лише як гасло, норма права рекомендаційного характеру.

Отже, не будь-яке порушення норм кримінального процесуального права можна визнавати кримінальним процесуальним правопорушенням, а тільки таке, щодо якого у КПК встановлено санкцію. Якщо санкція за порушення норм кримінального процесуального права передбачено не в КПК, а в інших законодавчих актах (КК, КУпАП тощо), то таке правопорушення визнається кримінальним (злочином) або адміністративним. Адже від того, в у нормах якої галузі права передбачено санкцію, залежить визначення виду юридичної відповідальності за правопорушення. Так, у ч. 2 ст. 11 КПК зазначено, що забороняється під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поводження, утримувати особу у принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність. Однак, санкції за такі діяння передбачено ст.ст. 127, 364, 365, 367 КК. Тому зазначені діяння визнаються не кримінальними процесуальними, а кримінальними правопорушеннями (злочинами).

Так само, зловживання слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду під час кримінального провадження є кримінальним процесуальним порушенням, внаслідок вчинення якого судове рішення може бути переглянуто за нововиявленими обставинами (ст. 459 КПК). Проте відповідальність за такі діяння передбачено у КК (зокрема, ст.ст. 127, 364, 368, 369-2, 374, 375). Саме

тому ці діяння не є кримінальними процесуальними правопорушеннями.

Водночас за окремі кримінальні процесуальні порушення можуть бути передбачені певні негативні наслідки для порушника як в самому КПК, так і в нормах інших галузей права. Наприклад, відповідно до ч. 3 ст. 330 КПК, у разі невиконання розпорядження головуючого іншими особами, присутніми у судовому засіданні, головуючий робить їм попередження про відповідальність за неповагу до суду. При повторному порушенні порядку у залі судового засідання їх за ухвалою суду може бути видалено із зали судового засідання та притягнуто до відповідальності, встановленої законом. За такі діяння передбачено, зокрема, відповідальність за ст. 185-3 КУпАП. Отже у випадку вчинення кримінального процесуального порушення, передбаченого ст. 330 КПК, законодавством передбачено два негативних наслідки щодо особи-порушника – видалення її із зали судового засідання та притягнення до адміністративної відповідальності.

Утім видалення із зали судового засідання не можна визнавати санкцією правової норми, оскільки метою такого видалення порушника є забезпечення порядку в залі засідання суду, а метою стягнення (покарання) за правопорушення, як відомо, визнається кара правопорушника за вчинене, його виправлення, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами.

1.2. Поняття кримінального процесуального порушення та його відмінність від кримінального процесуального порушення

Висновки, зроблені у попередньому підрозділі надають можливість констатувати, що порушення норм кримінального процесуального права (або як ми розпочали для зручності називати їх поняття «кримінальне процесуальне порушення») за своїми ознаками суттєво відрізняються від поняття «правопорушення».

Кримінальне процесуальне порушення характеризуються передусім тим, що внаслідок їх вчинення може завдатися шкода лише учасникам кримінальних процесуальних відносин; така шкода взагалі може не завдатися (на відміну від правопорушення); кримінальне процесуальне порушення може бути вчинено лише учасником кримінального провадження, тоді як правопорушення може вчинити будь-яка особа (загальний суб'єкт); не є обов'язковою ознакою кримінального процесуального порушення наявність вини його суб'єкта; вчинення правопорушення тягне за собою настання юридичної відповідальності особи, яка його вчинила (покарання або стягнення), утім кримінальне процесуальне порушення може зумовлювати настання правових наслідків, які не є покаранням чи стягненням (при цьому такі правові наслідки мають бути передбачені саме кримінальним процесуальним законодавством).

Отже, **кримінальне процесуальне порушення** – це передбачене кримінальним процесуальним законодавством діяння (дія або бездіяльність), вчинене учасником кримінального провадження, що полягає у порушенні останнім норми (норм) кримінального процесуального права. Таке порушення не є тотожним поняттю кримінального процесуального правопорушення. Останнім можна визнавати тільки ті кримінальні процесуальні порушення, яким притаманні ознаки правопорушення.

Одним із перших серед науковців сформулював поняття кримінального

процесуального правопорушення М.С. Строгович, який вважав, що для кваліфікації діяння як правопорушення не потрібно встановлення вини, з'ясування суб'єктивної сторони вчиненого. Правопорушення взагалі може мати місце без правопорушника. Питання про вину підлягає обговоренню лише тоді, коли йдеться про притягнення такої особи до відповідальності. Саме поняття «правопорушення» не включає в себе як необхідний елемент вину в специфічно-юридичному значенні цього поняття (ставлення особи до своїх дій, їх наслідків у формі умислу чи необережності). Якщо діями особи порушений закон – це є порушення законності, порушення права, тобто правопорушення, і воно повинно бути усунено. Встановлення ж вини правопорушника необхідно тоді, коли вирішується питання про його відповідальність за правопорушення [207, с. 194–195]. З міркуваннями автора важко погодитися. Не складно побачити, що шляхом такого широкого визначення поняття кримінального процесуального правопорушення вчений фактично ототожнив останнє з будь-яким порушенням норм кримінального процесуального права.

Найбільш ґрунтовне дослідження аналізованого поняття здійснив у своїй докторській дисертації С. Г. Ольков, який вважає, що кримінальне процесуальне правопорушення – це безпосередньо закріплене (тобто не тільки заборонене) в законі винне, суспільно шкідливе (або суспільно небезпечне – для злочинів) діяння деліктоздатного суб'єкта, що полягає в порушенні норм (норми) кримінального процесуального права, за яке передбачено ретроспективну юридичну відповідальність і застосування негативних санкцій як кримінальної процесуальної, так й іншої галузевої належності [162, с. 46; 163, с. 12].

Так само, інші сучасні науковці під правопорушенням у кримінальному процесуальному праві розуміють одну із форм протиправної поведінки у сфері кримінального судочинства, виражену в діянні (або бездіяльності), а також у системі дій учасника кримінального судочинства, заборонених нормами кримінального процесуального законодавства, порушення вимог і принципів кримінального процесуального закону, конституційних принципів, учинених

шляхом невиконання обов'язків або їх неналежного виконання [25, с. 125]. На думку А. І. Столмакова, кримінальне процесуальне правопорушення – це винне, протиправне діяння суб'єкта кримінального судочинства, що полягає в порушенні процесуальних обов'язків і заподіює шкоду правозастосовному процесу, заборонене кримінальними процесуальними санкціями саме цієї галузі права [204, с. 76].

Вітчизняний дослідник аналізованого поняття В. Д. Чабанюк зазначає, що кримінальне процесуальне правопорушення – це винне, суспільно-небезпечне діяння, вчинене суб'єктом кримінальних процесуальних правовідносин, в порушення вимог КПК, законів України, Конституції України, рішення Європейського суду з прав людини, чинних міжнародно-правових договорів згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, що завдає шкоди правам і законним інтересам учасникам процесу і тягне за собою відповідальність за їх вчинення [235, с. 185].

Аналіз наведених визначень надає можливість дійти висновку про те, що поняття кримінального процесуального правопорушення характеризують такі ознаки: 1) діяння, що полягає в активних діях або пасивних – бездіяльності, що може полягати, зокрема, у невиконанні суб'єктом певних процесуальних обов'язків; 2) суб'єкт кримінального процесуального правопорушення – учасник кримінальних процесуальних правовідносин; 3) шкода, що завдається або загрожує суб'єктам кримінальних процесуальних правовідносин; 4) протиправність – як саме правопорушення, так і правові наслідки його вчинення повинні бути безпосередньо передбачені у кримінальному процесуальному законодавстві; 5) караність – на правопорушника накладається певне стягнення.

Отже, на нашу думку, **кримінальне процесуальне правопорушення** – це передбачене кримінальним процесуальним законодавством винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене учасником кримінального провадження, що завдає шкоди суб'єктам кримінально-процесуальних відносин, за яке зазначеним законодавством передбачено певне стягнення.

Такі правопорушення передбачено, зокрема, статтями 139, 179, 180, 323, 325, ч. 2 ст. 326, 327 і ч. 1 ст. 330 КПК.

Звертаємо при цьому увагу на те, що вітчизняні вчені-юристи наразі не дійшли згоди щодо вирішення проблеми існування у процесуальному праві норм, які передбачають кримінальну процесуальну відповідальність, у зв'язку з тим, що у чинному КПК передбачено окремі кримінальні процесуальні делікти. Існування кримінальної процесуальної відповідальності та кримінальних процесуальних правопорушень багатьма юристами заперечується, оскільки, як вони вважають, юридична відповідальність може бути закріплена лише у нормах матеріального права. У зв'язку з цим ми здійснили анкетування працівників прокуратури, суддів та працівників апаратів судів, а також адвокатів. Респондентам було запропоновано відповісти на таке запитання: чи вважаєте Ви доцільним залишення у чинному КПК норм, які передбачають кримінальну процесуальну відповідальність?

Результати анкетування показали, що 60,1% опитаних працівників прокуратури, 48,1% працівників суду і 53,2% опитаних адвокатів вважають за доцільне залишення у чинному КПК таких норм. Негативно щодо цієї ідеї поставились 50,2% працівників суду і 35,6% працівників прокуратури і 41,3% опитаних адвокатів (Додаток А,Б,В). Отже, можна з упевненістю стверджувати, що більшість практикуючих юристів поділяють ідею щодо необхідності існування в кримінальному процесуальному праві норм, які передбачають кримінальну процесуальну відповідальність.

Як ми вже зазначали, поняття правопорушення нерозривно пов'язано з поняттям юридичної відповідальності. При цьому підставою юридичної відповідальності усі правознавці одностайно визнають факт вчинення правопорушення. Так, О.В. Котюк пише, що підставами юридичної відповідальності є склад правопорушення, деліктоздатність (осудність, дієздатність) суб'єкта, його вік і наявність законодавства [92, с.122–124]. В. В. Молдован також під підставами юридичної відповідальності розуміє факт

вчинення правопорушення, тобто наявність у діях правопорушника складу правопорушення [146, с. 32]. На думку П.М. Рабіновича, юридична відповідальність виникає з моменту вчинення правопорушення як юридичного факту, що викликає відповідне правовідношення [182, с. 137]. М.С. Кельман та О.Г. Мурашин під підставами притягнення до юридичної відповідальності розуміють: наявність правової норми, що передбачає склад правопорушення; юридичний факт – вчинення самого правопорушення; наявність правозастосовчого акта, що набрав чинності [79, с. 193].

Аналізуючи наведені вище визначення можна дійти висновку про те, що усі автори у контексті визначення підстави юридичної відповідальності розглядають останню через призму саме ретроспективної відповідальності.

Ми поділяємо позицію тих вчених, які фактичною підставою юридичної відповідальності визнають юридичний факт (саме правопорушення), без якого неможливе виникнення правовідносин відповідальності. Однак ці відносини не можуть виникати як правові, якщо модель правопорушення (елементи складу і санкції) не буде передбачена у правовій нормі. Отже, лише необхідний зв'язок і єдність ідеального та реального – нормативних і фактичних підстав – відповідатиме вимогам законності при притягненні особи до юридичної відповідальності [57, с. 358].

У сучасній правовій доктрині визнається наявність двох підстав юридичної відповідальності: перша – це закон як правова підстава; друга – фактична підстава (адміністративний проступок, дисциплінарний проступок, злочин тощо) [56, с. 130].

Не можемо не погодитися з професором А. А. Тер-Акоповим, який зазначав про єдність фактичних (матеріальних) та правових підстав юридичної відповідальності. Так, підставою настання останньої є сукупність певних юридичних фактів, що обумовлюють виникнення конкретних правовідносин, тобто зміст правопорушення утворює діяння у формі правопорушення. Проте будь-який факт, що має юридичне значення, існує у певній правовій формі, і в

процесі створення ним юридичних наслідків беруть участь як його матеріальний зміст, так і правова форма. Тому під час встановлення та реалізації будь-якого виду юридичної відповідальності мають враховуватися як явища і факти, що зумовлюють відповідальність, так і види та зміст правових норм, які діють спільно з цими фактами та явищами [218, с. 19–25].

Виходячи з концепції єдності правових і матеріальних підстав юридичної відповідальності, однією з її фактичних підстав є склад правопорушення, що містить сукупність об'єктивних та суб'єктивних ознак, необхідних для визнання вчиненого діяння правопорушенням, а особи – винною у його вчиненні. Значення складу правопорушення полягає передусім у тому, що він виступає єдиною і достатньою правовою підставою ретроспективної юридичної відповідальності особи.

Латиною «склад правопорушення» – *corpusdelicti*. Фразу *corpus delicti* вперше запровадив італійський криміналіст *Farinacius* у своїй праці «*Variae quaestiones et communes opiniones*», видану 1581 р. А в 1794 р. *Klein* переклав це словосполучення дослівно німецькою мовою як *Thatbestand*. Спочатку це поняття було суто процесуальним та означало сукупність речових доказів злочину [227, с. 89–90.]. За системою загального права зазначене поняття й нині має кримінальне процесуальне значення.

Теоретична розробка вчення про склад злочину розпочалася у межах класичної школи кримінального права в XVIII–XIX століттях. Водночас у дореволюційному кримінальному праві Російської імперії, на яке традиційно великий вплив мало німецьке кримінальне право (багато вчених Російської імперії закінчували німецькі університети та магістратуру), вчення про склад злочину за німецькою нормативістською концепцією не отримало розвитку. Німецька кримінально-правова доктрина завжди вважала склад злочину «складом закону», ототожнюючи його з диспозицією кримінально-правової норми. Кримінальне право Російської імперії віддавало перевагу не складу злочину, а злочину як підставі кримінальної відповідальності [147, с. 10–11].

У загальній теорії права під юридичним складом будь-якого правопорушення зазвичай розуміють сукупність закріплених у законі ознак, за наявності яких суспільно-небезпечно або шкідливе діяння визнається правопорушенням» [93, с. 146].

Дещо розширену дефініцію складу правопорушення надає російський вчений О.Б. Агапов. На його думку, склад правопорушення являє собою сукупність елементів, що характеризують суспільну небезпеку (суспільно-шкідливість) правопорушення, до яких належать: зміст проступку (об'єктивна сторона), психоемоційний статус учасників (суб'єктивна сторона та суб'єкт), а також об'єкт протиправного посягання [1, с. 33].

У вітчизняній юридичній літературі складом правопорушення називають сукупність передбачених законом ознак, за наявності яких діяння визнається правопорушенням [131, с. 230].

Склад правопорушення (злочину, адміністративного чи дисциплінарного проступку, цивільного-правового делікту) як юридична підстава юридичної відповідальності визнається усіма українськими вченими, однак трактується як певна наукова (теоретична) абстракція, оскільки наразі не має закріплення у законодавчих актах України.

Значення поняття «склад правопорушення» важко переоцінити: 1) склад правопорушення сприяє виявленню найбільш істотних ознак антигромадських діянь і установленню належних санкцій; 2) він виступає у ролі головного інструменту юридичної кваліфікації фактичних діянь, що мають ознаки делікту, та обрання адекватних заходів впливу на порушника; 3) склад делікту сприяє диференціації деліктів, забезпечує розмежування різних видів юридичної відповідальності: кримінальної, адміністративної, дисциплінарної тощо; 4) як теоретична конструкція він сприяє правильному тлумаченню змісту юридичних норм, допомагає навчанню та підвищенню рівня кваліфікації юристів, правоохоронців, вдосконаленню правової культури громадян.

У юриспруденції до структури (складу) правопорушення прийнято відносити такі чотири елементи: 1) об'єкт, 2) об'єктивну сторону; 3) суб'єкта і

4) суб'єктивну сторону.

Об'єктом правопорушення більшість вітчизняних юристів визнають суспільні відносини, які охороняються правом і на які посягає протиправне діяння особи. Теорія об'єкта посягання, а також об'єкта правової охорони найбільш ґрунтовно розроблена в кримінальному праві, в якій, для позначення аналізованих категорій, застосовуються терміни «об'єкт злочину» і «об'єкт кримінально-правової охорони». Так, в українській кримінально-правовій доктрині, домінує позиція, згідно з якою об'єктом злочину визнаються суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом, і яким злочином завдається істотна шкода або створюється загроза її заподіяння [147, с. 53–54].

Ми погоджуємося з позицією більшості вчених і також позитивно сприймаємо концепцію «суспільні відносини як об'єкт посягання». Водночас вважаємо, що об'єктом кримінально-процесуального правопорушення можуть виступати не будь-які суспільні відносини, а лише ті з них, що врегульовані нормами кримінального процесуального права. Власне таке правопорушення і називається кримінальним процесуальним тому, що при його вчиненні порушуються норми кримінального процесуального права і завдається шкода кримінальним процесуальним відносинам.

Об'єктивною стороною правопорушення традиційно визнається зовнішній прояв протиправного діяння, яке завдає шкоди суспільним відносинам. Ознаками об'єктивної сторони, окрім самого протиправного діяння, також визнаються його шкідливі (суспільно небезпечні) наслідки, причинний зв'язок між діянням та шкідливими наслідками, а також місце, час, спосіб, обстановка, засоби та знаряддя вчинення правопорушення.

На думку В. Є. Севрюгіна, суспільна небезпека та суспільна шкідливість – це дві якісні характеристики одного і того ж явища – правопорушення, які свідчать про його матеріальний характер. Суспільна небезпека та суспільна шкідливість виражаються у заподіянні чи загрозі заподіяння реальної шкоди. Утім суспільна небезпека характеризує злочин, за який встановлюються більш жорсткі санкції. Відповідно суспільна шкідливість свідчить про якісні

властивості лише адміністративного проступку [193, с.17].

Об'єктивна сторона кримінальних процесуальних правопорушень характеризується наявністю суспільно шкідливого діяння, що не становить суспільної небезпеки, адже наявність останньої наділяє таке правопорушення статусом злочину (кримінального правопорушення). Зазначене діяння може полягати як у вчиненні певної дії, так і в бездіяльності особи. При цьому бездіяльність суб'єкта кримінального процесуального правопорушення як правило полягає у невиконанні покладених на нього як учасника процесу певних процесуальних обов'язків. Наприклад, у разі невиконання поручителем взятих на себе зобов'язань на нього накладається грошове стягнення в розмірі, визначеному в ст. 180 КПК.

Наслідки протиправного діяння особи, що визнається кримінальним процесуальним правопорушенням не є обов'язковою ознакою останнього, тобто склад будь-якого кримінального процесуального правопорушення є формальним. Відповідно при вирішенні питання щодо застосування стягнення до особи, яка вчинила таке правопорушення, суд може не встановлювати наявність причинного зв'язку між діянням правопорушника і наслідками його вчинення. Наявність інших об'єктивних ознак кримінального процесуального правопорушення залежить від змісту диспозиції кримінальної процесуальної норми, що була порушена.

Суб'єкт правопорушення – це фізична особа (людина), яка вчинила правопорушення. Необхідною умовою визнання особи суб'єктом правопорушення є наявність у неї деліктоздатності, тобто закріпленої в законі здатності нести юридичну відповідальність за вчинене правопорушення. Рівень деліктоздатності залежить від віку особи, стану її фізичного та психічного здоров'я, посади та інших обставин [131, с. 230–231].

Особливістю кримінального процесуального правопорушення є та обставина, що його суб'єктом може виступати лише учасник кримінальних процесуальних відносин. Однак не всі учасники таких відносин можуть виступати суб'єктами кримінального процесуального правопорушення.

Суб'єктами останнього можуть бути: підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, поручитель, цивільний відповідач, свідок, заставадавець, перекладач, експерт і спеціаліст.

У кримінальному процесуальному законодавстві не передбачено санкцій за вчинення кримінальних процесуальних порушень представниками потерпілого та законного представниками, цивільними позивачами і їх представниками та законними представниками, представниками цивільного відповідача, особами, стосовно яких розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявниками, понятими, адвокатами (захисниками), секретарями судових засідань, судовими розпорядниками, працівниками оперативних підрозділів, слідчим і керівником органу досудового розслідування, прокурором, слідчим суддею, суддею, тому ці особи не є суб'єктами кримінальних процесуальних правопорушень. Утім зазначені особи можуть визнаватися суб'єктами інших кримінальних процесуальних порушень.

Від понять «суб'єкт кримінального процесуального правопорушення» і «суб'єкт кримінального процесуального порушення» слід відрізнити поняття «суб'єкт кримінальної процесуальної відповідальності», яке виділяють окремі дослідники. Так, П. С. Елькінд виділяє такі групи суб'єктів кримінальної процесуальної відповідальності: державні органи, які порушують, розслідують, розглядають та вирішують справи про злочини – органи дізнання, слідства, прокуратури, суд; громадяни, котрі мають у кримінальному процесі особистий кримінально – правовий чи цивільно – правовий інтерес – обвинувачені (підсудні), потерпілі, цивільні позивачі, цивільні відповідачі тощо; особи, які представляють у кримінальному процесі інтереси інших суб'єктів – захисники обвинувачених (підсудних), представники потерпілих, цивільних позивачів, цивільних відповідачів тощо; представники громадських організацій та трудових колективів – громадські обвинувачі, громадські захисники тощо; громадяни, які здійснюють допоміжні (щодо діяльності органів держави) функції: особи (свідки, експерти), які дають показання (висновки), що визнаються джерелами доказів; особи, котрі сприяють діяльності органів

дізнання, слідства, прокуратури, суду у здійсненні ними слідчих та судових дій (перекладачі, поняті, секретарі судових засідань) [54, с.100].

На нашу думку, оскільки поняття кримінальної процесуальної відповідальності є невід'ємним від поняття кримінального процесуального правопорушення (як підстави такої відповідальності), то суб'єктом кримінальної процесуальної відповідальності і є власне суб'єкт цього правопорушення. Це також означає, що за виділеними П.С. Елькіндом групами суб'єктів не можна здійснювати їх класифікацію в сучасному українському кримінальному процесі, адже це суперечитиме чинному КПК.

Отже, ретроспективна юридична відповідальність учасників кримінального процесу не є рівнозначною. Це знаходить вираз у тому, що відповідальність посадових осіб та органів у кримінальному процесі за порушення норм кримінального процесуального права забезпечується, головним чином, за допомогою дисциплінарної та кримінальної відповідальності. Інші учасники кримінального процесу можуть нести адміністративну і кримінальну процесуальну відповідальність.

Суб'єктивна сторона правопорушення – це його внутрішня сторона, тобто психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно-шкідливого діяння і його наслідків. Це ставлення знаходить свій вияв у понятті вини, яка може мати форми умислу або необережності. Відповідно до теорії вини шкода є лише первинним поштовхом до деліктної і договірної відповідальності. Заподіяння шкоди саме по собі не є достатнім для притягнення особи до юридичної відповідальності. Відповідальність може і не настати, якщо буде доведено, що делікт відбувся поза волею і свідомістю особи.

У праві використовується таке універсальне визначення вини – це психічне ставлення особи до здійснюваних нею протиправних дій (діянь) та їх наслідків. Виступає у формі умислу (прямого чи непрямого) і необережності (недбалості та самовпевненості) [211, с. 60].

Отже, вина є обов'язковою ознакою кримінального процесуального

правопорушення, тому стягнення до особи не може бути застосоване у разі, якщо порушення норм кримінального процесуального права відбулось поза свідомістю та/або волею особи, яка його вчинила. Так, якщо підозрюваний, який був у встановленому КПК порядку викликаний, не з'явився через обставини, що не залежали від його волі (зокрема, тяжку хворобу), на нього повинно накладатися грошове стягнення, передбачене ст. 139 КПК.

Водночас інші кримінальні процесуальні порушення можуть бути здійснені й за відсутності вини. Наприклад, у разі невиконання обов'язків заставодавцем, застава звертається в дохід держави та зараховується до спеціального фонду Державного бюджету України й використовується у порядку, встановленому законом для використання коштів судового збору відповідно до ч. 8 ст. 182 КПК незалежно причин невиконання таких обов'язків заставодавцем. Тобто зазначені правові наслідки щодо підозрюваного (чи обвинуваченого) настають за відсутності вини останнього.

У контексті викладеного варто також зазначити, що загальновідоме положення теорії права про єдність елементів складу правопорушення означає повну відсутність у діянні особи складу правопорушення, якщо не було встановлено хоча б однієї обов'язкової ознаки, яка утворює цей склад.

Висновки до першого розділу

1. Обов'язковою умовою кримінальної процесуальної відповідальності є наявність у кримінальному процесуальному законі санкції, що полягає у накладенні на порушника певної процесуальної норми стягнення та/або іншого особистого обмеження чи позбавлення певних процесуальних прав.

2. Кримінальні процесуальні порушення характеризуються передусім тим, що внаслідок їх вчинення може завдатися шкода лише учасникам кримінальних процесуальних відносин; така шкода взагалі може не завдатися (на відміну від правопорушення); кримінальне процесуальне порушення може бути вчинено лише учасником кримінального провадження, тоді як правопорушення може вчинити будь-яка особа (загальний суб'єкт); не є

обов'язковою ознакою кримінального процесуального порушення наявність вини його суб'єкта; вчинення правопорушення тягне за собою настання юридичної відповідальності особи, яка його вчинила (покарання або стягнення), утім кримінальне процесуальне порушення може зумовлювати настання правових наслідків, які не є покаранням чи стягненням (при цьому такі правові наслідки мають бути передбачені саме кримінальним процесуальним законодавством).

Не будь-яке порушення норм кримінального процесуального права можна визнавати кримінальним процесуальним правопорушенням, а тільки таке, щодо якого у КПК України встановлено санкцію. Якщо санкція за порушення норм кримінального процесуального права передбачено не в КПК, а в інших законодавчих актах (КК, КУпАП тощо), то таке правопорушення визнається кримінальним (злочином) або адміністративним. Адже від того, в у нормах якої галузі права передбачено санкцію, залежить визначення виду юридичної відповідальності за правопорушення.

РОЗДІЛ 2

КЛАСИФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПОРУШЕНЬ

2.1. Критерії класифікації кримінальних процесуальних порушень

Класифікація кримінальних процесуальних порушень має важливе значення для науки кримінального процесу, оскільки дозволяє, зокрема, більш детально дослідити правову природу самого поняття процесуального порушення, чітко визначити загальні ознаки такого порушення і його склад, зумовити надання науково обґрунтованим пропозицій щодо подальшого удосконалення кримінального процесуального законодавства України.

У філософії класифікацією (лат. *classis* – розряд і *facere* – робити) визнається особливий випадок застосування логічної операції поділу обсягу поняття, що являє собою певну сукупність ділень (поділ певного класу на види, поділ цих видів на відповідні групи). Підставою поділу в класифікації обирають ознаки, суттєві для даних предметів [228, с. 200]. За формальною логікою, класифікація – це розподіл предметів на класи, здійснений таким чином, що кожний клас займає відносно інших класів точно встановлене місце [55, с. 58].

Класифікація є видом поділу поняття, але вона відрізняється від звичайного поділу. При класифікації поділ здійснюється не за будь-якою ознакою, а за найбільш суттєвою, – такою, що визначає характер всіх останніх ознак, які класифікують предмети, і надає можливість встановити для кожного класу суворо визначене, постійне місце поряд з іншими класами.

Кожна класифікація, незалежно від її різновиду, будується у відповідності з чотирма правилами, що надають критеріям логічної коректності поділу понять. По-перше, поділ понять повинен бути «домірним», тобто сума об'ємів членів поділу має бути рівною обсягу поняття, що ділиться. Якщо сума членів поділу буде меншою за обсягом, ніж поняття, яке ділиться, то такий некоректний поділ називається «неповним». Наприклад, неповним буде поділ поняття «правопорушення» на два види: «кримінальне правопорушення» та «адміністративне правопорушення», оскільки за межами класифікації

опиняються такі члени поділу, як «дисциплінарне правопорушення», «цивільно-правовий делікт» тощо.

По-друге, класифікація повинна проводитися лише за єдиною підставою. Це правило забороняє змінювати у процесі класифікації покладену в основу поділу ознаку. Прикладом порушення такого правила може слугувати поділ суб'єктів кримінальних процесуальних відносин на захисників, неповнолітніх та іноземців. Алогічність такої класифікації не потребує коментарів.

По-третє, члени поділу повинні виключати один одного. Наприклад, правило взаємовиключення членів класифікації буде порушено при поділі стадій кримінального процесу на досудову, судову і позасудову.

По-четверте, класифікація повинна бути неперервною. Наприклад, при поділі поняття «філософія» на види «матеріалізм», «об'єктивний ідеалізм», «суб'єктивний ідеалізм» допущений «стрибок», оскільки другий і третій члени класифікації на порядок нижче першого [41, с. 23–24].

Класифікація може бути «природною» та «допоміжною». «Природна» класифікація – це розподіл предметів і явищ за групами (класами) на підставі їх суттєвих ознак (наприклад, класифікація системи права на окремі галузі тощо). «Допоміжною» класифікацією є розміщення предметів або явищ у певному порядку за будь-якою зовнішньою ознакою (наприклад, інкорпорація законів та інших нормативно-правових актів у хронологічному чи алфавітному порядку) [41, с. 24].

У нашому випадку, при класифікації кримінальних процесуальних порушень, ми будемо використовувати лише «природну» класифікацію, критеріями для якої візьмемо спеціально-юридичні – тобто кримінальні процесуальні ознаки.

Як уже зазначалося в попередньому розділі, ознаками кримінальних процесуальних порушень виступають: шкідливість (небезпека) і протиправність діяння особи, наявність об'єкта і суб'єкта процесуального порушення, правових наслідків його вчинення тощо. Найбільш вагомими з наведених ознак, як на наш погляд, виступають шкідливість протиправного діяння, його об'єкт і

суб'єкт. Саме за цими ознаками (критеріями) ми будемо здійснювати класифікацію кримінальних процесуальних порушень.

Отже, критеріями класифікації кримінальних процесуальних порушень є такі: 1) ступінь небезпеки для існування та реалізації кримінальних процесуальних відносин, тобто власне шкода, що завдається останнім (за цим критерієм усі процесуальні порушення нами поділені на грубі, істотні та неістотні); 2) суб'єкт порушення (процесуальні порушення, що вчиняються обвинуваченим, слідчим, суддею тощо); 3) об'єкт процесуального порушення – конкретні сфери кримінальних процесуальних відносин, які можна об'єднати у дві основні групи: ті кримінальних процесуальні відносини, що існують під час досудового кримінального провадження та під час судового кримінального провадження. Разом з тим, про те, що до критеріїв відносяться суб'єкт, об'єкт процесуального порушення, існування та реалізації кримінальних процесуальних відносин підтвердили лише 48,3% працівників прокуратури, 49,6% працівників суду та 47,9% опитаних адвокатів (Додаток А,Б,В). За цим критерієм порушення поділяються на ті, що: 1) вчиняються під час досудового провадження (досудові кримінальні процесуальні порушення); 2) вчиняються лише під час судового провадження (судові кримінальні процесуальні порушення); 3) вчинення яких можливе на будь-якій стадії кримінального процесу.

1. За ступенем небезпеки правопорушення поділяються, зокрема, у кримінальному праві. Так, залежно від ступеня тяжкості злочину поділяються на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі (ч. 1 ст. 12 КК України). При цьому поняття суспільної небезпеки безпосередньо впливає зі змісту ч. 2 ст. 11 КК України, в якій зазначено, що не є злочином дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого цим Кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі. Отже, діяння особи може визнаватися лише тоді небезпечним для суспільства, якщо воно завдало або

створило загрозу заподіяння істотної шкоди відповідним суб'єктам правовідносин.

Принагідно зазначимо, що російський вчений В.І. Власов за ознаками впливу на результат розслідування поділяє кримінальні процесуальні порушення на: 1) несуттєві (які не заважали органу дізнання і слідчому досягти істини і виконати завдання, що стоять перед ними); 2) суттєві (коли вони вплинули або могли вплинути на достовірність знання і прийняття законного, обґрунтованого рішення по справі); 3) безумовно суттєві (які завжди свідчать про неправильність висновків і рішень або ставлять їх під обґрунтований сумнів).

До останніх автор відносить такі правопорушення: порушення прав обвинуваченого під час призначення і проведення експертизи; не ознайомлення обвинуваченого з матеріалами справи; відсутність на досудовому слідстві захисника у випадках, коли його участь відповідно до закону обов'язкова; провадження дізнання або слідства особою, яка підлягає відводу; відсутність перекладача, коли участь його обов'язкова; порушення правил родової підслідності, коли, наприклад, слідчий ОВС повністю розслідує справи, за якими необхідно провадження досудового слідства слідчим прокуратури; застосування незаконних методів при провадженні допитів; неправильне об'єднання або роз'єднання справи [33, с. 92].

Утім у вітчизняному кримінальному процесі вже давно використовуються терміни «грубе» та «істотне» стосовно певних процесуальних порушень, тому цілком логічним видається поділ таких порушень на грубі, істотні та ті, що не є істотними (неістотні).

На нашу думку, грубим слід визнавати таке порушення кримінального процесуального закону, за вчинення якого передбачено кримінальну відповідальність. Про грубі процесуальні порушення зазначається у багатьох наукових джерелах і в судовій практиці. Наприклад, автори підручників з кримінального процесу зазначають, зокрема, таке: «Зловживання слідчого судді або суду можуть виражатися в одержанні хабара у зв'язку з провадженням у

справі (ст. 368 КК); недопущенні чи ненаданні своєчасно захисника, а також іншому грубому порушенні права підозрюваного, обвинуваченого, підсудного на захист (ст. 374 КК), постановленні завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови у справі (ст. 375 КК)» [118, с. 648].

Однак, не відповідає запропонованій нами концепції таке положення цього ж підручника: «Неправильне тлумачення норми кримінального процесуального права може являти собою грубе порушення законності та бути підставою для скасування винесеного рішення» [118, с. 46]. Таке процесуальне порушення, на нашу думку, має визнаватися істотним.

Грубими порушеннями кримінального процесуального закону слід визнавати також інші процесуальні порушення. Так, відповідно до ч. 2 ст. 87 КПК суд зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод, зокрема, такі діяння: 1) здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов; 2) отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження; 3) порушення права особи на захист; 4) отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права; 5) порушення права на перехресний допит; 6) отримання показань від свідка, який надалі буде визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні.

Грубі порушення кримінального процесуального законодавства України передбачено, зокрема, у таких нормах: забороняється під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поводження, утримувати особу у принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність (ч. 2 ст. 11 КПК); не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення

в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим судовим рішенням, крім випадків, передбачених цим Кодексом (ст. 13 КПК); під час кримінального провадження кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, інших форм спілкування (ст. 14 КПК); ніхто не може збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію про приватне життя особи без її згоди, крім випадків, передбачених цим Кодексом (ч. 2 ст. 15).

На думку багатьох науковців, засудження громадянина в суді без пред'явлення йому в стадії попереднього розслідування зміненого, тобто нового обвинувачення, яке погіршує його становище, було б грубим порушенням чинного процесуального закону [119, с. 373].

До категорії істотних процесуальних порушень можна віднести такі процесуальні порушення, за які хоча й не передбаченої кримінальної відповідальності, однак їх вчинення тягне за собою притягнення порушника до інших видів юридичної відповідальності, а також певні кримінально-процесуальні наслідки.

У кримінальному процесуальному законодавстві розрізняються дві групи його істотних порушень: умовні і безумовні. Істотні порушення кримінального процесуального закону можуть мати місце як під час судового розгляду, так і в процесі досудового розслідування. Вони можуть стосуватися доказування, забезпечення прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, додержання процесуальних строків тощо, якщо це перешкодило або могло перешкодити суду ухвалити законне та обґрунтоване судове рішення.

До першої групи належать порушення, істотність яких залежить від конкретних обставин справи і визначається судом. Істотними такі порушення визнаються тільки за умови, що вони перешкождали або могли перешкодити суду об'єктивно, повно та всебічно розглянути справу і винести законний, обґрунтований і справедливий вирок (постанову). Наприклад, якщо суд не задовольнив клопотання підсудного про виклик і допит свідка, посилаючись на те, що свідок був допитаний під час досудового слідства, то суд допустив

процесуальне порушення, оскільки при постановленні вироку суд не зможе надати оцінку показанням цього свідка, оскільки він не дослідив їх. Проте таке порушення суд апеляційної або касаційної інстанції визнає істотним тільки у разі, якщо встановить, що, не допитавши свідка, суд першої інстанції не зміг з'ясувати обставини, котрі могли мати істотне значення для справи.

Другу групу істотних порушень кримінального процесуального закону становлять порушення, які тягнуть обов'язкове скасування вироку, тобто безумовні порушення. Відповідно до ст. 412 КПК істотними порушеннями вимог кримінального процесуального закону є такі порушення вимог цього Кодексу, які перешкодили чи могли перешкодити суду ухвалити законне та обґрунтоване судове рішення.

До таких порушень законом віднесено: 1) за наявності підстав для закриття судом провадження в кримінальній справі його не було закрито; 2) судове рішення ухвалено незаконним складом суду; 3) судове провадження здійснено за відсутності обвинуваченого, крім випадків, передбачених статтею 381 цього Кодексу, або прокурора, крім випадків, коли його участь не є обов'язковою; 4) судове провадження здійснено за відсутності захисника, якщо його участь є обов'язковою; 5) судове провадження здійснено за відсутності потерпілого, належним чином не повідомленого про дату, час і місце судового засідання; 6) порушено правила підсудності; 7) у матеріалах провадження відсутній журнал судового засідання або технічний носій інформації, на якому зафіксовано судове провадження в суді першої інстанції.

У цьому контексті вельми корисним видається аналіз судової практики ВССУ. Так, у деяких випадках підставою скасування судом касаційної інстанції судових рішень слугувало порушення права на захист (вимог ст. 20 КПК). Наприклад, колегія суддів ВССУ скасувала ухвалу апеляційного суду і призначила новий розгляд у суді апеляційної інстанції за таких обставин:

Як убачається з матеріалів кримінального провадження, захисником Г. 01.07.13 р. було подано заяву про відкладення апеляційного розгляду матеріалів

кримінального провадження щодо С., призначеного на 11.07.13 р., у зв'язку з перебуванням його у відпустці до 19.07.13 р.

Відповідно до вимог ч. 4 ст. 405 КПК неприбуття сторін або інших учасників кримінального провадження не перешкоджає проведенню розгляду, якщо такі особи були належним чином повідомлені про дату, час і місце апеляційного розгляду та не повідомили про поважні причини свого неприбуття.

Однак, апеляційний суд у порушення цих вимог закону, не прийняв до уваги повідомлення захисника Г. про поважність причини свого неприбуття, відмовив у задоволенні клопотання засудженого С. про відкладення розгляду матеріалів кримінального провадження у зв'язку із знаходженням його захисника у відпустці та здійснив розгляд за апеляційними скаргами прокурора та представника цивільного позивача.

У зв'язку з цим, ухвала апеляційного суду постановлена з істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону, що є безумовною підставою для скасування судового рішення [95].

Інколи підставою для скасування ухвали апеляційного суду слугували істотні порушення вимог КПК, обумовлені безпідставним (в розумінні вимог ч. 3 ст. 404 КПК) повторним дослідженням обставин, що встановлені під час кримінального провадження. Так, колегія суддів ВССУ розглянувши 12.12.13. кримінальне провадження за обвинуваченням Г. у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 122 КК, скасувала ухвалу Апеляційного суду Одеської області від 27.06.13 р. та призначила новий розгляд у суді апеляційної інстанції [98].

Переглядаючи справу за апеляцією Г., апеляційний суд зазначив, що судом першої інстанції правильно встановлені фактичні обставини справи, однак неправильно кваліфіковано дії винного та прийшов до висновку про необхідність перекваліфікації дій Г. на ст. 128 КК. Таке рішення суду, на думку колегії суддів, було передчасним з огляду на таке.

Як убачається з матеріалів кримінального провадження, суд апеляційної інстанції ухвалою від 27.05.13 р. відкрив апеляційне провадження. 13.06.13 р., відповідно до ст. 401 КПК суддя-доповідач, ухвалив закінчити підготовку кримінального провадження щодо Г. і призначив судовий розгляд в апеляційному суді. Ухвала судді не містить даних про вирішення клопотань, зазначених в апеляційній скарзі обвинуваченого, а саме допиту свідків і експерта.

Згідно з ч. 3 ст. 404 КПК, за клопотанням учасників судового провадження суд апеляційної інстанції зобов'язаний повторно дослідити обставини, встановлені під час кримінального провадження, за умови, що вони досліджені судом першої інстанції не повністю або з порушенням, та може дослідити докази, які не досліджувалися судом першої інстанції, виключно якщо про дослідження таких доказів учасники судового провадження заявляли клопотання під час розгляду в суді першої інстанції або якщо вони стали відомі після ухвалення судового рішення, що оскаржується.

При розгляді справи апеляційним судом 27.06.13 р., як свідчить журнал судового засідання, питання допиту свідків і експерта, дослідження письмових доказів, не вирішувалось. Не містить таких даних і технічний запис судового засідання. Проте, як убачається з журналу судового засідання, апеляційний суд дослідив висновок експерта без зазначення, який саме висновок досліджується, оскільки матеріали кримінального провадження містять кілька висновків.

Вмотивовуючи своє рішення про перекваліфікацію дій обвинуваченого, апеляційний суд послався на висновок експерта С. № 3851 від 09.11.2012 р., але не звернув уваги, що експерт був допитаний в суді першої інстанції щодо наданих ним висновків і його показання з цього приводу викладено у вирoku. Будь-якої оцінки його показанням в суді першої інстанції, або доказів на спростування самого висновку експерта суд апеляційної інстанції не зазначив і, всупереч докладних мотивів про встановлення щодо наявності в діях Г. іншого складу злочину не навів.

За таких обставин, ухвалу апеляційного суду не можна вважати законною і вона підлягає скасуванню [96].

У справі № 5-5281 км 13 колегія суддів 10.12.13 р. розглянувши у режимі відеоконференції матеріали кримінального провадження, за касаційними скаргами Г., Ш., О. та прокурора на вирок Апеляційного суду Сумської області від 03.09.13 р., визнала слушними доводи прокурора про необхідність скасування вироку апеляційного суду через істотні порушення кримінального процесуального закону, зокрема, положень ст.ст. 370, 374 КПК [112].

Так, відповідно до ст. 370 КПК судові рішення повинно бути законним, обґрунтованим і вмотивованим. Законним є рішення, ухвалене компетентним судом згідно з нормами матеріального права з дотриманням вимог щодо кримінального провадження, передбачених цим Кодексом. Обґрунтованим є рішення ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до статті 94 КПК. Вмотивованим є рішення, в якому наведені належні і достатні мотиви та підстави його ухвалення.

За змістом ст. 374 КПК у судовому рішенні зазначається формулювання обвинувачення, визнаного судом доведеним, із зазначенням місця, часу, способу вчинення та наслідків кримінального правопорушення, форми вини і мотивів кримінального правопорушення; мотивів зміни обвинувачення, підстави визнання частини обвинувачення необґрунтованою, якщо судом приймалися такі рішення; мотиви призначення покарання, звільнення від відбування покарання та інше.

Апеляційний суд, змінюючи вирок місцевого суду в частині застосування закону України про кримінальну відповідальність та ухвалюючи новий вирок, своє рішення мотивував тим, що висновки суду першої інстанції не відповідають фактичним обставинам кримінального провадження, містять істотні суперечності та не підтверджуються доказами, дослідженими в судовому засіданні.

Разом з тим, апеляційний суд зазначивши у вирокі, що «винуватість Г., Ш., О. у вчиненні кримінального правопорушення, за обставин, викладених у вирокі суду, доведена в повному обсязі», не провівши судове слідство та належним чином не мотивувавши своє рішення, перекваліфікував дії засуджених з ч. 1 ст. 152 КК на ч. 3 ст. 152 КК, чим допустив порушення кримінального процесуального закону, яке є істотним.

У зв'язку з викладеним колегія суддів в порядку ст. 433 КПК скасувала вирок апеляційного суду і призначила новий розгляд у суді апеляційної інстанції, який необхідно провести у відповідності до вимог КПК, ретельно перевірити доводи апеляційних скарг, прийняти законне та обґрунтоване рішення [97]

У іншій справі колегія суддів скасувала Вирок Апеляційного суду Чернівецької області від 21.05. 13 р. щодо К. та призначила новий розгляд в суді апеляційної інстанції у зв'язку із наступним:

Відповідно до положень ч. 2 ст. 429 КПК вирок апеляційної інстанції повинен відповідати загальним вимогам до вироків. Крім того, у вирокі суду апеляційної інстанції зазначаються зміст вироку суду першої інстанції, короткий зміст вимог апеляційної скарги, мотиви ухваленого рішення, рішення по суті вимог апеляційної скарги.

Судове рішення повинно бути законним, обґрунтованим і вмотивованим. Законним є рішення, ухвалене компетентним судом згідно з нормами матеріального права з дотриманням вимог щодо кримінального провадження, передбаченого кримінальним процесуальним кодексом.

Вирок апеляційного суду підлягає скасуванню, у зв'язку з істотним порушенням судом вимог кримінального процесуального закону.

Як вбачається з судового рішення, апеляційний суд ухвалив рішення про скасування вироку місцевого суду в частині призначення покарання та постановив вважати засудженим К. за ч. 1 ст. 121 КК до покарання у виді позбавлення волі на строк 5 років.

Між тим, таке рішення, є незаконним, оскільки прокурор у апеляційній скарзі ставив питання про скасування вироку місцевого суду лише в частині звільнення його від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК.

Крім того, скасувавши вирок місцевого суду в частині призначеного покарання, апеляційний суд на порушення положень ч. 4 ст. 374 КПК у резолютивній частині не призначив засудженому покарання.

Також є слушними й доводи захисника у касаційній скарзі про недотримання апеляційним судом положень ч. 4 ст. 95, ч. 3 ст. 404 КПК.

За таких обставин, вирок апеляційного суду підлягає скасуванню, як постановлений з істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону та з призначенням нового розгляду в суді апеляційної інстанції [98].

У ще одній справі № 5-4883 км 13 колегія суддів скасувала ухвалу Апеляційного суду Вінницької області від 07.05.13 р. щодо М. і призначила новий розгляд у суді апеляційної інстанції [104].

Ст. 23 КПК України передбачає безпосередність дослідження доказів судом. Зі змісту ч. 2 ст. 23 КПК убачається, що не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків, передбачених КПК України.

Відповідно до вимог ч. 3 ст. 349 КК, суд має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорується. При цьому суд з'ясовує, чи правильно розуміють зазначені особи зміст цих обставин, чи немає сумнівів у добровільності їх позиції, а також роз'яснює їм, що у такому випадку вони будуть позбавлені права оскаржити ці обставини в апеляційному порядку.

Згідно ч. 1 ст. 405 КПК апеляційний розгляд здійснюється згідно з правилами судового розгляду в суді першої інстанції, з урахуванням особливостей, передбачених главою 31 КПК України.

Як убачається з матеріалів кримінального провадження, у суді першої інстанції М. не оспорював фактичні обставини, вину визнавав у повному обсязі, йому було роз'яснено порядок розгляду справи у відповідності до ч. 3 ст. 349 КПК та наслідки в разі розгляду справи у даному порядку, в тому числі неможливість у подальшому оскаржити фактичні обставини справи в апеляційному порядку, на що останній дав згоду.

Після постановлення вироку М. було подано апеляційну скаргу, в якій останній оскаржував фактичні обставини кримінального провадження, встановлені судом, посилаючись на неповноту судового розгляду, порушення ст.ст. 22, 23 КПК України щодо змагальності сторін та безпосередності дослідження доказів при розгляді кримінального провадження.

Апеляційний суд в порушення вимог ч. 3 ст. 404 КПК України розглянув апеляційну скаргу засудженого та кримінальне провадження щодо М. закрити без дослідження доказів, порушивши принцип безпосередності дослідження доказів, що є істотним порушенням кримінального процесуального закону та тягне за собою безумовне скасування судового рішення.

Крім того, мотивувальна частина ухвали носить суперечливий характер, оскільки апеляційний суд, спростовуючи доводи засудженого про необхідність перекваліфікації його дій зі ст. 128 КК на ч. 1 ст. 125 КК послався на ту обставину, що у матеріалах провадження відсутня скарга потерпілого, незважаючи на те, що у відповідності до п. 2 ч. 1 ст. 477 КПК, кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого щодо злочину, передбаченого ст. 128 КК, якщо даний злочин вчинений чоловіком (дружиною) потерпілого [99].

Порушення кримінального процесуального закону, що не вплинули і не могли вплинути на законність і обґрунтованість вироку або ухвали, не визнаються істотними і не тягнуть за собою зміни або скасування судового

рішення. Наприклад, недодержання пріоритетного права членів сім'ї обвинуваченого чи потерпілого бути присутніми під час судового засідання (ч. 2 ст. 328 КПК України), недодержання строків призначення судового розгляду (ч. 2 ст. 316 КПК України).

До переліку неістотних можна віднести такі порушення загальних правил проведення слідчих дій: слідчий не оберіг майнові інтереси учасників слідчої дії, наприклад, зробив не викликане необхідністю пошкодження заборів дверей та інших предметів при проведенні обшуку; мали місце дії, що зашкодили честі чи гідності громадян, або спричинили розголошення відомостей про їх приватне життя (наприклад, у процесі обшуку в приміщенні сталося розголошення обставин інтимного життя його власників); учасники слідчої дії не виконали всі вказівки слідчого (наприклад, особа залишила місце, в якому здійснюється обшук, всупереч відповідній забороні слідчого).

Виходячи з дозвільного типу правового регулювання кримінальних процесуальних відносин, процесуальним порушенням слід визнати також вчинення не передбачених законом дій при збиранні доказів (наприклад, участь фахівця у проведенні допиту), оскільки такі порушення не характеризуються ознакою «істотності».

Класифікація процесуальних порушень норм доказового права за ступенем їх істотності породжує проблему точного визначення та закріплення в законі її підстави. Для цієї мети, на погляд К. Б. Калиновського, достатньо двох критеріїв. По-перше, є загально визнаним, що істотними є такі порушення при збиранні доказів, які породжують непереборні сумніви щодо їх достовірності. По-друге, в силу того, що визнання доказів недопустимими має забезпечувати не всі права і свободи громадян, а лише ті, що мають особливе кримінальне процесуальне значення, до розряду істотних насамперед слід віднести порушення таких прав і свобод громадян, які представляють їх в якості сторін кримінального судочинства [70, с. 11–14].

2. За суб'єктом кримінальні процесуальні порушення поділяються на ті, що вчиняються: підозрюваним, обвинуваченим, потерпілим, поручителем,

цивільним позивачем і відповідачем, свідком, заставодавцем, перекладачем, експертом, спеціалістом, працівником органу досудового розслідування, слідчим, прокурором, слідчим суддею, суддею, судом тощо. При цьому таким суб'єктом може виступати не лише певна фізична особа – ним є також «колективний суб'єкт» (наприклад, суд першої та апеляційної інстанції, потерпілий – юридична особа).

Так, процесуальними порушеннями, що можуть вчинятися слідчими і прокурорами є відмова розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також невжиття всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила; порушення порядку виконання певних слідчих дій; нероз'яснення підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника; недопущення захисника під час проведення досудового розслідування; неправильне складання відповідних процесуальних документів (протоколів, постанов), неправильне складання обвинувального акта тощо.

Прикладом процесуальних порушень, що можуть вчинятися судом, є зокрема істотне порушення вимог кримінального процесуального закону (зокрема, порушення права на захист; невиконання апеляційними судами вимог ст. 419 КПК в частині неналежного розгляду апеляційних скарг учасників кримінального провадження, а також порушення вимог ст. 404 КПК в частині виходу за межі апеляційних скарг учасників кримінального провадження тощо).

3. Найбільш важливим критерієм поділу процесуальних порушень на види є об'єкт останніх – конкретні сфери кримінальних процесуальних відносин – тобто відносин між учасниками кримінального провадження, що виникають, припиняються або змінюються на підставі норм кримінального процесуального

права.

Відносини між суб'єктами кримінального процесу, які здійснюють досудове розслідування та судовий розгляд, розвиваються і протікають у формі проваджень та за певними стадіями, які є відносно самостійними частинами кримінального процесу, та характеризується притаманними їм особливостями і разом з тим слугують досягненню цілей і вирішенню загальних завдань кримінального провадження. Підтвердили 51,6% працівників прокуратури, 53,1% працівників суду та 50,4% опитаних адвокатів, про те, що відносини між суб'єктами кримінального процесу, які здійснюють досудове розслідування і судовий розгляд відбувається шляхом проваджень (Додаток А,Б,В).

Отже, усі сфери (види) кримінальних процесуальних відносин узагальнено (згруповано) у вироблених наукою кримінального процесуального права стадіях кримінального процесу. Цими стадіями виступають: 1) досудове розслідування; 2) підготовче провадження; 3) судовий розгляд; 4) провадження в суді апеляційної інстанції; 5) провадження в суді касаційної інстанції; 6) виконання судових рішень; 7) провадження у Верховному Суді України; 8) провадження за нововиявленими обставинами [118, с. 23].

Узагальнюючи усі стадії кримінального процесу можна дійти висновку, що процесуальні порушення можуть вчинятися або під час досудового кримінального провадження, або під час судового кримінального провадження. За цим критерієм процесуальні порушення можна класифікувати так: 1) кримінальні процесуальні порушення, що вчиняються під час досудового провадження (досудові кримінальні процесуальні порушення); 2) кримінальні процесуальні порушення, що вчиняються лише під час судового провадження (судові кримінальні процесуальні порушення); 3) кримінальні процесуальні порушення, вчинення яких можливе на будь-якій стадії кримінального процесу.

2.2. Кримінальні процесуальні порушення, що вчиняються під час досудового розслідування

Порушення кримінального процесуального закону під час досудового розслідування можуть спричинити незворотні наслідки для осіб, які постраждали від злочинних посягань чи необґрунтовано підданих кримінальному переслідуванню. Вони підривають віру у здатність правоохоронних органів знайти і покарати злочинців, призводять до необґрунтованих витрат і іншим негативним наслідкам.

Типовість порушень, що допускаються службовими особами органів досудового розслідування, прокуратури, слідчими суддями тощо надає підстави для висновку про те, що однією з основних причин таких порушень є системні недоліки законодавства, відомчих нормативних актів, що не дозволяють у низці випадків усвідомити реальну позицію законодавця і не стимулюють точне і однакове застосування норм права.

У цілому ми поділяємо позицію вітчизняного дослідника аналізованої проблематики В. Д. Чабанюка, який на підставі аналізу правозастосовної практики виділив типові кримінальні процесуальні правопорушення, які вчиняються під час досудового розслідування при: 1) проведенні слідчих дій; 2) порушенні права підозрюваного чи обвинуваченого на захист; 3) пред'явленні обвинувачення; 4) застосуванні запобіжних заходів; 5) закритті кримінальних справ; 6) зупиненні досудового розслідування; 7) складанні обвинувального висновку; 8) закінченні досудового розслідування. Крім цього, на його думку, в окрему групу слід виділити правопорушення пов'язані з порушенням строків розслідування, однобічність або його неповнота, не притягнення до кримінальної відповідальності інших осіб, не правильне об'єднання або виділення кримінальних справ [235, с. 122].

Однак, застосовуючи надалі запропоновану В. Д. Чабанюком класифікацію ми водночас будемо враховувати зміни, що відбулися у зв'язку з

набранням чинності новим кримінальним процесуальним законодавством України.

Слід наголосити й на тому, що питання класифікації кримінальних процесуальних порушень досліджувалися багатьма вченими. Так, на думку А. Я. Дубинського і Д. П. Письменного, необхідно виділяти такі типові порушення кримінального процесуального закону, що допускаються на аналізованій стадії кримінального процесу: 1) не реагування на заяви та повідомлення про злочини, укриття злочинів від обліку; 2) необґрунтовані порушення кримінальних справ; 3) незаконні відмови в порушенні кримінальних справ, коли є необхідність у провадженні розслідування; 4) неправильне застосування підстав при відмові в порушенні кримінальної справи; 5) порушення строків вирішення заяв та повідомлень про злочини; 6) провадження під час перевірки заяв та повідомлень про злочини слідчих дій, виконання яких можливо лише після порушення кримінальної справи; 7) неправильне складання постанов про порушення кримінальної справи та про відмову в порушенні кримінальної справи; 8) неповідомлення зацікавлених осіб про відмову в порушенні кримінальної справи та не роз'яснення їм права на оскарження прийнятого рішення [42, с. 20; 174, с. 2].

Як зазначає С. Г. Ольков, найбільш розповсюдженими кримінальним процесуальними правопорушеннями на стадії досудового розслідування є такі: порушення строків досудового слідства, правил проведення впізнання, огляду місця події, обшуку, виїмки і деяких інших слідчих дій; фальсифікація матеріалів досудового розслідування і доказів; чинення незаконного тиску на учасників кримінального процесу; незаконні й необґрунтовані арешти та затримання, притягнення як обвинуваченого; порушення строків тримання під вартою [161, с. 21].

Принагідно зазначимо, що однією з основних проблем, що призводить до констатації Європейського Суду з прав людини (далі ЄСПЛ) порушень Україною положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. у сфері кримінальної юстиції є тривале

провадження досудового слідства у кримінальних справах та тривалий розгляд справ судами. Зокрема, аналіз прийнятих рішень ЄСПЛ надає можливість встановити, що порушення розумних строків досудового та судового провадження (ст. 6; ст. 6 у взаємозв'язку із ст. 5 Конвенції, ст. 6 у взаємозв'язку із ст. 13 Конвенції) встановлено ЄСПЛ у більше ніж 50 % рішень проти України. Ця проблема є системною та потребує вжиття невідкладних заходів для недопущення констатації таких порушень у майбутньому [249].

Крім того, численні порушення ЄСПЛ констатує у сфері застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою. У 2013 році ЄСПЛ встановив у багатьох справах порушення ст. 5 Конвенції, зокрема це справи (Барило проти України, Гавула проти України, Коберник проти України, Комарова проти України, Рудніченко проти України, Самойлович проти України, Тимошенко проти України та інші). Порушення, які встановлені ЄСПЛ у цих справах стосувалися справ, розглянутих у порядку КПК 1960 року. Новий КПК України врегулював законодавчі недоліки невідповідності законодавства вимогам ст. 5 Конвенції.

До констатації порушення прав людини призвели такі фактичні обставини: у справі «Барило проти України» – необґрунтованість затримання та тримання заявниці під вартою, оскільки обставини справи свідчать, що національний суд продовжив термін тримання її під вартою на 10 днів з метою надання слідчим органам додаткового часу для обґрунтування їхнього клопотання при тому, що ніщо у справі не вказує на те, що були будь-які перешкоди зробити це раніше. Крім того, з документів, наданих сторонами, взагалі не вбачається вагомих підстав для тримання заявниці під вартою.

У справі «Дьяченко проти України» встановлено порушення пункту 3 статті 5 Конвенції з огляду на відсутність у рішеннях судів належних підстав для тримання заявника під вартою. Окрім того, національними органами жодного разу не було розглянуто альтернативні триманням під вартою запобіжні заходи (тримання під вартою 3 роки та 2 місяці).

За ст. 2 Конвенції «Право на життя» 14 березня 2013 році ЄСПЛ виніс рішення у справі «Салахов та Іслямова проти України». ЄСПЛ встановив порушення ст. 2 Конвенції в контексті матеріального аспекту з огляду на недотримання державою позитивного обов'язку щодо захисту здоров'я та життя заявника, зокрема, йому було відмовлено в терміновій госпіталізації, яку він вимагав протягом двох тижнів; він тримався під вартою без будь-якого обґрунтування, при цьому перебуваючи в критичному стані, і всупереч рекомендаціям лікарів під час перебування в лікарні його постійно тримали в наручниках, що спричинило погіршення стану здоров'я.

Порушення ст. 2 Конвенції в її процесуальному аспекті Європейським судом було встановлено у зв'язку з неефективністю розслідування скарг заявниці стосовно ненадання заявнику належної медичної допомоги, що полягало в неодноразовому закритті кримінальної справи та поновленні розслідування у справі, що тривало більше ніж 3,5 років. Крім того, Європейський суд встановив, що неможливість слідчих органів отримати від установ, де заявник тримався під вартою, медичні документи щодо нього, є серйозним недоліком проведення розслідування.

З огляду на низку факторів, зокрема, відносини матері та її сина, зусилля заявниці врятувати життя заявника, байдужість державних органів на скарги заявниці, а також, той факт, що заявниця була свідком повільної загибелі її сина, не маючи змоги йому допомогти, та враховуючи тривалість її страждань ЄСПЛ було встановлено порушення ст. 3 Конвенції оскільки заявницю визнано потерпілою від нелюдського поводження.

У зв'язку з недотриманням вказівки Європейського суду, наданої Уряду відповідно до Правила 39 Регламенту Європейського суду щодо термінового переведення заявника до медичного закладу з метою надання йому належної медичної допомоги ЄСПЛ було встановлено, що Україна не виконала свої зобов'язання за ст. 34 Конвенції.

С.В. Некрасов детально розглядає ті типові кримінальні процесуальні правопорушення в досудовому провадженні, які неминуче призводять до

втрати юридичної сили доказів, а саме: не роз'яснення конституційної норми про імунітет свідка перед отриманням показань у необхідних випадках; не забезпечення права на захист підозрюваному, обвинуваченому; отримання пояснень, показань від незаконно затриманого, особи, яка утримується під вартою або перебуває у слідчому ізоляторі чи ізоляторі тимчасового утримання з перевищенням визначеного строку; не забезпечення особи як учасника судочинства, що не володіє повною мірою мовою, якою ведеться кримінальне судочинство, перекладачем; провадження без необхідного попереднього процесуального дозволу деяких слідчих дій; провадження слідчих та інших процесуальних дій, у тому числі експертизи, не вповноваженою особою, яка не перебуває при виконанні службових обов'язків (наприклад, під час перебування у відпустці); не вирішення питання про відвід дізнавача, слідчого, який отримував докази, за наявності обставин, що перешкоджають провадженню ними слідчих, інших процесуальних дій; відсутність процесуального рішення про прийняття органом досудового розслідування кримінальної справи до свого провадження; не попередження у встановленому порядку про можливу кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань, за відмову від дачі показань, а також за дачу завідомо неправдивого висновку експерта, за завідомо неправдивий переклад; попередження про можливість кримінальної відповідальності потерпілого, свідка, який не досяг 16 років, замість доведення до відома, що вони зобов'язані давати правдиві показання; допит свідків, потерпілих, які не досягли 14 років, без участі педагога; отримання показань від потерпілого без винесення у встановленому порядку рішення про визнання таким і без роз'яснення його прав, тобто фактично особи без визначеного правового положення; отримання показань без визначеного правового становища особи і без дотримання встановленого порядку; отримання показань при допитах, очних ставках від осіб як свідків у тих ситуаціях, коли вони завідомо не були притягнуті як обвинувачені (підозрювані) у встановленому порядку; не забезпечення при допиті підозрюваного, обвинуваченого, який не досяг 16 років або досяг цього віку,

але страждає психічним розладом, участі педагога або психолога; перешкоджання реалізації права законного представника неповнолітнього обвинуваченого на участь у допиті; неотримання показань від обвинуваченого, а лише відсилання до підтвердження показань, які він давав раніше при допиті як підозрюваний; порушення порядку пред'явлення для впізнання або не проведення попереднього допиту на рахунок того, за якими ознаками може відбутися впізнання; відсутність постанови про призначення експертизи; проведення експертизи з дослідженням об'єктів, незаконно отриманих, не процесуально долучених до матеріалів справи; не відображення у висновках експерта проведеного дослідження, відсутність обґрунтованих висновків; проведення додаткової експертизи, хоча, за обставинами справи, мала бути проведена повторна; провадження слідчих дій експертизи, винесення постанови про долучення предметів як речових доказів до матеріалів справи за межами строку досудового розслідування конкретної справи [154, с. 101–102].

До кримінальних процесуальних порушень, які необов'язково призводять до втрати юридичної сили отриманих доказів, С.В. Некрасов відносить: не зазначення у протоколі слідчої дії висновку експерта місця провадження; не визначення в такого роду процесуальних актах часу провадження, у тому числі не зазначення точного часу, до хвилин, початку й закінчення допиту; відсутність усіх необхідних підписів у таких процесуальних актах; постановка окремого навідного питання при отриманні показань, коли у відповідному протоколі, крім відповіді на таке питання міститься інша доказова інформація; не забезпечення реалізації права на участь при допиті потерпілого, який не досяг 18 років, його законних представників; перевищення необхідного ліміту часу при допиті; неповнота роз'яснення прав учасникам слідчих дій; неповнота роз'яснення прав при пред'явленні обвинувачення, затриманні, визнанні потерпілим; не забезпечення опису у протоколі слідчих дій всіх необхідних обставин (проведених дій, застосування технічних засобів, вимірювань, умов вилучення виявлених предметів і документів, пояснення присутніх осіб); не зазначення в постановках про долучення як речового доказу найменування

предмета, документа; відсутність, як вимагає кримінальний процесуальний закон, постанови про долучення речового доказу; не забезпечення передбаченого порядку зберігання речових доказів з подальшою їх втратою; не роз'яснення прав учасникам процесу у зв'язку з призначенням експертизи, не ознайомлення з постановою про її призначення; невиконання всіх вимог закону, що пред'являються до складання тексту висновку експерта [154, с. 105–106].

Деякі автори окремо досліджують кримінальні процесуальні порушення на тому чи іншому етапі досудового розслідування. Так, С.Д. Бережний називає такі типові правопорушення на етапі складання обвинувального висновку: 1) не затвердження обвинувального висновку прокурором або затвердження його працівником прокуратури (помічником), який не наділений таким повноваженням; 2) наявність істотних розбіжностей у змінах, внесених до обвинувального висновку прокурором із встановленими слідством обставинами, або якщо такі зміни зумовлюють застосування закону про більш тяжке обвинувачення; 3) не зазначення в обвинувальному висновку доказів, що підтверджують пред'явлене обвинувачення; 4) в обвинувальному висновку викладення обвинувачення, що істотно відрізняється від формулювання, наведеного в постанові про притягнення як обвинуваченого; 5) наявність розбіжностей між описовою частиною обвинувального висновку – обставинами справи, які встановлені слідчим, і резолютивною частиною обвинувачення [16, с. 43].

У юридичній літературі висловлені різні думки щодо типових кримінальних процесуальних правопорушень, що допускаються на стадії досудового розслідування. Так, в окремих джерелах із кримінального процесу [58, с. 8] виокремлюється три групи таких правопорушень:

1. Правопорушення, пов'язані з неправильним, неточним або неповним дотриманням норм КПК України під час проведення слідчих дій.

2. Порушення прав осіб, стосовно яких проводяться слідчі дії. Найістотнішими порушеннями конституційних прав і свобод осіб є не роз'яснення органами слідства вимог ст. 63 Конституції України.

3. Кримінальні процесуальні порушення, пов'язані з оформленням доказів.

До першої групи віднесено: проведення досудового розслідування без порушення кримінальної справи; проведення слідчих дій після закриття кримінальної справи, її зупинення або направлення прокурору з обвинувальним висновком; відсутність санкції прокурора на проведення відповідної дії або обставин, які дають підставу на проведення такої дії без санкції прокурора з наступним його повідомленням; порушення правил про обов'язковість попереднього проведення слідчої дії або використання іншого доказу; якщо перед впізнанням був показаний впізнаний або його фотографія, статисти мали різні відмінності в зовнішності; порушення при проведенні слідчих дій правил щодо участі понятих; використання під час допиту навідних запитань; наявність у протоколі слідчої дії змін, доповнень, виправлень, не обумовлених слідчим, і не засвідчених підписами всіх її учасників.

Щодо порушень права на захист, то судова практика визнає неповноцінними матеріали кримінальних справ за таких умов: якщо особі не було роз'яснено характеру підозри; якщо особі, яку було затримано за підозрою у вчиненні злочину або застосовано щодо неї запобіжний захід, своєчасно не пред'явлено обвинувачення; обвинувачення пред'явлено з порушенням встановлених вимог; пред'явлено неконкретне обвинувачення (коли обвинуваченому ставиться у вину вчинення кількох злочинів, які кваліфікуються за різними статтями КК, але в постанові не зазначено, які конкретні дії інкримінуються йому по кожній з них або не проведено розмежування між діями учасників злочину; допит підозрюваного як свідка або його допит та обвинуваченого без захисника; показання було отримане шляхом насильства, погроз та інших незаконних дій; мала місце недобровільна явка з повинною з порушенням відповідних вимог КПК; слідчі дії проводилися без роз'яснення прав; ненадання перекладача, педагога неповнолітньому обвинуваченому, не пред'явлення його законному представникові матеріалів кримінальної справи для ознайомлення; порушення прав обвинуваченого при

призначенні та проведенні експертизи; привід обвинуваченого в нічний час без виняткових підстав.

До третьої групи процесуальних порушень належать: відсутність у протоколі слідчої дії підпису кого-небудь з її учасників або слідчого (дознавача); відсутність печатки на висновку експерта, офіційній доповіді, виконаній не на бланку, тощо; відсутність відомостей про місце, час і учасника слідчої дії, а також про посадову особу, яка проводила таку слідчу дію; відсутність відомостей про спосіб пакування речових доказів, вилучених на місці події і направлених на експертизу; невручення заінтересованій особі копії протоколу виїмки, обшуку, накладення арешту на майно; вручення повістки без розписки [59, с. 59–63].

Можна цілком погодитися з дослідниками аналізованої проблематики в тому, що найбільш поширеними кримінальними процесуальними порушеннями під час досудового розслідування є недодержання компетентними органами строків розгляду заяв і повідомлень про злочини. Передусім ідеться про їх приховування від реєстрації. В.С. Зеленецький називає способи такого порушення процесуального закону: 1) відмова заявникові у прийнятті інформації для реєстрації; 2) фізичне укриття прийнятих заяв, повідомлень від реєстрації; 3) реєстрація прийнятої інформації в неповному обсязі; 4) втаємничення від реєстрації окремих суттєвих епізодів, фактів або співучасників злочинної діяльності; 5) долучення джерел інформації про злочини до матеріалів про відмову в порушенні кримінальної справи, оформленим за іншими заявами та повідомленнями; 6) списання заяв і повідомлень до наряду канцелярії без прийняття за ними рішення в передбаченому законом порядку; 7) умисне заниження небезпечності діяння, про яке повідомляється заявником, з подальшою їх кваліфікацією як діянь, що не становлять великої суспільної небезпеки; 8) прийняття за заявою або повідомленням незаконного рішення про відмову в порушенні кримінальної справи за реабілітуючими особою підставами; 9) незаконне спрямування джерел інформації в інші регіони на підставі надуманої їх належності іншим органам;

10) укриття заяв і повідомлень, які були повернуті з інших регіонів або органів, від реєстрації [60, с. 13–20].

Водночас набувають актуальності питання щодо вчинення кримінальних процесуальних порушень слідчими суддями. Про те, що допущені слідчими суддями кримінальних процесуальні порушення набувають актуальності зазначили з числа опитаних 67,3% працівників прокуратури, 59,6% працівників суду та 63,8% опитаних адвокатів (Додаток А,Б,В).

Так, сукупний строк тримання під вартою підозрюваного під час досудового розслідування не повинен перевищувати: шести місяців – у кримінальному провадженні щодо злочинів невеликої або середньої тяжкості, та дванадцяти місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів. Слідчий суддя зобов'язаний визначити в ухвалі про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою дату закінчення її дії в межах строку, встановленого ст. 197 КПК. Вирішуючи питання про продовження строку тримання під вартою слідчий суддя не повинен виходити за межі строку досудового розслідування.

У ході аналізу ухвал даної категорії було виявлено порушення зазначеного положення. Наприклад, ухвалою слідчого судді Києво-Святошинського районного суду Київської області від 22.05.2013 р. продовжено строк тримання під вартою М., підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 296; ч. 1 ст. 121 КК, до десяти місяців. Не погоджуючись із рішенням слідчого судді, захисником підозрюваного було подано апеляційну скаргу. Ухвалою Апеляційного суду Київської області від 30.05.2013 р., ухвалу слідчого судді Києво-Святошинського районного суду Київської області від 22.05.2013 р., скасовано та постановлено нову, якою продовжено строк тримання під вартою в межах строку досудового розслідування. Постановою заступника Генерального прокурора строк досудового розслідування у цьому кримінальному провадженні було продовжено до 9 місяців, а слідчий суддя, постановляючи

ухвалу, вийшов за його межі, чим порушив вимоги ч. 3 ст. 197 КПК [224, с. 63–64].

Поширеною помилкою, яку слідчі судді допускають, застосовуючи до підозрюваних запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, є обґрунтування прийняття такого рішення виключно тяжкістю покарання, яке могло бути призначене підозрюваному у разі визнання його винуватим у вчиненні кримінального правопорушення без належного з'ясування наявності у кримінальному правопорушенні хоча б одного із ризиків, передбачених ст. 177 КПК.

Зокрема, слідчий суддя Новоукраїнського районного суду Кіровоградської області за клопотанням слідчого застосував до В., підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК, запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Однак в ухвалі не наведено жодного ризику, передбаченого ст. 177 КПК. Слідчий суддя обмежився лише загальним формулюванням – «прокурором доведено ризики, передбачені ст. 177 КПК». Крім того, в ухвалі не зазначено причини, відповідно до ч. 4 ст. 183 КПК, через які не визначено розмір застави. В резолютивній частині ухвали визначено строк тримання під вартою – 2 місяці, тоді як в законі цей строк обчислюється у днях (не більше 60 днів), до того ж вказано лише початкову дату, з якої має обчислюватися строк [224, с. 65].

Слідчі судді не завжди дотримуються вимог закону, передбачених ч. 4 ст. 189 КПК, відповідно до якої слідчий суддя, суд відмовляє у наданні дозволу на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу, якщо прокурор не доведе, що зазначені у клопотанні про застосування запобіжного заходу обставини вказують на наявність підстав для тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого, а також є достатні підстави вважати, що: 1) підозрюваний, обвинувачений переховується від органів досудового розслідування чи суду; 2) одержавши відомості про звернення слідчого, прокурора до суду із клопотанням про застосування запобіжного заходу, підозрюваний, обвинувачений до початку розгляду клопотання про

застосування запобіжного заходу вчинить дії, які є підставою для застосування запобіжного заходу і зазначені у ст. 177 КПК.

Зокрема, слідчий суддя Первомайського міськрайонного суду Миколаївської області розглянув клопотання слідчого СВ Первомайського МВ УМВС України в Миколаївській області про дозвіл на затримання підозрюваного Р. з метою приводу його до суду для участі в розгляді клопотання слідчого про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Задовольняючи це клопотання, слідчий суддя послався на наявність обґрунтованої підозри, а також на те, що підозрюваний раніше засуджений вироком Центрального районного суду м. Сімферополя до покарання у вигляді позбавлення волі та перебуває під вартою. Таким чином, як вбачається зі змісту ухвали, підозрюваний Р. не переховувався від органів досудового розслідування чи суду, а перебуваючи в місцях позбавлення волі та одержавши відомості про звернення слідчого до суду із клопотанням про застосування до нього запобіжного заходу, добровільно не міг з'явитися до суду. Тому підстав для задоволення клопотання слідчого про затримання підозрюваного з метою його приводу в суд у слідчого судді відповідно ст. 189 КПК не було [224, с. 70].

Узагальнюючи наведені позиції вчених, слідчу і судову практику, можна зробити висновок про те, що об'єктами кримінальних процесуальних порушень під час досудового розслідування є норми усіх перших трьох розділів КПК, а суб'єктами таких процесуальних порушень – можуть виступати будь-які учасники кримінального процесу, крім судді, суду, а також тих осіб, що беруть участь лише в судовому провадженні. Способи кримінальних процесуальних правопорушень можуть бути різноманітними й залежать від специфіки предмета правового регулювання відповідних норм кримінального процесуального права України.

2.3. Кримінальні процесуальні порушення, що вчиняються під час судового провадження

Судовий розгляд виступає центральною стадією кримінального провадження, в якій суд за активної участі сторін розглядає і вирішує справу по суті, тобто остаточно з'ясовує всі суттєві обставини кримінального правопорушення, перевіряє та оцінює докази і на цій підставі ухвалює вирок або постановляє ухвалу.

Відповідно до п. 24 ч. 1 ст. 3 КПК судове провадження – це кримінальне провадження у суді першої інстанції, яке включає підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, Верховним Судом України, а також за нововиявленими обставинами.

Своєрідним «індикатором» визначення поширеності вчинених суддями кримінальних процесуальних порушень можуть слугувати статистичні дані щодо скасування і зміни касаційною інстанцією судових рішень, постановлених першою і апеляційною інстанціями. Так, аналіз судової практики ВССУ щодо винесення ухвал, якими змінено або скасовано рішення судів першої і апеляційної інстанцій за 2013 рік (постановлених у порядку КПК 1960 року) показав, що місцеві та апеляційні суди під час розгляду кримінальних справ допускають численні порушення вимог кримінального та кримінального процесуального законодавства, що призводить до постановлення необґрунтованих та незаконних судових рішень, які скасовуються у касаційній інстанції. На це, зокрема, вказують статистичні дані, за якими судом касаційної інстанції скасовано та змінено близько 40 % від загальної кількості переглянутих судових рішень (серед них близько 25 % від загальної кількості переглянутих вироків). Найбільше за касаційними скаргами скасовувалися вирокі, постановлені судами Донецької, Київської, Дніпропетровської, Херсонської областей, м. Києва і Автономної Республіки Крим(далі АРК).

У 2013 році касаційною інстанцією всього скасовано 1160 вироків (у порядку КПК 1960 р.), постановлених місцевими судами. У тому числі: з направленням справи на нове розслідування – 38; із направленням справи на новий розгляд – 1080. Найбільше скасовано вироків місцевих судів Донецької (123), Київської (74) областей, АРК (63), Херсонської (67), Дніпропетровської (61), Одеської (52) областей і м. Києва (53).

Касаційною інстанцією змінено 396 вироків, постановлених місцевими судами у 2013 році (у порядку КПК 1960 р.). Найбільше змінювалися вироки місцевих судів Донецької (47), Дніпропетровської (38) областей, м. Києва (30), Вінницької (31), Київської (27), Волинської (25) і Сумської (23) областей.

Крім того, у 2013 році касаційною інстанцією скасовувалися вироки, постановлені в апеляційному порядку відповідно до КПК 1960 р. – усього скасовано 137 вироків. У тому числі: за м'якістю покарання скасовано 6 вироків; направлено на новий апеляційний розгляд – 112. Найбільше скасовано вироків, постановлених апеляційними судами Херсонської (14), Волинської (12) і Дніпропетровської (10) областей.

Касаційною інстанцією також змінено 144 вироки, що були постановлені апеляційними судами у 2013 році (у порядку КПК 1960 р.). Найбільше змінено вироків апеляційних судів Харківської (15), Вінницької (15), Львівської (15), Херсонської (14) областей, АРК (13) і Дніпропетровської (10) області [178, с. 1].

На жаль, у цьому дослідженні ми не можемо показати поширеність відповідних процесуальних порушень за результатами аналізу статистичних даних щодо винесення ухвал, якими змінено або скасовано рішення судів першої і апеляційної інстанцій за 2013 рік, постановлених у порядку КПК (2012 року), оскільки у ВССУ такого статистичного аналізу наразі не проводилося. Утім наведені вище дані достатньо репрезентують значну поширеність кримінально-процесуальних порушень, що вчиняються під час судового провадження.

Найбільш типовими порушеннями кримінального процесуального закону, що вчиняються під час судового провадження, є, зокрема, такі: вирок винесено

незаконним складом суду; порушено правила підсудності; справу розглянуто судом у відсутності підсудного, за винятком випадку, коли закон допускає розгляд справи у відсутності підсудного; порушено таємницю наради суддів; вирок (постанову) не підписано будь-яким із суддів; у справі відсутній протокол судового засідання або перебіг судового процесу у передбачених КПК випадках не фіксувався технічними засобами; порушено вимоги статей КПК, які встановлюють незмінність складу суду, надання підсудному права виступити в дебатах і з останнім словом.

До переліку процесуальних порушень, що допускають судді належать також неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність. Про це зазначили 87,3% опитаних працівників прокуратури, 86,9% працівників суду та 85,8% опитаних адвокатів (Додаток А,Б,В). Крім того, до процесуальних порушень статтею 414 КПК України віднесено невідповідність призначеного покарання тяжкості злочину та особі засудженого.

Так, у статті 413 КПК зазначено, що не правильним застосуванням закону України про кримінальну відповідальність, що тягне за собою скасування або зміну судового рішення, є:

- 1) незастосування судом закону, який підлягає застосуванню;
- 2) застосування закону, який не підлягає застосуванню;
- 3) неправильне тлумачення закону, яке суперечить його точному змісту;
- 4) призначення більш суворого покарання, ніж передбачено відповідною статтею (частиною статті) закону України про кримінальну відповідальність.

Аналіз судової практики надає підстави визначити такі випадки неправильного застосування кримінального закону: неправильне застосування норм Загальної частини КК. Воно може виявитися у різних формах, зокрема, у неправильному застосуванні норми Загальної частини КК, яка визначає поняття злочину. Наприклад, якщо судом встановлені дані про відсутність у діянні підсудного ознак злочину, суд зобов'язаний застосувати кримінальний закон (норму Загальної частини КК), що виключає кримінальну відповідальність.

Порушення цих вимог є підставою для скасування вироку.

Неправильне застосування Загальної частини КК може полягати у неправильному застосуванні норми, яка визначає стадію вчинення злочину, співучасть у ньому. Неправильне застосування кримінального закону може виявитися також:

1) у призначенні засудженому більш суворого покарання порівняно з тим, що передбачено санкцією відповідної статті Особливої частини КК, тобто, коли суд у вироку призначив покарання, яке перевищує санкцію статті КК, за якою кваліфіковано діяння підсудного;

2) у призначенні додаткового покарання, коли воно не передбачено санкцією статті, за якою кваліфіковано злочин (за винятком позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю);

3) у призначенні додаткового покарання за сукупністю злочинів, коли за жодний злочин, який входить у сукупність, воно не призначено;

4) у призначенні покарання за сукупністю злочинів, які кваліфіковані за окремими статтями КК, без призначення остаточного покарання;

5) у призначенні покарання за сукупністю злочинів без визначення його за кожний злочин окремо;

6) у неприєднанні частини покарання, невідбутого за попереднім вироком, до покарання, призначеного за новий злочин, якщо розмір останнього не є максимальним для даного злочину;

7) у порушенні судом правил зарахування строку попереднього ув'язнення;

8) у порушенні судом правил складання або поглинання покарань, або призначення покарання за сукупністю вироків.

Неправильне застосування кримінального закону має місце також тоді, коли у резолютивній частині вироку відсутнє посилання на статтю (частину, пункт) кримінального закону, який застосовано судом.

Найпоширенішим випадком неправильного застосування кримінального закону є застосування не тієї статті або частини статті Особливої частини КК,

за якою слід було кваліфікувати злочин. Неправильна юридична кваліфікація злочину є основною причиною зміни вироків судів першої та апеляційної інстанції.

Невідповідним тяжкості злочину та особі засудженого визнається таке призначене судом покарання, яке хоч і не виходить за межі, встановлені відповідною статтею Особливої частини КК, але за своїм видом і розміром є явно несправедливим як внаслідок м'якості, так і суворості. Це стосується як основного, так і додаткового покарання.

Призначення покарання, яке є несправедливим, свідчить про несправедливість вироку загалом. Тому ця підстава для скасування або зміни вироку фактично є підставою перегляду вироку в зв'язку з його несправедливістю, хоча у КПК вона отримала іншу назву – невідповідність призначеного покарання.

Перевіряючи справедливість вироку, суд касаційної інстанції виходить з тих обставин, які вказані як такі, що пом'якшують покарання (ст. 66 КК) або обтяжують покарання (ст. 67 КК). При цьому враховуються й дані про особу винного. Проте, якщо будь-яка з обставин, що пом'якшує або обтяжує покарання, передбачена статтею КК України, за якою кваліфіковано злочин, у вчиненні якого визнано винним підсудного, як ознака цього злочину, касаційна інстанція не може врахувати її. Тому якщо суд першої або апеляційної інстанції порушив ці вимоги, касаційна інстанція повинна виключити посилання у вирок на цю обставину і одночасно обговорити питання, чи не вплинуло урахування судом обтяжуючої обставини на справедливість покарання і якщо вплинуло – змінити вирок і пом'якшити покарання.

Утім у більшості випадків підставою для скасування касаційною інстанцією судових рішень нижчих інстанцій є істотне порушення кримінального процесуального закону, яке перешкодило чи могло перешкодити суду повно та всебічно розглянути справу і постановити законний, обґрунтований і справедливий вирок чи постанову.

Прикладом такого істотного порушення може слугувати постанова Охтирського міськрайонного суду Сумської області від 13 лютого 2012 року та ухвала Апеляційного суду Сумської області від 13 березня 2012 року, якою залишено без зміни вказану постанову суду першої інстанції про залишення без задоволення скарги громадянина на неправомірну бездіяльність Охтирської міжрайонної прокуратури по виконанню судового рішення.

Підставою для скасування судових рішень було те, що згідно з Рішенням Конституційного Суду України від 14 грудня 2011 року № 19-рп/2011 положення статті 97 КПК в системному зв'язку з положеннями частини 2 статті 55 Конституції України, частини 3 статті 110, частини 5 статті 234, частини 2 статті 236 КПК, частини 2 статті 2, пункту 2 частини 3 статті 17 КАС необхідно розуміти так, що скарги осіб стосовно прийняття рішень, вчинення дій або допущення бездіяльності суб'єктом владних повноважень щодо заяв і повідомлень про вчинені або підготовлювані злочини суди повинні вирішувати у кримінальному судочинстві.

Місцевий суд, відмовляючи у задоволенні скарги громадянина на неправомірну бездіяльність Охтирської міжрайонної прокуратури по виконанню судового рішення, виходив безпосередньо із положень ст. 236 КПК 1960 року, згідно з якою скарги на дії прокурора розглядаються судом першої інстанції при попередньому розгляді справи або при розгляді її по суті, якщо інше не передбачено КПК. Проте, суд не звернув увагу на зміст заяви, що вказував на необхідність проведення перевірки в порядку ст. 97 КПК, та не дав їй належної оцінки.

Отже, не надавши належної оцінки заяві громадянина в аспекті Рішення Конституційного Суду України №19-рп/2011 від 14 грудня 2011 року та вимог ст. 95 КПК, суд прийняв передчасне рішення про залишення цієї заяви без задоволення. Апеляційним судом не перевірено належним чином доводи апеляції скаржника та прийнято рішення, яке не відповідає вимогам ст. 377 КПК [117].

В окремих випадках істотні порушення норм кримінального процесуального закону судді допускають через неухвалюче, а також недбале ставлення до своїх обов'язків.

Так, Апеляційний суд Донецької області, всупереч вимог чинного законодавства безпідставно не допустив до участі у справі представника засудженого, який є інвалідом. Крім того, судом не враховано думку засудженого при вирішенні питання про мову судочинства, що є порушенням вимог ст. 19 КПК 1960 року. Наведені порушення у їх сукупності були визнані порушенням права засудженого на захист та стали безумовною підставою для скасування судового рішення. У зв'язку із цим ухвала Апеляційного суду Донецької області від 25 квітня 2012 року скасована, а справу направлено на новий апеляційний розгляд [100].

Згідно з п. 2 ч. 1 ст. 54 КПК суддя не може брати участі у розгляді кримінальної справи, якщо під час досудового розслідування справи вирішував питання, зокрема, щодо обрання виду, зміни чи скасування запобіжних заходів.

Проте ігноруючи вказані вимоги закону, Апеляційний суд Дніпропетровської області, перевіряючи справу в апеляційному порядку за апеляціями захисника та засудженого, не звернув увагу на порушення, допущені місцевим судом, належним чином не перевірів усіх доводів, викладених в їх апеляціях, крім того, провів апеляційний розгляд справи незаконним складом суду.

У зв'язку з цим Колегія суддів судової палати у кримінальних справах ВССУ розглянувши в судовому засіданні 29 січня 2013 року кримінальну справу № 5-5967 км 12 за касаційними скаргами захисника та засудженого на вирок Держинського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 25 квітня 2012 року та ухвалу колегії суддів судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду Дніпропетровської області від 24 липня 2012 року дійшла висновку, що вирок та ухвалу не можна визнати законними та обґрунтованими, у зв'язку з чим вони підлягають скасуванню, справа – направленню на новий судовий розгляд [101].

Переглядаючи у касаційному порядку ухвали суду апеляційної інстанції, постановлені у порядку ст. 399 КПК, суд касаційної інстанції у багатьох провадженнях встановлює порушення вимог КПК як щодо визначення та розмежування підстав для повернення або відмови у відкритті провадження за апеляційною скаргою, так і обчислення строків на оскарження ухвал слідчих суддів. Судді-доповідачі суду апеляційної інстанції у багатьох випадках повертають апеляційні скарги з підстав пропущення строку на апеляційне оскарження в той час, як такі скарги відповідали вимогам ст. 395 КПК. Так, у справі № 5-3623 км 13 колегія суддів ВССУ скасувала ухвалу Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 11.03.13 р., постановлену за скаргою С. та призначила новий розгляд в суді апеляційної інстанції.

Відповідно до змісту ст. 395 КПК, апеляційна скарга на ухвалу слідчого судді може бути подана протягом 5 днів з дня її оголошення. Як убачається з матеріалів кримінального провадження слідчим суддею 26.02.13 р. був проведений розгляд скарги С. без його виклику, копію цієї ухвали отримано скаржником 03.03.13 р., згідно змісту повернутого до суду з поштового відділення повідомлення, що міститься в матеріалах провадження.

Відповідно до ухвали судді апеляційного суду, С. звернувся до апеляційного суду з апеляційною скаргою 05.03.13 р., тобто в межах строку на оскарження із дотримання положень п. 2 ч. 3 ст. 395 КПК [102].

В іншому випадку (провадження № 5-4027 км 13) колегія суддів ВССУ розглянувши 24.10.13 р. кримінальне провадження за касаційною скаргою представника ДП «Антрацит» А. на ухвалу Апеляційного суду Луганської області від 25.02.13 р. скасувала останню і призначила новий апеляційний розгляд. В обґрунтування постановленого судового рішення зазначено, що відповідно до вимог п. 2 ч. 3 ст. 395 КПК, якщо ухвалу суду або слідчого судді було постановлено без виклику особи, яка її оскаржує, то строк на апеляційне оскарження обчислюється з дня отримання копії судового рішення.

При перевірці матеріалів кримінального провадження встановлено, що представник ДП «Антрацит» А. копію ухвали слідчого судді Краснолуцького

міського суду Луганської області від 05.02.13 р. отримав 12.02.13 р. Строк апеляційного оскарження закінчується 17.02.13 р. Відповідно до ч. 7 ст. 115 КПК України, якщо закінчення строку, який обчислюється днями або місяцями, припадає на неробочий день, останнім днем цього строку вважається наступний робочий день. Отже, останнім днем оскарження ухвали слідчого судді є наступний день робочий – понеділок 18.02.13 р. Як убачається з долученого фіскального чека Укрпошти, ДП «Антрацит» на адресу Апеляційного суду Луганської області 18.02.13 р. було направлено апеляційну скаргу, тобто у встановлений строк на апеляційне оскарження. Таким чином апеляційний суд, повертаючи апеляційну скаргу у зв'язку з пропусченням строку на апеляційне оскарження, допустив істотне порушення вимог кримінального процесуального закону [103].

Ще один приклад: колегія суддів ВССУ (провадження № 5-4458 км 13) розглянула 14.11.13 р. кримінальне провадження № 12013090230000114 за касаційною скаргою представника ДП «Державний резервний насінневий фонд України» на ухвалу слідчого судді Снятинського районного суду Івано-Франківської області від 08.04.13 р. та ухвалу Апеляційного суду Івано-Франківської області від 14.05.13 р. та скасувала ухвалу апеляційного суду і призначила новий розгляд у суді апеляційної інстанції.

З матеріалів кримінального провадження вбачається, що ухвалу слідчого судді Снятинського районного суду Івано-Франківської області від 08.04.13 р. було постановлено без виклику особи, яка її оскаржує та направлено на адресу скажника 27.04.13 р. Зазначене судове рішення надійшло до ДП «Державний резервний насінневий фонд України» 29.04.13 р. Як убачається з апеляційної скарги вона була подана до суду апеляційної інстанції представником ДП «Державний резервний насінневий фонд України» 07.05.13 р. (згідно поштового штамп).

Відповідно до положень ч. 7 ст. 115 КПК при обчисленні процесуального строку в нього включаються вихідні і святкові дні. Якщо закінчення строку, який обчислюється днями або місяцями, припадає на неробочий день, останнім

днем цього строку вважається наступний за ним робочий день. Зазначене дає підстав вважати, що останній день для подачі апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді було 07.05.13 р. В той же час, апеляційний суд, отримавши апеляційну скаргу представника ДП «Державний резервний насінневий фонд України», дійшов висновку про необхідність повернення апеляційного скарги у зв'язку з пропуском строку на апеляційне оскарження ухвали слідчого судді.

За таких обставин висновок апеляційного суду про те, що апеляційну скаргу було подано з пропуском процесуального строку, передбаченого ст. 395 КПК України при зверненні до апеляційного суду, не підтверджується матеріалами справи, а тому є необґрунтованим. За наведених обставин, приймаючи рішення про повернення апеляційної скарги, апеляційний суд позбавив скажника права на апеляційне оскарження ухвали слідчого судді, чим допустив істотне порушення кримінального процесуального закону [104].

Інколи підставою для скасування ухвал суду апеляційної інстанції про повернення апеляційної скарги у зв'язку із пропуском строків на апеляційне оскарження слугує неправильне тлумачення положень ст. 395 КПК. Зокрема, у провадженні № 5-5499 км 13 колегія суддів ВССУ розглянувши у судовому засіданні матеріали провадження за касаційною скаргою захисника Д. в інтересах І. на ухвалу Апеляційного суду Чернігівської області від 25.09.13 р., якою повернуто його апеляційну скаргу на ухвалу слідчого судді Новозаводського районного суду м. Чернігова від 10.09.13 р., ухвалу суду апеляційної інстанції скасувала та призначила новий розгляд у суді апеляційної інстанції. В обґрунтування постановленого судового рішення вказано, що згідно з п. 3 ч. 2 ст. 395 КПК апеляційну скаргу на ухвалу слідчого судді може бути подано протягом п'яти днів з дня її оголошення, а ч. 3 цієї статті передбачено, що в разі, якщо ухвалу слідчого судді було постановлено без виклику особи, яка її оскаржує, то строк апеляційного оскарження для такої особи обчислюється з дня отримання нею копії судового рішення.

Разом з тим, суд апеляційної інстанції повертаючи апеляційну скаргу захисника Д. констатував, що ухвала слідчого судді прийнята 10.09.13 р. за

присутності в судовому засіданні апелянта та скаржника І., їм було роз'яснено строк та порядок оскарження ухвали слідчого судді. Однак, такі висновки суду апеляційної інстанції не відповідають дійсності, оскільки як вбачається з звукозапису судового засідання потерпіла І. та діючий в її інтересах захисник Д. не були присутніми у судовому засіданні під час оголошення ухвали слідчого судді.

Повертаючи апеляційну скаргу, особі яка її подала, суд апеляційної інстанції прийняв рішення про повернення апеляційної скарги у зв'язку із пропуском на апеляційне оскарження не маючи достовірної інформації про те, коли саме захисник Д. отримав вказану ухвалу слідчого судді, та не встановив, чи дійсно він пропустив строк на оскарження.

За таких обставин, колегія суддів визнала, що доводи касаційної скарги захисника Д. про порушення апеляційним судом вимог кримінального процесуального закону при прийнятті рішення про повернення його апеляції на ухвалу слідчого судді, є обґрунтованими, оскільки, апеляційний суд з достатньою повнотою не перевірів всі обставини справи та передчасно позбавив захисника права на апеляційне оскарження ухвали слідчого судді.

Як результат, оскаржувана ухвала апеляційного суду була скасована, а матеріали провадження – направлено на новий апеляційний розгляд та вказано, що необхідно належним чином перевірити доводи апеляційної скарги Д., з'ясувати коли саме останнім було отримано ухвалу слідчого судді, та прийняти законне і обґрунтоване рішення [105].

Аналогічні порушення вимог КПК встановлено у кримінальному провадженні № 5-5052 км 13. Колегія суддів ВССУ скасувавши ухвалу апеляційного суду Харківської області дійшла висновку, що поза увагою суду апеляційної інстанції залишено те, що з апеляційною скаргою на ухвалу слідчого судді звернувся заявник, який не був учасником судового розгляду. Право заявника на оскарження ухвали слідчого судді у розрізі вимог ч. 3 ст. 395 КПК апеляційним судом перевірено не було, чим допущено істотні порушення вимог кримінального процесуального закону [106].

Відповідно до п. 4 ч. 3 ст. 399 КПК суддя-доповідач суду апеляційної інстанції за наслідками розгляду апеляційної скарги, поданої з пропусченням строку, вправі постановити ухвалу:

- про відкриття апеляційного провадження (у такому випадку суддя-доповідач суду апеляційної інстанції поновлює строк і відкриває провадження);
- про повернення апеляційної скарги.

Інколи помилки суддів-доповідачів суду апеляційної інстанції призводять до порушення права особи на захист та порушення вимог КПК. Йдеться, зокрема про випадки постановлення ухвал у порядку ст. 399 КПК щодо відмови у відкритті провадження з підстави пропуску строку на апеляційне оскарження ухвали слідчого судді. Так, колегія суддів ВССУ у провадженні № 5-4321 км 13 за наслідками розгляду касаційної скарги змінила ухвалу апеляційного суду Дніпропетровської області від 26.03.13. про відмову у відкритті провадження та постановила вважати апеляційну скаргу такою, що повернута заявнику. Суддя-доповідач суду апеляційної інстанції, встановивши наявність пропущеного строку на апеляційне оскарження допустив порушення вимог КПК, оскільки відмовивши у відкритті провадження (замість повернення апеляційної скарги) позбавив заявника права повторного звернення до суду апеляційної інстанції [107].

В іншому випадку колегія суддів ВССУ у кримінальному провадженні № 5-3897 км 13 скасувала постанову Апеляційного суду Дніпропетровської області від 21.02.13 р. у кримінальному провадженні № 1/кс/0202/193/2013 і призначила новий розгляд в суді апеляційної інстанції, вказавши наступне.

За змістом ст. 395 ч. ч. 2, 3 КПК апеляційну скаргу на ухвалу слідчого судді може бути подано протягом п'яти днів з дня її оголошення, а в разі, якщо ухвалу слідчого судді було постановлено без виклику особи, яка її оскаржує, то строк апеляційного оскарження для такої особи обчислюється з дня отримання нею копії судового рішення.

Відповідно до вимог ст. 399 ч. 3 п. 4 КПК у разі подання апеляційної скарги після закінчення строку на апеляційне оскарження і суд апеляційної інстанції за

заявою особи не знайде підстав для його поновлення, скарга повертається особі, яка подала апеляційну скаргу.

Згідно з вимогами ст. 399 ч. 4 КПК суддя-доповідач відмовляє у відкритті провадження лише тоді, коли апеляційна скарга подана на судові рішення, яке не підлягає оскарженню в апеляційному порядку, або судові рішення оскаржене виключно з підстав, з яких воно не може бути оскарженим згідно з положеннями статті 394 КПК.

Суд апеляційної інстанції, дійшовши висновку про пропуск представником ПАТ СК «Дніпроінмед» К. визначеного ст. 395 КПК строку на апеляційне оскарження ухвали слідчого судді Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 31.01.13 р. без поважних причин, вимог вказаних статей не врахував та прийняв рішення про відмову у відкритті провадження за апеляційною скаргою зазначеного представника з порушенням вимог ст.ст. 399 ч. 3 п. 4, ч. 4 КПК. Отже, прийнявши таке рішення про відмову у відкритті провадження за апеляційною скаргою представника ПАТ СК «Дніпроінмед» К., суд допустив суперечності між висновком щодо встановлених ним обставин і прийнятим рішенням та позбавив ПАТ СК «Дніпроінмед» права повторного звернення до суду апеляційної інстанції, передбаченого ч. 7 ст. 399 КПК [108].

Істотні порушення суддями вимог КПК стосовно процесуального оформлення будь-якого судового рішення у формі ухвали або вироку (ст. 369 КПК) у деяких випадках зумовлюють порушення права на захист, що не були усунуті також судом касаційної інстанції. Зокрема, у провадженні № 5-6494 ск 13 колегія суддів ВССУ відмовила у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою представника фермерського господарства «Б.» Б. на лист Апеляційного суду Львівської області за № 454/1233/13-к від 30.09.13 р. Цим листом Б. повернуто без розгляду його заяву від 23.09.13 р. про роз'яснення судового рішення апеляційного суду.

У касаційній скарзі Б. порушував питання про перегляд листа в касаційному порядку з підстав порушення судом вимог кримінально-процесуального закону. Заслухавши доповідь судді, перевіrivши доводи касаційної скарги та наявні

документи, судова колегія дійшла висновку про необхідність відмовити у відкритті касаційного провадження з таких підстав. Статтею 424 КПК визначено вичерпний перелік судових рішень, які підлягають касаційному оскарженню. Зокрема, цією нормою передбачено, що касаційному оскарженню підлягають вироки та ухвали і можливість оскарження в касаційному порядку листів або повідомлень чинним кримінальним процесуальним законом не передбачено. Згідно з п. 1 ч. 2 ст. 428 КПК суд касаційної інстанції постановляє ухвалу про відмову у відкритті касаційного провадження в разі, якщо касаційна скарга подана на судові рішення, яке не підлягає оскарженню в касаційному порядку [109].

Крім того, колегія суддів ВССУ у провадженні № 5-3897 км 13 розглянула касаційну скаргу на постанову суду апеляційної інстанції про відмову у відкритті апеляційного провадження з підстави пропуску строку на апеляційне оскарження (судове рішення у формі постанови також не передбачено у КПК) та скасувала останню у зв'язку із порушення ст. 395 КПК. В ухвалі суду касаційної інстанції вказано, що в порушення вимог ч. 2 ст. 110, ч. 2 ст. 369 КПК України судові рішення апеляційного суду викладене у формі постанови, а не ухвали, як того вимагають положення КПК [110].

В деяких випадках суди апеляційної інстанції допускають суперечності в ухвалях про повернення апеляційної скарги та повертали заявникам апеляційні скарги в той час, як перегляд ухвал слідчих суддів в апеляційному порядку не передбачено. Отже, рішення про повернення апеляційної скарги у випадку, коли згідно вимог КПК суд має постановити ухвалу про відмову у відкритті апеляційного провадження є істотним порушення вимог ст. 399 КПК. До прикладу, у провадженні № 5-5113 км 13 колегія суддів ВССУ при скасуванні ухвали судді Апеляційного суду Одеської області від 04.07.13 р. вказала, що виходячи зі змісту ст. 419 КПК, вступна, мотивувальна та резолютивна частини ухвали апеляційного суду мають логічно узгоджуватися між собою. Однак, як вбачається з оскаржуваної ухвали, суддя апеляційної інстанції вимоги цієї норми процесуального закону не дотримався і допустив суперечності, вказавши

в мотивувальній частині ухвали про необхідність відмови у відкритті провадження по апеляційній скарзі, проте, у її резолютивній частині ухвалив рішення про повернення апеляції [111].

В окремих випадках суди допускають порушення встановленого у КПК порядку розгляду кримінальних справ за КПК 1960 р. та безпідставно застосовували при розгляді скарг норми КПК. Наприклад, у провадженні № 5-4769 км 13 колегія суддів ВССУ скасувала ухвалу слідчого судді Орджонікідзевського районного суду м. Маріуполя Донецької області від 12.04.13 р. та ухвалу Апеляційного суду Донецької області від 30.04.13 р., а матеріали справи за скаргою представника ПАТ «Металургійний комбінат «Азовсталь» К. на постанову про відмову в порушенні кримінальної справи від 21.09.12 р. направила на новий судовий розгляд. При цьому як вбачається з матеріалів справи, скарга представника ПАТ «Металургійний комбінат «Азовсталь» К. на постанову про відмову в порушенні кримінальної справи від 21.09.12 р. надійшла до суду 12.04.13 р. згідно з реєстраційним штампом. Тобто, подана скарга підлягала судовому розгляду в порядку, передбаченому КПК 1960 р.

Відмовивши у відкритті провадження за скаргою, суд безпідставно застосував положення КПК, що призвело до порушення права юридичної особи на судовий захист прав і законних інтересів шляхом оскарження процесуального рішення, яке перешкоджає подальшому провадженню у справі, та як наслідок – перешкодило суду повно та всебічно розглянути справу за скаргою та прийняти законне і обґрунтоване рішення, а тому згідно з ч. 1 ст. 370 КПК 1960 р. є істотним порушенням кримінально-процесуального закону. На вказане не звернув уваги і суд апеляційної інстанції та не виправив помилку місцевого суду [112].

Отже, основними підставами для скасування ухвал апеляційних судів, постановлених за наслідками розгляду питання про відкриття провадження за апеляційними скаргами на ухвали слідчих суддів виступають:

1) необґрунтоване повернення апеляційної скарги з підстав пропуску строку на апеляційне оскарження (неврахування вимог ч. 3 ст. 395 КПК, невірне обчислення строків на подачу апеляційної скарги);

2) постановлення у порядку ст. 399 КПК ухвали про відмову у відкритті апеляційного провадження з підстав, передбачених для повернення апеляційної скарги, що не позбавляє права заявника на повторне звернення до суду апеляційної інстанції. Таким чином, суди апеляційної інстанції порушують право на доступ до правосуддя у суді апеляційної інстанції.

3) постановлення судових рішень, які не передбачено ст. 369 КПК (лист, постанова), що в окремих випадках призводить до неправомірного обмеження у доступі до правосуддя, зокрема і в суді касаційної інстанції.

4) застосування при розгляді скарг, поданих під час досудового розслідування за час дії КПК 1960 року норм КПК (2012 р.) всупереч вимог, що встановлені перехідними положеннями останнього.

Зазначені істотні порушення кримінального процесуального закону є доволі поширеним явищем. Проте ми не виключаємо, що вони можуть бути зумовлені, по-перше, значним навантаженням на кожного суддю, а по-друге, низьким фаховим рівнем підготовки багатьох суддів місцевих судів, про що свідчить зміст ухвалених ними судових рішень; по-третє, зазначені недоліки можуть бути зумовлені відсутністю належного контролю за якістю роботи суддів з боку керівництва судової палати та голови суду. Про відсутність неналежного контролю за якістю роботи суддів зазначили 31,6% працівників прокуратури, 27,8% опитаних адвокатів і 24,2% працівників суду (Додаток А,Б,В). Крім того, про низький фаховий рівень суддів районних судів зазначили 41,6% опитаних працівників прокуратури, 42,9% адвокатів і 23,1% самих працівників суду (Додаток А,Б,В).

Зазначене вище, в свою чергу, вказує на те, що перегляд судових рішень у апеляційному і касаційному порядку є необхідною і безумовною підставою для забезпечення законності, реалізації прав та законних інтересів учасників кримінального судочинства, виправлення помилок, допущених судами першої

та апеляційної інстанції при розгляді кримінальних проваджень. Цю тезу підтвердили 97,9% опитаних працівників прокуратури, 97,1% працівників суду та 95,8% адвокатів (Додаток А,Б,В).

2.4. Кримінальні процесуальні порушення, що можуть бути вчинені на будь-якій стадії кримінального процесу

На будь-якій стадії кримінального процесу можуть бути вчинені зокрема такі порушення кримінального процесуального законодавства України: піддавання особи катуванню, жорсткому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню або погрожування застосуванням до особи такого поводження, утримувати особи у принизливих умовах, а також примушувати до дій, що принижують її гідність (ч. 2 ст. 11 КПК); тримання особи під вартою або позбавлення її свободи в інший спосіб понад строк, передбачений кримінальним процесуальним законодавством України (ч. 4 ст. 12 КПК); порушення права підозрюваного, обвинуваченого, виправданого, засудженого на захист (ст. 20 КПК); нез'явлення без поважних причин або неповідомлення про причини свого неприбуття підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, цивільним відповідачем, який був у встановленому кримінальним процесуальним законодавством України порядку викликаний (ст. 139, ч. 8 ст. 182, ч. 3 ст. 187 КПК); невиконання поручителем взятих на себе зобов'язань (ст. 180 КПК); невиконання обов'язків заставодавцем (ч. 8 ст. 182 КПК); відмова від носіння засобу електронного контролю, умисне зняття, пошкодження або інше втручання в його роботу з метою ухилення від контролю, а рівно намагання вчинити зазначені дії (ч. 6 ст. 195 КПК); неправильність перекладу висновку і пояснень експерта, завідомо неправдиві показання свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, на яких ґрунтується вирок, зловживання слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду під час кримінального провадження (ст. 459 КПК).

Грубим порушенням кримінального процесуального законодавства України є піддавання особи катуванню, жорсткому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню або погрожування

застосуванням до особи такого поводження, утримувати особи у принизливих умовах, а також примушувати до дій, що принижують її гідність.

У ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року встановлено, що нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню.

За ст. 28 Конституції України кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

В одному із фундаментальних рішень (рішення у справі «Сельмуні проти Франції») ЄСПЛ визначено, що ст. 3 Конвенції є втіленням основних цінностей демократичних суспільств, які входять до складу Ради Європи, і вважається одним із найважливіших основоположних положень Конвенції, відступ від якого не дозволяється. У разі подання скарг за цією статтею Конвенції ЄСПЛ повинен провести особливо ретельний аналіз із урахуванням усіх матеріалів, поданих сторонами (правова позиція у справі «Матьяр проти Туреччини»).

У своїх рішеннях ЄСПЛ зазначає, що ст. 3 зазначеної Конвенції захищає одну із фундаментальних цінностей демократичного суспільства, згідно з цією статтею забороняється будь-яке катування або нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження, незалежно від обставин справи чи поведінки потерпілого (рішення у справі «Лабіта проти Італії»). Суд також установлює, що розрізнення між поняттями «катування» та «нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження» було введено для того, щоб «позначити особливий рівень жорстокості умисного нелюдського поводження, що призводить до тяжких і жорстоких страждань» (рішення у справі «Ірландія проти Великобританії»).

Відповідно до ст. 3 Конвенції поводження визнається нелюдським при досягненні мінімального рівня жорстокості. Оцінка цього мінімального рівня є відносною: вона залежить від усіх обставин справи, таких як тривалість такого поводження, його фізичні та психічні наслідки, а також у деяких випадках стать, вік та стан здоров'я потерпілої особи (рішення у справі «Валашінас проти Литви»). Суд вважає поводження за «нелюдське», оскільки, *inter alia*, воно було

умисним, застосовувалося впродовж кількох годин поспіль і призводило або до справжніх тілесних ушкоджень, або до гострих фізичних чи душевних страждань. Поводження, на думку Суду, було «таким, що принижує гідність», якщо воно мало на меті викликати у потерпілих почуття страху, муки і меншовартості, а відтак принизити та зневажити (рішення у справі «Кудла проти Польщі»).

Одна із основних правових позицій ЄСПЛ полягає у тому, що коли особу взято під варту в поліції здоровою, але на час звільнення з-під варти ця особа має ушкодження, у держави виникає обов'язок забезпечити достовірне пояснення причин таких ушкоджень, а в разі неспроможності зробити це виникає питання про порушення за ст. 3 Конвенції (рішення у справі «Томазі проти Франції»). Про те, що потрібне оперативне реагування на встановлення походження тілесних ушкоджень у особи, яка перебувала під вартою зазначили з числа опитаних 98,1% працівників прокуратури, 98% працівників суду і 99% адвокатів (Додаток А,Б,В).

Також у випадках, коли особа висуває небезпідставну скаргу про те, що вона була піддана неналежному поведженню зі сторони суб'єктів владних повноважень в порушення ст. 3 Конвенції, це положення, якщо його тлумачити як загальний обов'язок держави відповідно до ст. 1 Конвенції, вимагає, щоб було проведено ефективне офіційне розслідування, метою якого є виявлення і покарання відповідальних осіб. Якщо б це було не так, загальна правова заборона катування та нелюдського чи такого, що принижує гідність, поведження чи покарання, попри своє фундаментальне значення, була б неефективною на практиці, і в деяких випадках представники держави могли б фактично безкарно порушувати права тих, хто перебуває під їхнім контролем (рішення у справі «Ассенов та інші проти Болгарії», рішення у справі «Лабіта проти Італії»).

Одним із найбільш поширених кримінальних процесуальних порушень, що може бути вчинено на будь-якій стадії кримінального процесу, виступає порушення права на захист. Наприклад, колегія суддів ВССУ (провадження

№ 5-5240 км 13) розглянувши кримінальне провадження, за обвинуваченням С. та Б. у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 187 КК України, скасувала вирок Центрального районного суду м. Миколаєва від 11.03.13 р. та ухвалу Апеляційного суду Миколаївської області від 02.07.13 р. щодо них та призначила новий розгляд у суді першої інстанції. Перевіркою матеріалів кримінального провадження встановлено, що відповідно до ордеру Миколаївської обласної колегії адвокатів України № 7 від 24.01.2013 р. на підставі угоди № 17 від 24.01.2013 р., адвокату К. доручено надання правової допомоги С. на судовому слідстві в суді Центрального районного суду м. Миколаєва. За його участю у підготовчому судовому засіданні ухвалено рішення про призначення судового розгляду.

У матеріалах справи є заява С. від 07.03.13 р. про розгляд справи без участі захисника. Проте, відповідно до журналу судового засідання та запису судового засідання, судовий розгляд кримінального провадження щодо С. відбувся 07.03.13 р. за відсутності захисника, про явку якого, як і про причини його неприбуття, секретар судового засідання суду не доповідав. Не зафіксована на носії інформації і відмова обвинуваченого С. від захисника К.

Забезпечення права на захист обвинуваченого передбачено ст. 20 КПК, а порядок відмови від захисника – ч. 2 ст. 54 КПК, яка передбачає, що відмова від захисника повинна відбуватися виключно в присутності захисника після надання можливості для конфіденційного спілкування. Така відмова фіксується у протоколі процесуальної дії.

На цій підставі колегія суддів визнала обґрунтованими доводи касаційної скарги захисника К. про неналежне фіксування відмови від захисника, чим порушено право на захист С. [113]

В іншому провадженні № 5-5360 км 13 колегія суддів ВССУ 12.12.13 р. скасувала Ухвалу Апеляційного суду Донецької області від 12.04.13 р. щодо Суханова О. М. і призначила новий розгляд в суді апеляційної інстанції з таких підстав. Відповідно до вимог ч. 1 ст. 20 КПК засуджений має право на захист, яке полягає, зокрема у наданні йому можливості брати особисту участь у

кримінальному провадженні. Як вбачається з матеріалів кримінального провадження, ухвала судді-доповідача апеляційного суду від 28.03.13 р. про закінчення підготовки та призначення апеляційного розгляду на 09-ту год. 12.04.13 р. та повідомлення учасникам судового розгляду, засудженому не надіслана, оскільки невірно вказана адреса останнього – за матеріалами справи адреса має бути вказана як «проспект Перемоги 152/8», замість «вулиця Перемоги 152/8». Суд апеляційної інстанції провів судові засідання лише за участю прокурора.

При цьому, апеляційний суд допустився порушення й вимог статей 22, 26 КПК щодо дотримання принципів диспозитивності, змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, оскільки заявник був позбавлений можливості надати пояснення в судовому засіданні, навести доводи на обґрунтування своєї позиції [114].

У схожому випадку (провадження № 5-4598 км 13) суд касаційної інстанції скасував ухвалу апеляційного суду і призначив новий розгляд у суді апеляційної інстанції за таких обставин. Як убачається з матеріалів кримінального провадження, захисником Г. 01.07.13 р. було подано заяву про відкладення апеляційного розгляду матеріалів кримінального провадження щодо Ситника А.І., призначеного на 11.07. 13 р., у зв'язку з перебуванням його у відпустці до 19.07.13 р.

Відповідно до вимог ч. 4 ст. 405 КПК неприбуття сторін або інших учасників кримінального провадження не перешкоджає проведенню розгляду, якщо такі особи були належним чином повідомлені про дату, час і місце апеляційного розгляду та не повідомили про поважні причини свого неприбуття.

Однак, апеляційний суд у порушення цих вимог закону, не прийняв до уваги повідомлення захисника Г. про поважність причини свого неприбуття, відмовив у задоволенні клопотання засудженого С. про відкладення розгляду матеріалів кримінального провадження у зв'язку із знаходженням його

захисника у відпустці та здійснив розгляд за апеляційними скаргами прокурора та представника цивільного позивача [115].

У провадженні №5-4831 км 13 колегія суддів скасувала Ухвалу колегії суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Чернівецької області від 04.06.13 р. щодо Г. і призначила новий розгляд у суді апеляційної інстанції з огляду на такі фактичні обставини. З матеріалів справи убачається, що Г., 17.10.98 р/н, вчинив злочин 24.10.12 р., тобто будучи неповнолітнім. У такому разі відповідно до вимог п. 1 ч. 2 ст. 52 КПК участь захисника у кримінальному провадженні є обов'язковою на усіх його стадіях.

21.01.13 р. під час провадження досудового слідства слідчий залучив до участі у кримінальному провадженні захисника С., який брав участь у проведенні всіх слідчих дій. Розгляд кримінального провадження в суді першої інстанції відбувався також за участю цього захисника.

У подальшому на вирок місцевого суду законний представник неповнолітнього Г. – М. подала апеляційну скаргу. Апеляційний розгляд кримінального провадження було призначено на 04.06.13 р. Згідно з ухвалою про закінчення підготовки апеляційного провадження та призначення апеляційного розгляду від 07.05.13 р. в судове засідання було викликано неповнолітнього обвинуваченого Г. та його законного представника М. (за даними журналу судового засідання обвинувачений та його законний представник в судове засідання не з'явилися). Рішення про виклик захисника не приймалося. Як видно з листа-повідомлення, захисник С. не був поінформований про місце та час апеляційного розгляду 04.06.13 р. апеляційний розгляд було проведено без участі захисника і в журналі судового засідання зазначено про те, що він не з'явився.

У зв'язку з наведеним, апеляційний суд допустив істотне порушення кримінального процесуального закону, а саме порушив право обвинуваченого на захист, тому його ухвалу було скасовано з призначенням нового розгляду справи в суді апеляційної інстанції [116].

Актуальним наразі залишається питання щодо протидії такому поширеному

кримінально-процесуальному порушенню, як тримання особи під вартою або позбавлення її свободи в інший спосіб понад строк, передбачений кримінальним процесуальним законодавством України.

Згідно зі статистичними даними Державної пенітенціарної служби України (ДПтС України) станом на 01.04.2013 р. у слідчих ізоляторах перебували під вартою і рахувалися за судами 12 157 осіб, із них: 1) від 6 місяців до 1 року – 2750 осіб; 2) від 1 року до 2 років – 1629 осіб; 3) понад 2 роки – 854 особи. Відповідно до узагальнених даних судів першої та апеляційної інстанцій (станом на 01.06/01.07.2013 р.) у слідчих ізоляторах перебували під вартою і рахувалися за судами понад 6 місяців 3 846 підсудних, в тому числі 48 неповнолітніх (особи, що вчинили злочин у неповнолітньому віці) [225, с. 3].

Відповідно до п. 1 ст. 5 Конвенції, ратифікованої Законом України від 17.07.1997 р. № 475/97 ВР, кожен має право на свободу та особисту недоторканність. У 2013 році ЄСПЛ встановив у багатьох справах порушення ст. 5 Конвенції, зокрема це справи (Барило проти України, Гавула проти України, Коберник проти України, Комарова проти України, Рудніченко проти України, Самойлович проти України, Тимошенко проти України та інші). До констатації порушення прав людини призвели такі фактичні обставини:

– У справі «Барило» проти України – необґрунтованість затримання та тримання заявниці під вартою, оскільки обставини справи свідчать, що національний суд продовжив термін тримання її під вартою на 10 днів з метою надання слідчим органам додаткового часу для обґрунтування їхнього клопотання при тому, що ніщо у справі не вказує на те, що були будь-які перешкоди зробити це раніше. Крім того, з документів, наданих сторонами, взагалі не вбачається вагомих підстав для тримання заявниці під вартою.

У підозрюваної було встановлено тяжке захворювання, в неї була третя група інвалідності, у зв'язку з чим їй необхідно було спеціальне лікування, дієта і постійний медичний нагляд. За результатами огляду заявниці було призначено 4 ін'єкції інсуліну на день. Перебуваючи в ІТТ вона була змушена вводити інсулін собі самостійно, оскільки медичний працівник ІТТ перебував у

відпустці, а швидка допомога відмовлялася приїжджати до ІТТ.

Таким чином, під час обрання або ж продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого має бути належним чином врахований при оцінці судом ризиків, які дають підстави для його застосування.

– У справі «Гавула» проти України – з огляду на ненаведення державними органами протягом семи років жодних конкретних підстав для тримання заявника під вартою, окрім тих, які були первісно вказані судом при обранні йому запобіжного заходу, нерозгляду судами можливості застосування альтернативних запобіжних заходів, а також непроведення перевірки щодо зміни обставин, за яких заявникові було обрано запобіжний захід та обґрунтування продовження тримання під вартою потребами проведення слідчих дій, Європейським судом було встановлено порушення пункту 3 статті 5 Конвенції у зв'язку з надмірною тривалістю тримання заявника під вартою.

Такі ж підстави і у справі «Коберник» проти України (тримання під вартою більше семи років та десяти місяців).

Також у справі «Комарова» проти України порушення ч. 3 ст. 5 Конвенції встановлено у зв'язку з ненаведенням національними судами належних підстав при неодноразовому продовженні строку тримання заявниці під вартою, окрім тих, які були первісно вказані судом при обранні їй запобіжного заходу, посиленням на відсутність підстав для звільнення та нерозглядом судами можливості застосування альтернативних запобіжних заходів. Слід звернути увагу, що загалом тримання під вартою склало 5 років і 27 днів. За шахрайство та хабарництво Комаровій призначено покарання у вигляді позбавлення волі строком на п'ять років і двадцять сім днів. Таким чином засуджена повністю відбула покарання у СІЗО (5 років і 27 днів), що є неприпустимим.

У справі «Самойлович» проти України – порушення п. 3 ст. 5 Конвенції у зв'язку з тим, що тримання заявника під вартою протягом п'яти років не мало достатньо вагомих підстав з огляду на те, що він раніше не був судимий та його було обвинувачено в участі лише в одному епізоді злочинної діяльності групи.

У справі «Рудніченко» проти України – порушення пункту 3 статті 5 Конвенції, оскільки було порушено право заявника на розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Європейський суд також зазначив, що попередні судимості заявника, хоч і можуть характеризувати його особу, не можуть слугувати достатньою підставою для тримання заявника під вартою протягом більше одного року та десяти місяців. Крім того, Суд взяв до уваги той факт, що після розгляду судом протягом року справи заявника її розгляд було розпочато з початку у зв'язку зі звільненням головуєчого у справі судді. При цьому нового суддю було призначено лише через чотири місяці.

У справі «Дьяченко проти України» встановлено порушення пункту 3 статті 5 Конвенції з огляду на відсутність у рішеннях судів належних підстав для тримання заявника під вартою. Окрім того, національними органами жодного разу не було розглянуто альтернативні триманню під вартою запобіжні заходи (тримання під вартою 3 роки та 2 місяці).

У справі «Сізарєв проти України» порушення пп. 1 та 3 ст. 5 Конвенції було констатовано у зв'язку з необґрунтованістю рішення Сакського міськрайонного суду АРК від 27 квітня 2004 року про обрання заявнику запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, а також тривалістю та необґрунтованістю його подальшого тримання під вартою. Порушення п. 4 ст. 5 Конвенції було констатовано, оскільки апеляційний суд АРК не забезпечив швидкий розгляд скарги заявника щодо законності тримання його під вартою. Законодавчих недоліків, які могли б призвести до подібних порушень прав людини з огляду на норми КПК України немає.

За результатами узагальнення судової практики, яке проводилося у ВССУ, встановлено, що існують непоодинокі випадки тримання під вартою неповнолітніх, що роками утримуються в СІЗО, а суди не забезпечують дотримання розумних строків розгляду відповідних кримінальних справ. Так, наприклад, у кримінальній справі (Тячівський районний суд Закарпатської області) по обвинуваченню І.К., С.С. (неповнолітній) у вчиненні злочинів,

передбачених ч. 3 ст. 152, ч. 2 ст. 153, ч. 3 ст. 185, ч. 2 ст. 186, ч. 2 ст. 296 КК обвинувачені тримаються під вартою з 15.04.2009 р. Справу стосовно неповнолітнього не виділено в окреме провадження, протягом такого значного проміжку часу суд не врахував вимоги практики ЄСПЛ (справа «Свершов проти України») щодо розумного строку розгляду, а також вимог стосовно забезпечення оперативності судового розгляду у випадках, коли особа тримається під вартою, особливо якщо такою особою є неповнолітній. Двічі Апеляційний суд Закарпатської області скасовував вирок у цій справі з направленням справи на новий розгляд. При цьому в обох випадках однією із підстав скасування вироку було встановлено невідповідність кваліфікації дій співучасників у вступній та резолютивній частинах вироку. Лише 15.08.2013 р. неповнолітньому змінено запобіжний захід на підписку про невиїзд, а у справі винесено обвинувальний вирок.

Необхідно зазначити, що позиція ЄСПЛ з приводу оцінки таких випадків полягає у наступному: «незважаючи на те, що ЄСПЛ не може аналізувати якість практики національних судів, він вважає, що оскільки повернення справ на новий розгляд зазвичай вимагалось внаслідок помилок, допущених судами нижчої ланки, повторення таких повернень в межах одного провадження розкриває серйозні недоліки судової системи» (п. 46 рішення від 25.11.2003 р. у справі «Wiercis Zewska v. Poland») [225, с. 46–47].

Отже, кримінальні процесуальні порушення, що вчиняються на під час досудового розслідування, підготовчого провадження, судового розгляду, провадження в суді апеляційної інстанції, провадження в суді касаційної інстанції, провадження у Верховному Суді України та провадження за нововиявленими обставинами відрізняються від тих процесуальних порушень, що можуть бути вчинені під час однієї із зазначених стадій кримінального процесу, такою ознакою, як об'єкт процесуального порушення. Такий об'єкт має широкий зміст, тобто кримінальні процесуальні відносини, що виступають цим об'єктом, можуть виникати та (або) існувати на будь-якій стадії кримінального процесу. Зокрема, на будь-якій стадії кримінального процесу

забороняється піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню, порушувати її право на захист; не виконувати учасником кримінального процесу певних покладених на нього кримінальним процесуальним законодавством обов'язків або зловживати наданими йому правами.

Висновки до другого розділу

1. За суб'єктом кримінальні процесуальні порушення поділяються на ті, що вчиняються: підозрюваним, обвинуваченим, потерпілим, поручителем, цивільним позивачем і відповідачем, свідком, заставодавцем, перекладачем, експертом, спеціалістом, працівником органу досудового розслідування, слідчим, прокурором, слідчим суддею, суддею, судом тощо.

2. Процесуальними порушеннями, що можуть вчинятися слідчими і прокурорами є відмова розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також невжиття всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила; порушення порядку виконання певних слідчих дій; не роз'яснення підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника; недопущення захисника під час проведення досудового розслідування; неправильне складання відповідних процесуальних документів (протоколів, постанов), неправильне складання обвинувального акта тощо.

3. Об'єктами кримінальних процесуальних порушень під час досудового розслідування є норми усіх перших трьох розділів КПК, а суб'єктами таких процесуальних порушень – можуть виступати будь-які учасники кримінального

процесу, крім судді, суду, а також тих осіб, що беруть участь лише в судовому провадженні. Способи кримінальних процесуальних правопорушень можуть бути різноманітними й залежать від специфіки предмета правового регулювання відповідних норм кримінального процесуального права України.

4. Основними підставами для скасування ухвал апеляційних судів, постановлених за наслідками розгляду питання про відкриття провадження за апеляційними скаргами на ухвали слідчих суддів виступають:

1) необґрунтоване повернення апеляційної скарги з підстав пропуску строку на апеляційне оскарження (неврахування вимог ч. 3 ст. 395 КПК, невірне обчислення строків на подачу апеляційної скарги);

2) постановлення у порядку ст. 399 КПК ухвали про відмову у відкритті апеляційного провадження з підстав, передбачених для повернення апеляційної скарги, що не позбавляє права заявника на повторне звернення до суду апеляційної інстанції. Таким чином, суди апеляційної інстанції порушують право на доступ до правосуддя у суді апеляційної інстанції.

3) постановлення судових рішень, які не передбачено ст. 369 КПК (лист, постанова), що в окремих випадках призводить до неправомірного обмеження у доступі до правосуддя, зокрема і в суді касаційної інстанції.

4) застосування при розгляді скарг, поданих під час досудового розслідування за час дії КПК 1960 року норм КПК (2012 р.) всупереч вимог, що встановлені перехідними положеннями останнього.

Зазначене вище, в свою чергу, вказує на те, що перегляд судових рішень у апеляційному і касаційному порядку є необхідною і безумовною підставою для забезпечення законності, реалізації прав та законних інтересів учасників кримінального судочинства, виправлення помилок, допущених судами першої та апеляційної інстанції при розгляді кримінальних справ.

РОЗДІЛ 3

ЮРИДИЧНІ НАСЛІДКИ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПОРУШЕНЬ

3.1. Наслідки вчинення кримінальних процесуальних порушень, передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України

Порушення учасником кримінального процесу норм кримінального процесуального права України тягне за собою певні негативні правові наслідки, що застосовуються державою щодо такої особи. При цьому зазначені наслідки можуть бути передбачені як безпосередньо у самому кримінальному процесуальному законодавстві України, так і в інших нормативно-правових актах (зокрема в КК, КУпАП).

Отже, розглянемо ті негативні наслідки порушення норм кримінального процесуального права, що безпосередньо визначено в КПК. До таких наслідків можна віднести, наприклад, попередження, штраф, грошове стягнення, визнання доказу недопустимим, звернення коштів у дохід держави, обмеження або позбавлення певного процесуального права, застосування певних примусових заходів (затримання, приводу або взяття під варту, видалення за ухвалою суду з зали засідання тимчасово або на весь час судового розгляду), скасування або зміна судового рішення (у тому числі ухвали слідчого судді), повернення майна або відшкодування його вартості.

Як бачимо, зазначені негативні наслідки за своїм змістом є аналогічними окремим видам санкцій, що виступають структурною складовою норм матеріального права (зокрема, кримінального і адміністративного). Саме тому, з метою розроблення моделі класифікації негативних наслідків порушення норм кримінального процесуального права, цілком очевидним видається використання доктринальних положень теорії права і кримінально-правової доктрини стосовно поділу санкцій взагалі та кримінально-правових зокрема на окремі види.

Під час аналізу санкцій норм права ми будемо використовувати найбільш поширене визначення поняття санкції, що фігурує в підручниках з теорії держави і права: «Санкція – частина правової норми, яка забезпечує здійснення її диспозиції. У санкції виражається *несхвальне* ставлення суспільства, держави, особистості до порушників правової норми (*охоронна санкція*). У санкції може виражатися *схвальне* ставлення у вигляді заохочення – премії, підвищення в посаді до осіб, що виконують диспозицію (корисні варіанти поведінки) на рівні, що перевищує загальні вимоги (*заохочувальна санкція*)» [195, с. 290].

Розробляючи класифікацію негативних кримінальних процесуальних наслідків порушення норм кримінального процесуального права ми будемо досліджувати санкції охоронного характеру.

Отже, фахівцями у сфері теорії права розроблено такі види санкцій норм права: визначені абсолютно, відносно і альтернативно; прості та складні; штрафні (або каральні) і відновлювальні (компенсаційні).

Абсолютно визначена санкція – це вид санкцій, які вичерпно визначають вид і міру юридичної відповідальності, передбаченої за порушення норми права. Відносно визначені санкції – це вид санкцій, що визначають декілька варіантів застосування до особи, яка порушила норму права, засобів примусу. Альтернативно визначені санкції – це різновид санкцій, в яких міститься декілька варіантів примусу, які суб'єкт правозастосування може використати по відношенню до особи, що порушила норму права. Прості санкції передбачають застосування з боку держави до особи, яка порушила норму права, одного стягнення (наприклад, накладення штрафу). Складні санкції передбачають застосування з боку держави до особи, яка порушила норму права, одночасно декількох стягнень [220, с. 74–75].

В іншому науковому джерелі надаються такі визначення аналізованих понять. Абсолютно-визначена санкція – санкція, у якій точно зазначені вид і міра юридичної відповідальності за порушення норми права. Санкції норм

про майнову відповідальність у переважній більшості є абсолютно визначеними. Відносно-визначена санкція – санкція, у котрої межі юридичної відповідальності за порушення норми права зазначені від мінімальної до максимальної або лише до максимальної. Правозастосовним органам надається можливість вирішувати справу, зважаючи на конкретні обставини. Відносно-визначений характер має більшість санкцій кримінального права, які встановлюють нижчі та вищі межі покарання (наприклад, позбавлення волі від 1 до 5 років). Альтернативна санкція – санкція, у якій названі або перелічені через з'єднально - роз'єднувальний сполучник «чи» («або») кілька видів юридичної відповідальності, із яких правозастосовник обирає лише один – найдоцільніший для випадку, що вирішується [195, с. 290].

За характером наслідків для правопорушника розрізняють санкції: 1) штрафні (або каральні) – передбачають позбавлення волі, штраф, догану, стягнення матеріального збитку та ін. Основна задача каральних санкцій – загальна і приватна превенція (запобігання) правопорушення, виправлення і перевиховання правопорушників. Штрафні санкції характерні для заборонних норм; 2) відновлювальні (компенсаційні) – передбачають усунення завданої людині шкоди і відновлення її прав: відновлення на старому місці роботи незаконно звільненого; стягнення аліментів та ін. Їх основне завдання – відновлення порушеного права. Відновлювальні санкції характерні для дозвільних норм. За складом санкції можуть бути прості та складні. Проста санкція – санкція, що визначає одну міру державного стягнення до порушника правил, передбачених диспозицією. Складна санкція – санкція, що визначає одночасно два (і більше) заходи державного стягнення з порушника правил, передбачених диспозицією [195, с. 291].

Те, що усі юридичні санкції поділяються на штрафні (міра відповідальності) й правовідновлювальні (міра захисту), визнається переважною більшістю правознавців [див., наприклад: 130, с. 61, 62; 52, с. 243; 30, с. 7; 27, с. 20].

Перші за своєю суттю, як відзначається в літературі, є карою за вчинене, вони полягають у застосуванні до правопорушника відповідних, передбачених законом, домірних вчиненому правообмежень і застосовуються лише у відповідному порядку й спеціально уповноваженими органами держави [130, с. 61, 62; 52, с. 243; 27, с. 20]. Інші спрямовані не на покарання правопорушника, а на відновлення попереднього стану, захист порушених прав і законних інтересів, виконання правопорушником покладених на нього і не виконаних або неналежним чином виконаних обов'язків (відновлення на попередній роботі (посаді) незаконно звільнених робітників, сплата аліментів, відібрання індивідуально визначеної речі в боржника і передача її кредиторіві, тощо) [27, с. 20; 57, с. 283].

У контексті нашого дослідження викликає також інтерес позиція окремих вчених про те, що каральний вплив процесуальної відповідальності може мати матеріальний характер (обмежувати майнову сферу), психологічний (у вигляді разового осуду), організаційно-правовий (видалення із залу суду), або ж полягати у погіршенні правового становища суб'єкта (застосування більш суворої міри запобіжного заходу) [232, с. 840]. Характер процесуальних наслідків щодо порушника кримінального процесуального законодавства, на наш погляд, підмічено правильно. Тому виділення таких критеріїв поділу негативних наслідків кримінальних процесуальних порушень, як матеріальність (нематеріальність) таких наслідків та їх процесуальний зміст, видається цілком доцільним.

Доволі глибокою є теоретична розробка санкцій у доктрині кримінального права. Так, у кримінальному праві санкції поділяють на такі види: 1) прості та кумулятивні санкції (критерієм поділу є наявність чи відсутність додаткового покарання); 2) одиничні та альтернативні (критерієм виступає кількість основних покарань у санкції); 3) відносно визначені та абсолютно визначені (підставою поділу є наявність чи відсутність градації основних покарань); 4) із суто кримінально-правовим впливом та зі вказівкою на інші заходи

впливу(підставою поділу є характер названих у санкції заходів, наявність (відсутність) вказівки на заходи не кримінально-правового впливу); 5) безпосередньо визначені та опосередковано визначені санкції (критерій – зазначення змісту санкції в даній статті кримінального закону або в іншому нормативному акті (іншій статті) [7, с. 92, 93; 121, с. 21].

За ступенем визначеності розрізняють абсолютно визначені й відносно визначені санкції [51, с. 125; 7, с. 86; 155, с. 119]. Окремі автори додатково до вказаної категорії відносять альтернативні та кумулятивні санкції [27, с. 22]. При цьому відносно визначені санкції передбачають мінімальні й максимальні або лише максимальні межі несприятливих наслідків [199, с. 529].

Залежно від способу описання змісту санкції у певному нормативно-правовому акті І. М. Антонов виділяє безпосередньо визначені (такі, що безпосередньо визначають) або опосередковано визначені (такі, що опосередковано визначають) санкції. Опосередковано визначені санкції в кримінально-правовій літературі часто називають відсильними. Такі санкції не передбачають ні розмір (строк), ні вид покарання (інших правових наслідків), а лише вказують на те, що потрібно застосувати санкцію, передбачену певним нормативно-правовим актом. Опосередковано визначені санкції, по суті, не мають самостійного значення, оскільки при призначенні особі покарання (іншого правового наслідку) слід виходити із санкції, на яку робиться посилання [7, с. 89]. Крім того, на думку І. М. Антонова, всі кримінально-правові санкції поділяються на дві категорії: прості санкції, що вказують лише на основні види покарань і не передбачають додаткових, і складні санкції, що передбачають разом з основним покаранням додаткові його види. У цьому випадку підставою поділу є наявність або відсутність у санкції додаткових видів покарань [7, с. 84].

У доктрині кримінального права обстоювалася також думка щодо класифікації санкцій залежно від соціальної цінності об'єкта кримінально-правової охорони, його функціональної значущості, хоча й вказувалося при цьому на те, що такий поділ не дозволяє чітко визначити ступінь суспільної

небезпечності конкретного посягання в межах тієї чи іншої однорідної групи злочинів. Також висловлювалася думка про класифікацію санкцій за кількістю та розмаїттям наслідків, що можуть настати [85, с. 171]. На наш погляд, поділ негативних наслідків кримінальних процесуальних порушень за критерієм соціальної цінності об'єкта кримінально-правової охорони і його функціональної значущості є недоцільним, оскільки не має ніякого практичного значення. Проте класифікація санкцій за кількістю та розмаїттям відповідних наслідків може бути покладена в основу поділу негативних наслідків кримінальних процесуальних порушень.

У юридичній літературі міститься достатньо велика кількість наукових поглядів стосовно класифікації санкцій, які гіпотетично можна використовувати для досягнення мети нашого дослідження. Наприклад, В. К. Дуюнов обстоює думку, що класифікація санкцій є прийнятною як для санкцій кримінально-правових норм, так і для санкцій кримінального закону. Зокрема, залежно від:

- економічної раціональності – поділяються на економічно вигідні, економічно нейтральні та економічно невикорисливі;
- політичної раціональності – на більш демократичні, недостатньо демократичні;
- закладених можливостей забезпечити суспільну правосвідомість – на санкції з високим, середнім і низьким рівнем схвалення [52, с. 243].

П. В. Хряпінський, досліджуючи заохочувальні кримінально-правові норми, виділяє заохочувальні санкції кримінального права, обґрунтовуючи це тим, що сутність санкції визначається не її спрямованістю (негативною чи позитивною), а тим, наскільки вона забезпечує функціонування та сприяє досягненню мети правового регулювання [234].

Очевидно, що для досягнення завдань нашого дослідження використання усіх перелічених критеріїв класифікації санкцій правових (у тому числі й кримінально-правових) норм буде навряд чи доцільним. Ми будемо використовувати лише ті критерії поділу, що мають певне значення для

кримінального процесу. Тому окрім зазначених вище, на наш погляд, варто виділити й такі види правових наслідків кримінальних процесуальних порушень: 1) наслідки, що мають суто кримінальний процесуальний зміст і такі наслідки, що мають аналогічний зміст у інших галузях права; 2) безпосередньо визначені та опосередковано визначені у законі (критерій – описання змісту правового наслідку в статті кримінального процесуального закону чи в іншому місці (в іншій статті, в іншому нормативно-правовому акті); 3) за ступенем обмеження свободи особи – ті що обмежують свободу особи (затримання, тримання під вартою) і ті наслідки, що не пов'язані з обмеженням свободи особи; 4) за часом дії – тимчасові процесуальні наслідки (наприклад, видалення за ухвалою суду з зали засідання) і такі, що не обмежені часом; 5) за матеріальністю – наслідки кримінальних процесуальних порушень можуть поділятися на матеріальні (майнові, фізичні) та нематеріальні (наприклад, попередження, позбавлення права надалі подавати скаргу).

Отже, на підставі аналізу існуючих в юридичних науках класифікацій санкцій правових норм можна виділити наступні види правових наслідків учинення кримінальних процесуальних порушень.

1. За своїм складом несприятливі правові наслідки вчинення кримінальних процесуальних порушень можуть поділятися на: а) прості – передбачають один правовий наслідок вчинення порушення кримінального процесуального законодавства України; б) складні – передбачають наявність певної сукупності правових наслідків учинення кримінального процесуального порушення.

Наприклад, у разі невиконання обов'язків заставодавцем, а також, якщо підозрюваний, обвинувачений, будучи належним чином повідомлений, не з'явився за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду без поважних причин чи не повідомив про причини своєї неявки, або якщо порушив інші покладені на нього при застосуванні запобіжного заходу обов'язки, застава звертається в дохід держави та зараховується до спеціального фонду Державного бюджету України й використовується у порядку, встановленому законом для використання коштів судового збору (ч. 8 ст. 182 КПК).

Зазначений правовий наслідок у вигляді звернення застави в дохід держави та зарахування її до спеціального фонду Державного бюджету України є простим наслідком вчинення кримінального процесуального порушення, а саме – невиконання обов'язків заставодавцем; якщо підозрюваний, обвинувачений, будучи належним чином повідомлений, не з'явився за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду без поважних причин чи не повідомив про причини своєї неявки, або якщо порушив інші покладені на нього при застосуванні запобіжного заходу обов'язки, оскільки такі порушення тягнуть за собою лише один зазначений вище правовий наслідок.

Так само, слідчий суддя, суд має право залишити без розгляду клопотання про зміну запобіжного заходу, подане раніше тридцяти днів з дня постановлення попередньої ухвали про застосування, зміну або відмову у зміні запобіжного заходу, якщо у ньому не зазначені нові обставини, які не розглядалися слідчим суддею, судом (ч. 5 ст. 201 КПК). Отже, залишення без розгляду клопотання слідчим суддею або судом є також єдиним правовим наслідком відповідного кримінального процесуального порушення.

Прикладом складного негативного правового наслідку кримінального процесуального порушення можуть слугувати положення ч. 8 ст. 223 КПК про те, що слідчі (розшукові) дії не можуть проводитися після закінчення строків досудового розслідування, крім їх проведення за дорученням суду у випадках, передбачених частиною третьою статті 333 цього Кодексу. Відповідно законом передбачено два правових наслідки порушення зазначеного правила: 1) будь-які слідчі (розшукові) або негласні слідчі (розшукові) дії, проведені з порушенням цього правила, є недійсними; 2) встановлені внаслідок цих дій докази – недопустимими.

Ще один приклад. Недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, а також на нього не може посилатися суд при ухваленні судового рішення (ст. 86 КПК). Отже, порушення стороною кримінального провадження порядку, яким регламентовано визнання доказу допустимим, тягне за собою такі наслідки: 1) неможливість використання

недопустимого доказу при прийнятті процесуальних рішень і 2) встановлення заборони для суду щодо посилання на недопустимий доказ при ухваленні судового рішення.

2. За характером несприятливі правові наслідки вчинення кримінальних процесуальних порушень поділяються на: а) правопоновлюючі (відшкодувальні); б) штрафні (каральні); в) попереджувальні (запобіжні).

Яскравим прикладом правопоновлюючого правового наслідку вчинення кримінального процесуального порушення є положення КПК, згідно з яким кожен, хто понад строк, передбачений цим Кодексом, тримається під вартою або позбавлений свободи в інший спосіб, має бути негайно звільнений (ч. 4, 5 ст. 12 КПК). Тобто негайне звільнення позбавленої свободи особи і є тим правопоновлюючим правовим наслідком, що настає в результаті порушення норм кримінального процесуального права.

При цьому варто зазначити, що сукупний строк тримання під вартою підозрюваного під час досудового розслідування не повинен перевищувати: шести місяців – у кримінальному провадженні щодо злочинів невеликої або середньої тяжкості, та дванадцяти місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів. Слідчий суддя зобов'язаний визначити в ухвалі про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою дату закінчення її дії в межах строку, встановленого ст. 197 КПК. Вирішуючи питання про продовження строку тримання під вартою слідчий суддя не повинен виходити за межі строку досудового розслідування.

За результатами аналізу ухвал даної категорії ВССУ було здійснено узагальнення відповідної судової практики, під час якого було виявлено порушення зазначеного положення.

Так, Ухвалою слідчого судді Києво-Святошинського районного суду Київської області від 22.05.2013 р. продовжено строк тримання під вартою М., підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 296; ч. 1 ст. 121 КК, до десяти місяців.

Не погоджуючись із рішенням слідчого судді, захисником підозрюваного було подано апеляційну скаргу.

Ухвалою апеляційного суду Київської області від 30.05.2013, ухвалу слідчого судді Києво-Святошинського районного суду Київської області від 22.05.2013, скасовано та постановлено нову, якою продовжено строк тримання під вартою в межах строку досудового розслідування.

Колегією суддів встановлено, що постановою заступника Генерального прокурора строк досудового розслідування у цьому кримінальному провадженні було продовжено до 9 місяців, а слідчий суддя, постановляючи ухвалу, вийшов за його межі, чим порушив вимоги ч. 3 ст. 197 КПК (пп. 8 п. 3.5 Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 07.02.2014) [224].

Прикладом правопоновлюючого (відшкодувального) наслідку порушення норм кримінального процесуального права є також положення ч. 4 ст. 100 КПК про те, що у разі втрати чи знищення стороною кримінального провадження наданого їй речового доказу вона зобов'язана повернути володільцю таку саму річ або відшкодувати її вартість. У разі втрати чи знищення стороною кримінального провадження наданого їй документа вона зобов'язана відшкодувати володільцю витрати, пов'язані з втратою чи знищенням документа та виготовленням його дубліката.

Так само, письмове повідомлення про підозру затриманій особі вручається не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту її затримання. У разі якщо особі не вручено повідомлення про підозру після двадцяти чотирьох годин з моменту затримання, така особа підлягає негайному звільненню (ч. 2, 3 ст. 278 КПК).

Штрафними (каральними) правовими наслідками порушення норм кримінального процесуального права можна назвати, зокрема грошове стягнення, що накладається у випадку, передбаченому ст. 139 КПК. Так, у цій статті зазначено, що якщо підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, цивільний відповідач, який був у встановленому КПК порядку викликаний

(зокрема, наявне підтвердження отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом), не з'явився без поважних причин або не повідомив про причини свого неприбуття, на нього накладається грошове стягнення у розмірі: від 0,25 до 0,5 розміру мінімальної заробітної плати – у випадку неприбуття на виклик слідчого, прокурора; від 0,5 до 2 розмірів мінімальної заробітної плати – у випадку неприбуття на виклик слідчого судді, суду.

Про каральний характер правових наслідків кримінального процесуального порушення можна вести мову також у разі, коли підозрюваному, обвинуваченому письмово під розпис повідомляються покладені на нього обов'язки та роз'яснюється, що в разі їх невиконання до нього може бути застосований більш жорсткий запобіжний захід і на нього може бути накладено грошове стягнення в розмірі від 0,25 розміру мінімальної заробітної плати до 2 розмірів мінімальної заробітної плати (ст. 179 КПК).

Саме такі правові наслідки передбачено законом за відмову від носіння засобу електронного контролю, умисне зняття, пошкодження або інше втручання в його роботу з метою ухилення від контролю, а рівно намагання вчинити зазначені дії, що відповідно до ч. 6 ст. 195 КПК, є невиконанням обов'язків, покладених судом на підозрюваного, обвинуваченого при обранні запобіжного заходу, не пов'язаного з позбавленням волі або у вигляді домашнього арешту.

Яскравим прикладом застосування попереджувальних (запобіжних) заходів до порушника кримінального процесуального законодавства передусім є положення, що передбачено ч. 1 ст. 330 КПК. У цій нормі зазначено, що якщо обвинувачений порушує порядок у залі судового засідання або не підкоряється розпорядженням головуєчого у судовому засіданні, останній попереджає обвинуваченого про те, що в разі повторення ним зазначених дій його буде видалено з зали судового засідання.

Ми цілком погоджуємося з тими науковцями, які вважають, що попередження про неприпустимість порушення порядку в залі судового

засідання примушує кримінального процесуального порушника виправити свою поведінку відповідно до вимог кримінальних процесуальних норм. Видалення із залу засідання відновлює порушений правопорядок, нормалізує кримінально-процесуальні відносини [232, с. 841].

До попереджувальних (запобіжних або превентивних) кримінально-процесуальних наслідків порушення норм кримінального процесуального законодавства України можна також для прикладу віднести постановлення слідчим суддею, судом ухвали про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою приводу, якщо ухвала про привід не була виконана (ч. 3 ст. 187 КПК). Шляхом застосування зазначеного заходу процесуального примусу (затримання), слідчий суддя, суд запобігає ухиленню підозрюваним, обвинуваченим від кримінальної відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення і забезпечує встановлений законом порядок досудового розслідування і судового розгляду матеріалів кримінального провадження.

Так само, з метою запобігання ухиленню підозрюваним, обвинуваченим від кримінальної відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення відповідно до ст. 179 КПК до нього може бути застосований більш жорсткий запобіжний захід і на нього може бути накладено грошове стягнення в розмірі від 0,25 розміру мінімальної заробітної плати до 2 розмірів мінімальної заробітної плати, якщо буде встановлено факт відмови від носіння засобу електронного контролю, умисне зняття, пошкодження або інше втручання в його роботу з метою ухилення від контролю, а рівно намагання вчинити зазначені дії, що визнається невиконанням обов'язків, покладених судом на підозрюваного, обвинуваченого при обранні запобіжного заходу, не пов'язаного з позбавленням волі або у вигляді домашнього арешту (ч. 6 ст. 195 КПК).

Крім того, запобіжний характер має постановлення слідчим суддею, судом ухвали про дозвіл на проведення обшуку згідно з положеннями КПК з метою відшукання та вилучення речей і документів у разі невиконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 166 КПК).

3. За ступенем визначеності несприятливі правові наслідки вчинення кримінальних процесуальних порушень поділяються на: а) абсолютно визначені – абсолютно точно визначають міру несприятливого наслідку кримінального процесуального порушення; б) відносно визначені – визначають лише вищу і нижчу або тільки вищу межу міри несприятливого наслідку кримінального процесуального порушення; в) альтернативні – допускається вибір варіанта міри несприятливого наслідку кримінального процесуального порушення із двох або декількох можливих варіантів; г) кумулятивні (складні) – окрім основного несприятливого правового наслідку кримінального процесуального порушення передбачається також застосування до порушника додаткових заходів.

Абсолютно визначеним наслідком порушення норм кримінального процесуального права є, зокрема, положення, що міститься у ч. 2 ст. 139 КПК, відповідно до якого у випадку, якщо підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, цивільний відповідач, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, який був у встановленому цим Кодексом порядку викликаний (зокрема, наявне підтвердження отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом), не з'явився без поважних причин або не повідомив про причини свого неприбуття встановленому частиною першою цієї статті, до нього може бути застосовано привід.

Принагідно зазначимо, що ми не можемо погодитися з тими науковцями, які вважають, що примусовий привід свідка є заходом процесуальної відповідальності [237, с. 34.], оскільки у цьому випадку ми маємо справу з припиненням процесуального порушення [9, с. 35].

Так само, абсолютно визначеним наслідком кримінального процесуального порушення можна назвати постановлення слідчим суддею, судом ухвали про дозвіл на проведення обшуку у разі невиконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 166 КПК).

Ще одним таким прикладом є кримінальна процесуальна норма, відповідно до якої присяжний може бути усунутий від подальшої участі в

судовому розгляді кримінального провадження у таких випадках: 1) у разі невиконання присяжним обов'язків, передбачених частиною другою статті 386 КПК; 2) за наявності обґрунтованих підстав вважати, що присяжний у результаті незаконного впливу втратив неупередженість, необхідну для вирішення питань кримінального провадження відповідно до закону (ст. 390 КПК).

У кримінальному процесуальному законі також містяться норми, що передбачають настання відносно визначених несприятливих наслідків кримінального процесуального порушення. Так, відповідно до ст. 180 КПК, у разі невиконання поручителем взятих на себе зобов'язань на нього накладається грошове стягнення в розмірі: 1) у провадженні щодо кримінального правопорушення, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше трьох років, або інше, більш м'яке покарання, – від двох до п'яти розмірів мінімальної заробітної плати; 2) у провадженні щодо злочину, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років, – від п'яти до десяти розмірів мінімальної заробітної плати; 3) у провадженні щодо злочину, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років, – від десяти до двадцяти розмірів мінімальної заробітної плати; 4) у провадженні щодо злочину, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк понад десять років, – від двадцяти до п'ятдесяти розмірів мінімальної заробітної плати. Тобто у законі визначено як вищу, так і нижчу межу міри несприятливого наслідку кримінального процесуального порушення.

Альтернативними наслідками порушення норм кримінального процесуального права слід вважати такі негативні кримінальні процесуальні наслідки, у разі встановлення яких допускається вибір варіанта міри несприятливого наслідку кримінального процесуального порушення із двох або декількох можливих варіантів. Такими наслідками можуть бути скасування або зміна судового рішення при розгляді справи в суді апеляційної інстанції на підставі: 1) неповноти судового розгляду; 2) невідповідності висновків суду,

викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження; 3) істотного порушення вимог кримінального процесуального закону; 4) неправильного застосування закону України про кримінальну відповідальність. Підставою для скасування або зміни вироку суду першої інстанції може бути також невідповідність призначеного покарання тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого (ст. 409 КПК).

Принагідно зауважимо, що підставою для скасування чи зміни судового рішення з мотивів неповноти судового розгляду є наявність обставин, з'ясування яких може мати істотне значення для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення. Відповідно до ст. 410 КПК судовий розгляд визнається неповним у разі: 1) якщо судом були відхилені клопотання учасників судового провадження про допит певних осіб, дослідження доказів або вчинення інших процесуальних дій для підтвердження чи спростування обставин, з'ясування яких може мати істотне значення для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення; 2) якщо необхідність дослідження тієї чи іншої підстави впливає з нових даних, встановлених при розгляді справи в суді апеляційної інстанції.

Слід враховувати, що неповнота судового розгляду може бути встановлена також у разі: 1) якщо належно не з'ясовано обставини, що характеризують об'єкт і об'єктивну сторону злочину; 2) всебічно і повно не досліджено ознаки, на підставі яких встановлюється суб'єкт і суб'єктивна сторона злочину; 3) поверхово досліджено відомості про особу обвинувачуваного, обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання; 4) не з'ясовано наявності/відсутності обставин, що виключають притягнення особи до кримінальної відповідальності; 5) недостатньо досліджено характер і розмір заподіяної шкоди; 6) не встановлено роль кожного обвинуваченого у вчиненні кожного епізоду злочину; 7) не виявлено причини й умови, що сприяли вчиненню злочину, якщо це має істотне значення для справи; 8) не вжито заходів щодо перевірки показань заінтересованих учасників провадження, що покладені в основу судового рішення; 9) не з'ясовано причини істотних протиріч у доказах;

10) висновки суду побудовано на припущеннях; 11) не проведено необхідні слідчі дії; 12) неповно досліджено версії обвинувачення або захисту; 13) суд необґрунтовано обмежився оголошенням показань свідків, не допитавши їх; 14) не з'ясовано обставини, що мають значення для початку досудового розслідування щодо осіб, причетних до злочину, встановлення ролі яких може вплинути на ступінь винуватості засуджених осіб» (п. 17 Інформаційного листа ВССУ від 21.11.2012 № 10-1717/0/4-12 «Про деякі питання порядку здійснення судового провадження з перегляду судових рішень у суді апеляційної інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України») [63].

До скасування судових рішень призводять, зокрема, випадки порушення слідчими суддями вимог ч. 3 ст. 183 КПК. Так, ухвалою апеляційного суду Херсонської області від 17.01.2013 скасовано ухвалу слідчого судді Суворовського районного суду м. Херсона від 09.01.2013, якою задоволено клопотання слідчого про обрання щодо підозрюваного М. запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Колегія суддів вказала на те, що при винесенні ухвали слідчий суддя обґрунтовано прийняв рішення про застосування щодо М. запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, але безпідставно не визначив розмір застави відповідно до ч.ч. 3, 4 ст. 183 КПК. Відповідно до ч. 3 ст. 407 КПК ухвалу слідчого судді скасовано, постановлено нову ухвалу, визначено розмір застави із зазначенням обов'язків передбачених ст. 194 КПК.

Також прикладом невірною застосування цієї норми закону є ухвала слідчого судді Соснівського районного суду м. Черкаси від 26.04.2013, якою за клопотанням слідчого СВ Черкаського РВ УМВС України в Черкаській області К. від 26.04.2013 (погодженого з прокурором прокуратури Черкаського району) обрано щодо З. запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, терміном 60 днів.

Ухвалою апеляційного суду Черкаської області від 27.05.2013 зазначену ухвалу слідчого судді скасовано, а по справі постановлено нову ухвалу, якою задоволено клопотання слідчого та застосовано до підозрюваного З. запобіжний захід у вигляді тримання під вартою строком на 60 днів, тобто до 24.06.2013. З

метою забезпечення виконання підозрюваним процесуальних рішень визначено розмір застави в розмірі шістдесяти розмірів мінімальної заробітної плати, що складає 68820 грн. та зобов'язано дотримуватися певних процесуальних обов'язків.

На думку колегії суддів, слідчим суддею встановлено та достатньо повно і переконливо наведено в ухвалі наявність ризиків, передбачених п. п. 1, 3, 5 ч. 1 ст. 177 КПК, які дають всі підстави вважати, що застосування інших, більш м'яких запобіжних заходів не зможуть забезпечити належної процесуальної поведінки підозрюваного З.

При цьому, ним вірно враховано те, що З. підозрюється у вчиненні тяжкого злочину в сфері обігу наркотичних засобів (ч. 2 ст. 307 КК), за який передбачене покарання виключно у вигляді позбавлення волі від 6 до 10 років та який був скоєний ним в період не знятої та не погашеної у встановленому законом порядку судимості, з корисливих мотивів. Його дії, як і сам З. як особа, представляють підвищену суспільну небезпеку, а тому є всі підстави вважати, що перебуваючи на волі, З. може залишити місце проживання, ухилитися від слідства, і суду, намагатися вплинути на осіб, які проводять розслідування у справі, і суд, перешкоджаючи встановленню істини по справі з метою зменшити або уникнути взагалі відповідальності за скоєне; вчиняти інші протиправні діяння, зокрема здобувати собі як ніде не працююча особа матеріальні засоби для існування, через що застосування до нього більш м'якого запобіжного заходу не може запобігти ризикам, передбаченим ст. 177 КПК.

Разом із тим слідчий суддя в порушення вимог ч. 3 ст. 183 КПК, при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу відносно З. у вигляді тримання під вартою не визначив розмір застави, достатньої для забезпечення виконання підозрюваним обов'язків, передбачених цим Кодексом (пп. 3 п. 3.5 Узагальнення ВССУ судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 07.02.2014 р.) [224].

Трапляються випадки, коли апеляційними судами скасовувались ухвали слідчих суддів з підстав необґрунтованості визначення розміру застави при наявності підстав, визначених ч. 4 ст. 183 КПК.

Ухвалою апеляційного суду Луганської області від 10.04.2013 скасовано ухвалу слідчого судді Перевальського районного суду Луганської області від 03.04.2013, якою було обрано Б. запобіжний захід у вигляді тримання під вартою та водночас на підставі ч. 3 ст. 183 КПК визначено розмір застави у розмірі 20000 грн. з покладанням у разі внесення застави на Б. певних обов'язків. Апеляційний суд Луганської області обрав Б. запобіжний захід у вигляді тримання під вартою строком на 60 днів без визначення застави та взяв його під варту негайно в залі апеляційного суду. В цій справі слідчий суддя з врахуванням конкретних обставин (викрадення трьох неповнолітніх осіб за попередньою змовою групою осіб із застосуванням насилля, здійснюване протягом тривалого часу; наявність загрози незаконного впливу на потерпілого, свідків) не обґрунтував, чому він не застосовує надане законом право не визначати розмір застави у кримінальному провадженні. Недотримання слідчим суддею наведених вимог стало підставою для скасування ухвали (пп. 5 п. 3.5 Узагальнення ВССУ судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 07.02.2014 р.) [224].

Крім того, альтернативними наслідками є наприклад ті, що передбачені ст. 325 КПК. У цій статті зазначено, що якщо в судове засідання не прибув за викликом потерпілий, який належним чином повідомлений про дату, час і місце судового засідання, суд, заслухавши думку учасників судового провадження, залежно від того, чи можливо за його відсутності з'ясувати всі обставини під час судового розгляду, вирішує питання про проведення судового розгляду без потерпілого або про відкладення судового розгляду. Отже, альтернативними наслідками наведеного порушення норми кримінального процесуального права може бути проведення судового розгляду без потерпілого або про відкладення судового розгляду.

Зазначене кримінально-процесуальне порушення, що може бути вчинено не лише потерпілим, а й цивільним позивачем, перекладачем тощо, є доволі поширеним явищем, а тому вирішення питань, з ним пов'язаних, стало предметом роз'яснень ВССУ. Зокрема, у п. 1 Інформаційного листа ВССУ від 05.10.2012 р. № 223-1446/0/4-12 «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» роз'яснюється: «У випадку неприбуття в судове засідання за судовим викликом перекладача суд, керуючись загальними засадами кримінального провадження, для реалізації обвинуваченим його права на захист, а також забезпечуючи рівність сторін кримінального провадження, відкладає судове засідання і вживає заходів для забезпечення його прибуття до суду (в разі неможливості сторони кримінального провадження залучити перекладача суд залучає його самостійно). Зауважимо, що незабезпечення судом обвинуваченого, який не володіє мовою, якою здійснюється судочинство, перекладачем визнається відповідно до положень п. 1, 3 ст. 6 Конвенції порушенням права обвинуваченого на захист та підставою для скасування судового рішення, винесеного за наслідками такого розгляду.

Якщо ж за викликом суду в судове засідання не прибув свідок, спеціаліст або експерт, суд, заслухавши думки учасників судового провадження, призначає нове судове засідання, але лише після допиту інших присутніх свідків. У разі відсутності поважних причин неприбуття свідка в судове засідання суд відповідно до ст. 139 КПК з урахуванням положень ст. 140 КПК вправі накласти на нього грошове стягнення та/або застосувати привід» [64].

Наслідки вчинення кримінального процесуального порушення можна назвати кумулятивними (складними) у тому випадку, якщо окрім основного несприятливого правового наслідку кримінального процесуального порушення передбачається також застосування до порушника додаткових заходів. При цьому такі додаткові заходи можуть бути передбачені як у самому кримінальному процесуальному законодавстві, так і в інших нормативно-

правових актах (тобто крім наслідків, передбачених КПК, може бути встановлено дисциплінарну, адміністративну або кримінальну відповідальність).

Наприклад, у ч. 1 ст. 330 КПК передбачено, що якщо обвинувачений порушує порядок у залі судового засідання або не підкоряється розпорядженням головуючого у судовому засіданні, останній попереджає обвинуваченого про те, що в разі повторення ним зазначених дій його буде видалено з зали судового засідання. При повторному порушенні обвинуваченим порядку судового засідання він може бути видалений за ухвалою суду з зали засідання тимчасово або на весь час судового розгляду.

Так само, у разі невиконання розпорядження головуючого прокурором чи захисником головуючий робить їм попередження про відповідальність за неповагу до суду. При повторному порушенні порядку у залі судового засідання їх може бути притягнуто до відповідальності, встановленої законом (ч. 2 ст. 330 КПК).

Згідно з ч. 3 ст. 330 КПК у разі невиконання розпорядження головуючого іншими особами, присутніми у судовому засіданні, головуючий робить їм попередження про відповідальність за неповагу до суду. При повторному порушенні порядку у залі судового засідання їх за ухвалою суду може бути видалено із зали судового засідання та притягнуто до відповідальності, встановленої законом.

За окремі порушення норм кримінального процесуального законодавства може наставати кримінальна відповідальність. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 11 КПК забороняється під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поводження, утримувати особу у принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність. За такі протиправні діяння передбачено кримінальну відповідальність за ст.ст. 127, 364, 365, 367 КК тощо.

Прикладом кумулятивного наслідку кримінального процесуального порушення може слугувати й положення норми, передбаченої ч. 4 ст. 12 КПК. У цій нормі йдеться про те, що кожен, хто понад строк, передбачений цим Кодексом, тримається під вартою або позбавлений свободи в інший спосіб, має бути негайно звільнений. Водночас, особа, яка визнається винуватою в такому порушенні, може бути притягнута до відповідальності за ст. 371 КК.

4. За змістом несприятливі правові наслідки вчинення кримінальних процесуальних порушень поділяються на: а) наслідки, що мають суто кримінальний процесуальний зміст і б) такі наслідки, що мають аналогічний зміст у інших галузях права.

Суто кримінальний процесуальний зміст мають, наприклад, такі наслідки вчинення кримінальних процесуальних порушень, як затримання або взяття під варту, звільнення з-під варти, скасування або зміна вироку або ухвали слідчого судді.

Аналогічний зміст у інших галузях права мають такі несприятливі правові наслідки вчинення кримінальних процесуальних порушень, як попередження, штраф, грошове стягнення, визнання доказу недопустимим, звернення коштів у дохід держави, скасування або зміна судового рішення, повернення майна або відшкодування його вартості, відмова у прийнятті певного процесуального рішення, здійснення певної процесуальної дії або відкладення їх здійснення (зокрема, відкладення судового розгляду, залишення судом цивільного позову без розгляду, повернення скарги (заяви) чи залишення їх без руху) тощо. Тобто наведені наслідки процесуальних порушень характерні також і для інших галузей права (зокрема, для цивільного і господарського процесу, адміністративного судочинства).

5. За визначенням у законі несприятливі правові наслідки вчинення кримінальних процесуальних порушень поділяються на: а) безпосередньо визначені та б) опосередковано визначені у законі (критерій – описання змісту правового наслідку в статті кримінального процесуального закону чи в іншому місці (в іншій статті, в іншому нормативно-правовому акті)).

Наслідки вчинення кримінальних процесуальних порушень як правило безпосередньо визначено у кримінальному процесуальному законодавстві України, однак у в останньому також містяться норми, за порушення яких настання певних правових наслідків передбачається іншими нормативно-правовими актами. Передусім йдеться про принципи кримінального процесу. Наприклад, згідно з ч. 2 ст. 15 КПК ніхто не може збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію про приватне життя особи без її згоди, крім випадків, передбачених цим Кодексом. Однак у КПК не визначено правових наслідків для особи, яка порушуватиме дану норму. Такі негативні наслідки для правопорушника передбачено, зокрема, ст. 182 КК.

Так само, якщо в судове засідання не прибув за повідомленням прокурор або захисник у кримінальному провадженні, де участь захисника є обов'язковою, суд відкладає судовий розгляд, визначає дату, час та місце проведення нового засідання і вживає заходів до прибуття їх до суду. Одночасно, якщо причина неприбуття є неповажною, суд порушує питання про відповідальність прокурора або адвоката, які не прибули, перед органами, що згідно із законом уповноважені притягати їх до дисциплінарної відповідальності (ст. 324 КПК).

6. За ступенем обмеження свободи особи несприятливі правові наслідки вчинення кримінальних процесуальних порушень поділяються на: а) ті, що обмежують свободу особи (привід, затримання, домашній арешт, тримання під вартою) і б) ті наслідки, що не пов'язані з обмеженням свободи особи.

Наприклад, у разі неприбуття підозрюваного, обвинуваченого за судовим викликом і відсутності у слідчого судді, суду на початок судового засідання відомостей про існування поважних причин, що перешкоджають його своєчасному прибуттю, слідчий суддя, суд має право постановити ухвалу про привід підозрюваного, обвинуваченого, якщо він не з'явився для розгляду клопотання щодо обрання запобіжного заходу у вигляді застави, домашнього арешту чи тримання під вартою, або ухвалу про дозвіл на його затримання з метою приводу, якщо ухвала про привід не була виконана.

Однак процесуальні порушення, наслідком яких є певне обмеження свободи особи не є наразі настільки актуальними, ніж процесуальні порушення, що вчиняються слідчими, прокурорами, слідчими суддями, суддями, і полягають у порушенні порядку затримання, приводу, тримання під вартою тощо.

Принагідно зазначимо, що найбільш значущою гарантією прав людини, встановленою ст. 29 Конституції України, є право на свободу та особисту недоторканність. Відповідно до цієї статті передбачено, що ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом.

Зазначена норма Конституції України майже повністю відтворює положення ст. 5 Конвенції «Право на свободу та особисту недоторканність». Так, відповідно до п. 1 ст. 5 Конвенції кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи інакше ніж відповідно до процедури, встановленої законом, і в таких випадках, як:

- a) законне ув'язнення особи після її засудження компетентним судом;
- b) законний арешт або затримання особи за невиконання законної вимоги суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, передбаченого законом;
- c) законний арешт або затримання особи, здійснені з метою припровадження її до встановленого законом компетентного органу на підставі обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо є розумні підстави вважати за необхідне запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;
- d) затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою припровадження його до встановленого законом компетентного органу;

е) законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне затримання психічнохворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг;

ф) законний арешт або затримання особи, здійснені з метою запобігання її незаконному в'їзду в країну, чи особи, щодо якої вживаються заходи з метою депортації або екстрадиції.

У п. 2 ст. 5 Конвенції зазначено, що кожен, кого заарештовано, має бути негайно поінформований зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинувачення, висунуте проти нього. За приписами п. 3 ст. 5 Конвенції кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями пп. «с» п. 1 ст. 5, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судові засідання. Згідно з п. 4 ст. 5 Конвенції кожному, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, надано право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним. У п. 5 ст. 5 Конвенції встановлено, що кожен, хто є потерпілим від арешту або затримання, здійсненого всупереч положенням цієї статті, має забезпечене правовою санкцією право на відшкодування.

ЄСПЛ, розглядаючи заяви громадян України про порушення вимог ст. 5 Конвенції, у переважній більшості справ встановлює порушення Україною вимог положень пунктів 1, 3, 4 зазначеної статті Конвенції, у результаті чого у справі «Харченко проти України» (рішення ЄСПЛ від 10 лютого 2011 року) зазначив, що порушення Україною положень ст. 5 Конвенції мають системний характер.

У практиці ЄСПЛ щодо дотримання положень п. 1 ст. 5 Конвенції встановлено вимогу, щоб позбавлення свободи було «законним», зокрема з дотриманням «процедури, встановленої законом». У цьому аспекті Конвенція

відсилає до норм національного законодавства та встановлює зобов'язання забезпечувати дотримання матеріально-правових і процесуальних норм законодавства, але вона також вимагає, щоб при будь-якому позбавленні свободи забезпечувалася мета ст. 5 Конвенції, зокрема захист осіб від свавілля. Відповідно до практики ЄСПЛ національні органи, передусім суди, повинні тлумачити і застосовувати національний закон відповідно до ст. 5 Конвенції (рішення ЄСПЛ від 10 червня 1996 року у справі «Бенхем проти Сполученого Королівства»).

7. За часом дії несприятливі правові наслідки вчинення кримінально-процесуальних порушень поділяються на: а) тимчасові процесуальні наслідки і б) такі наслідки, застосування яких не обмежено часом.

До наслідків вчинення кримінальних процесуальних порушень, що обмежені певним строком їх дії можна віднести, наприклад, зазначене вище тримання особи під вартою; тимчасове видалення особи із зали судового засідання (у разі повторного порушення нею порядку в судовому засіданні), що зокрема передбачено ч. 1 ст. 330 КПК; постановлення судом ухвали про залишення апеляційної (касаційної) скарги без руху зі встановленням строку для усунення недоліків.

Так, суддя-доповідач, встановивши, що апеляційну скаргу на вирок чи ухвалу суду першої інстанції подано без додержання вимог, передбачених статтею 396 КПК, постановляє ухвалу про залишення апеляційної скарги без руху, в якій зазначаються недоліки скарги і встановлюється достатній строк для їх усунення, який не може перевищувати п'ятнадцяти днів з дня отримання ухвали особою, яка подала апеляційну скаргу. Копія ухвали про залишення апеляційної скарги без руху невідкладно надсилається особі, яка подала апеляційну скаргу (ч. 1 ст. 399 КПК).

8. За матеріальністю несприятливі правові наслідки вчинення кримінальних процесуальних порушень поділяються на: а) матеріальні (майнові, фізичні) та б) нематеріальні.

До майнових наслідків кримінальних процесуальних порушень можна, зокрема, віднести штраф, грошове стягнення, звернення коштів у дохід держави, повернення майна або відшкодування його вартості.

Зокрема, відповідно до ст. 179 КПК підозрюваному, обвинуваченому письмово під розпис повідомляються покладені на нього обов'язки та роз'яснюється, що в разі їх невиконання до нього може бути застосований більш жорсткий запобіжний захід і на нього може бути накладено грошове стягнення в розмірі від 0,25 розміру мінімальної заробітної плати до 2 розмірів мінімальної заробітної плати.

У випадку, передбаченому ч. 8 ст. 182 КПК застава звертається в дохід держави та зараховується до спеціального фонду Державного бюджету України й використовується у порядку, встановленому законом для використання коштів судового збору.

У разі втрати чи знищення стороною кримінального провадження наданого їй речового доказу вона зобов'язана повернути володільцю таку саму річ або відшкодувати її вартість. У разі втрати чи знищення стороною кримінального провадження наданого їй документа вона зобов'язана відшкодувати володільцю витрати, пов'язані з втратою чи знищенням документа та виготовленням його дубліката (ч. 4 ст. 100 КПК).

Фізичними наслідками кримінального процесуального порушення ми вважаємо такі негативні наслідки, що пов'язані із застосуванням до суб'єкта процесуального порушення фізичного примусу. Такими наслідками є затримання, привід, домашній арешт, тримання під вартою.

До нематеріальних негативних наслідків вчинення кримінального процесуального порушення ми можемо віднести, наприклад, попередження, позбавлення права надалі подавати скаргу, визнання доказу недопустимим, скасування або зміна судового рішення, відмова у прийнятті певного процесуального рішення, здійснення певної процесуальної дії або відкладення їх здійснення.

Питання щодо зміни та скасування судових рішень докладно висвітлено у

Інформаційному листі ВССУ від 21.11.2012 № 10-1717/0/4-12 «Про деякі питання порядку здійснення судового провадження з перегляду судових рішень у суді апеляційної інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України». Так, за змістом ч. 2 ст. 412 КПК судове рішення у будь-якому разі підлягає скасуванню, якщо: 1) за наявності підстав для закриття судом кримінального провадження його не було закрито (ст. 284 КПК); 2) судове рішення ухвалено незаконним складом суду; 3) судове провадження здійснено за відсутності обвинуваченого, крім випадків, передбачених ст. 381 КПК, або прокурора, крім випадків, коли його участь не є обов'язковою; 4) судове провадження здійснено за відсутності захисника, якщо його участь є обов'язковою; 5) судове провадження здійснено за відсутності потерпілого, належним чином не повідомленого про дату, час і місце судового засідання; 6) порушено правила підсудності; 7) у матеріалах провадження відсутній журнал судового засідання або технічний носій інформації, на якому зафіксовано судове провадження в суді першої інстанції.

Суд апеляційної інстанції скасовує вирок чи ухвалу суду і призначає новий розгляд у суді першої інстанції, якщо: 1) встановлено порушення, передбачені пунктами 2, 3, 4, 5, 6, 7 частини другої статті 412 цього Кодексу; 2) в ухваленні судового рішення брав участь суддя, якому було заявлено відвід на підставі обставин, які очевидно викликали сумнів у неупередженості судді, і заяву про його відвід визнано судом апеляційної інстанції обґрунтованою; 3) судове рішення ухвалено чи підписано не тим складом суду, який здійснював судовий розгляд (ст. 415 КПК).

Крім того, скасування вироку може бути здійснено у разі невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості (ст. 476 КПК).

Прикладом залишення скарги без руху як наслідок кримінального процесуального порушення можуть слугувати положення ст. 429 КПК, в якій зазначено, що суд касаційної інстанції, встановивши, що касаційну скаргу подано без додержання вимог, передбачених статтею 427 цього Кодексу, постановляє ухвалу про залишення касаційної скарги без руху, в якій

ззначаються недоліки касаційної скарги і встановлюється строк, необхідний для їх усунення, що не може перевищувати п'ятнадцяти днів з дня отримання ухвали особою, яка подала касаційну скаргу.

Отже, у КПК України передбачено такі види негативних правових наслідків учинення кримінальних процесуальних порушень:

1) залежно від *складу* несприятливі правові наслідки вчинення кримінальних процесуальних порушень поділяються на:

а) *прості* – передбачають один правовий наслідок вчинення порушення кримінального процесуального законодавства України;

б) *складні* – передбачають наявність певної сукупності правових наслідків учинення кримінального процесуального порушення;

2) за *характером* несприятливі правові наслідки вчинення кримінального процесуальних порушень поділяються на:

а) *правопоновлюючі (відшкодувальні)*;

б) *штрафні (каральні)*;

в) *превентивні (запобіжні)*;

3) за *ступенем визначеності* несприятливі правові наслідки вчинення кримінальних процесуальних порушень поділяються на:

а) *абсолютно визначені* – абсолютно точно визначають міру несприятливого наслідку кримінального процесуального порушення;

б) *відносно визначені* – визначають лише вищу і нижчу або тільки вищу межу міри несприятливого наслідку кримінального процесуального порушення;

в) *альтернативні* – допускається вибір варіанта міри несприятливого наслідку кримінального процесуального порушення із двох або декількох можливих варіантів;

г) *кумулятивні (складні)* – окрім основного несприятливого правового наслідку кримінального процесуального порушення передбачається також застосування до порушника додаткових заходів (тобто крім наслідків, передбачених КПК України, може бути встановлено цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність);

4) за *змістом* несприятливі правові наслідки вчинення кримінальних процесуальних порушень поділяються на:

- а) наслідки, що мають суто кримінальний процесуальний зміст і
- б) такі наслідки, що мають аналогічний зміст у інших галузях права;

5) за *визначенням у законі* (описанням змісту правового наслідку в статті кримінального процесуального закону чи в іншому місці (в іншій статті, в іншому нормативно-правовому акті)) несприятливі правові наслідки вчинення кримінальних процесуальних порушень поділяються на:

- а) *безпосередньо визначені* та
- б) *опосередковано визначені*;

6) за *ступенем обмеження свободи особи* несприятливі правові наслідки вчинення кримінальних процесуальних порушень поділяються на:

- а) ті, що *обмежують свободу* особи (затримання, тримання під вартою);
- б) ті наслідки, що *не пов'язані з обмеженням свободи* особи;

7) за *часом дії* несприятливі правові наслідки вчинення кримінальних процесуальних порушень поділяються на:

а) *тимчасові* процесуальні наслідки (наприклад, видалення за ухвалою суду з зали засідання) і

- б) такі наслідки, застосування яких *не обмежено часом*;

8) за *матеріальністю* несприятливі правові наслідки вчинення кримінальних процесуальних порушень поділяються на:

- а) *матеріальні (майнові або фізичні)*;
- б) *нематеріальні*.

3.2. Юридична відповідальність за вчинення кримінальних процесуальних порушень

Юридична відповідальність як інститут публічного права традиційно розглядається через призму галузевих інститутів юридичної відповідальності, що характеризуються наявністю низки спільних ознак, які у своїй сукупності формують зазначений міжгалузевий інститут права. Саме нормами цього інституту визначається діяння, що визнаються правопорушеннями, та містять санкції, в яких визначено міру відповідальності за їх вчинення. Предметом регулювання досліджуваного інституту права є деліктні відносини, що відрізняються за видами залежно від ступеня небезпеки заподіяної шкоди. Спільними для цього інституту є імперативний метод регулювання правовідносин та способи їх регулювання: заборона та зобов'язання.

Ми цілком поділяємо позицію тих вчених, які зазначають, що сутність юридичної відповідальності розкривається через охоронні правовідносини, спираючись на поняття її нормативної конструкції, під якою розуміють систему матеріальних та процесуальних норм взагалі та їх санкцій зокрема, а також норм-принципів, які законодавчо закріплюють інститут юридичної відповідальності та регламентують порядок здійснення охоронних правовідносин, що виникають на підставі факту неправомірної поведінки [166, с. 114].

Цивільно-правова відповідальність. Цивільна (цивільно-правова) відповідальність є однією з форм юридичної відповідальності, суть якої полягає у примусовому впливі на порушника цивільних прав і обов'язків шляхом застосування щодо нього санкцій, які тягнуть за собою додаткові невігідні майнові наслідки.

Сутність цивільно-правової відповідальності проявляється у відповідальності одного учасника цивільно-правових відносин (заподіювача шкоди) перед іншим (потерпілим), що обумовлено в першу чергу самою

особливістю галузі цивільного права, яка ґрунтується на рівноправ'ї та незалежності суб'єктів даних правовідносин. Цим же зумовлена й інша особлива сутність цивільно-правової відповідальності, яка полягає в її майновому характері і відрізняє тим самим її, зокрема, від кримінальної та інших видів відповідальності. Цивільно-правова відповідальність завжди спрямована в першу чергу на відновлення порушеної майнової сфери кредитора – потерпілого, і саме майновий характер відшкодування шкоди (збитків, сплата неустойки тощо) забезпечує найбільш адекватне, справедливе відшкодування шкоди, що відповідає інтересам потерпілого.

В даний час загальновизнано, що відповідальність є одним із способів захисту цивільних прав. У статті 16 ЦК України визначено такі міри відповідальності, як примусове виконання обов'язку в натурі, відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди, відшкодування моральної (немайнової) шкоди відносить до числа способів захисту цивільних прав.

На думку І.С. Канзафарової, елементами цивільно-правової відповідальності як системи є: норми цивільного права, в яких відповідальність знаходить вираження; принципи цивільно-правової відповідальності; індивідуально-правові акти автономного характеру, які є персоніфікованими регламентаторами суспільних відносин (договори, статuti юридичних осіб та ін.); порушення цивільних прав як підстава виникнення цивільних охоронних правовідносин; цивільні охоронні правовідносини. Оскільки всі зазначені вище елементи цивільно-правової відповідальності є цивільними правовими засобами, цивільно-правова відповідальність визначається вченим як обумовлена особливостями предмета і методу цивільно-правового регулювання система цивільно-правових засобів, за допомогою яких, з однієї сторони, забезпечується і гарантується захист цивільних прав та інтересів суб'єктів цивільного права, з іншої – здійснюється штрафний і виховний вплив на правопорушників [72, с. 7].

І.С. Канзафарова обґрунтовує також висновок про необхідність

розмежування понять «цивільно-правова відповідальність» і «відповідальність за цивільним законодавством», оскільки поняттям «відповідальність за цивільним законодавством» охоплюється два види відповідальності: перша є відповідальністю перед державою і носить публічно-правовий характер, друга є відповідальністю одного контрагента перед іншим, правопорушника перед потерпілим, і носить приватно - правовий характер. І лише остання є цивільно-правовою відповідальністю у власному розумінні. Відмінність між зазначеними видами відповідальності полягає не лише в особливостях санкцій, що застосовуються, а й у цілях та порядку їх застосування. Застосування заходів «публічно-правової» відповідальності спрямоване насамперед на забезпечення публічного порядку і можливе лише за рішенням суду. Застосування заходів цивільно-правової відповідальності спрямоване насамперед на забезпечення інтересів конкретної особи і може здійснюватись як у судовому, так і у позасудовому порядку [73, с. 3].

Отже, цивільно-правова відповідальність передбачена нормами цивільного права; така відповідальність можлива лише у випадку порушення норм цивільного права; вона має суто приватно правовий характер – цивільно-правова відповідальність не пов'язана з публічно-правовими відносинами; зазначена відповідальність спрямована насамперед на забезпечення інтересів конкретної особи, а не суспільства чи держави.

Вищенаведені положення зумовлюють запитання про те, чи можуть порушення норм кримінального процесу тягнути цивільно-правову відповідальність. Наприклад, відповідно до ст. 180 КПК України поручитель може відмовитись від взятих на себе зобов'язань до виникнення підстав, які тягнуть за собою його відповідальність. У разі невиконання поручителем взятих на себе зобов'язань на нього накладається відповідне грошове стягнення. Однак, такий вид юридичної відповідальності, на наш погляд, не є цивільно-правовою відповідальністю у вузькому розумінні цього поняття, оскільки не характеризується наявністю зазначених елементів останньої.

Утім відповідальність за цивільним законодавством може наставати за

шкоду, завдану органами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органами досудового розслідування, прокуратури і суду внаслідок вчинення ними окремих кримінальних процесуальних порушень.

Так, відповідно до ст. 1176 ЦК шкода, завдана фізичній особі внаслідок її незаконного засудження, незаконного притягнення до кримінальної відповідальності, незаконного застосування запобіжного заходу, незаконного затримання, незаконного накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт, відшкодовується державою у повному обсязі незалежно від вини посадових і службових осіб органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду.

Шкода, завдана фізичній або юридичній особі внаслідок іншої незаконної дії або бездіяльності чи незаконного рішення органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, органу досудового розслідування, прокуратури або суду, відшкодовується на загальних підставах.

Порядок відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, органу досудового розслідування, прокуратури або суду, встановлюється Законом України від 1 грудня 1994 р. «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду».

Згідно зі ст. 1 цього закону, підлягає відшкодуванню шкода, завдана громадянинові, зокрема, внаслідок: незаконного засудження, незаконного повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, незаконного взяття і тримання під вартою, незаконного проведення в ході кримінального провадження обшуку, виїмки, незаконного накладення арешту на майно, незаконного відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують права громадян. У зазначених випадках завдана шкода відшкодовується в повному обсязі незалежно від вини посадових

осіб органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури і суду.

У ст. 2 зазначеного закону також зазначено, що право на відшкодування шкоди в розмірах і в порядку, передбачених останнім, виникає, зокрема, у випадках: постановлення виправдувального вироку суду; встановлення в обвинувальному вироку суду чи іншому рішенні суду (крім ухвали суду про призначення нового розгляду) факту незаконного повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, незаконного взяття і тримання під вартою, незаконного проведення в ході кримінального провадження обшуку, виїмки, незаконного накладення арешту на майно, незаконного відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують чи порушують права та свободи громадян, незаконного проведення оперативно-розшукових заходів; закриття кримінального провадження за відсутністю події кримінального правопорушення, відсутністю у діянні складу кримінального правопорушення або невстановленням достатніх доказів для доведення винуватості особи у суді і вичерпанням можливостей їх отримати.

Дисциплінарна відповідальність. Характерною особливістю дисциплінарної відповідальності суб'єктів кримінальних процесуальних порушень є те, що ними виступають посадові особи, які є учасниками кримінального процесу, які порушують обов'язки, що покладені на них нормами кримінального процесуального права. Такими посадовими особами виступають, зокрема, працівники органів досудового розслідування (Служби безпеки України, органів внутрішніх справ тощо), прокурори, судді, адвокати.

Наприклад, якщо в судове засідання не прибув за повідомленням прокурор або захисник у кримінальному провадженні, де участь захисника є обов'язковою, суд відкладає судовий розгляд, визначає дату, час та місце проведення нового засідання і вживає заходів до прибуття їх до суду. Одночасно, якщо причина неприбуття є неповажною, суд порушує питання про відповідальність прокурора або адвоката, які не прибули, перед органами, що згідно із законом уповноважені притягати їх до дисциплінарної

відповідальності (ст. 324 КПК).

Законодавством закріплено такі види дисциплінарної відповідальності державних службовців: 1) у порядку, встановленому законами України; 2) у порядку, встановленому Кодексом законів про працю; 3) відповідно до правил внутрішнього трудового роз-порядку для робітників і службовців; 4) на підставі дисциплінарних статутів та спеціальних положень, чинних у низці галузей управління і деяких сферах державної діяльності.

Згідно зі ст. 43 Закону України від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII «Про прокуратуру» прокурора може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності у порядку дисциплінарного провадження з таких підстав:

- 1) невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків;
- 2) необґрунтоване зволікання з розглядом звернення;
- 3) розголошення таємниці, що охороняється законом, яка стала відомою прокуророві під час виконання повноважень;
- 4) порушення встановленого законом порядку подання декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру;
- 5) вчинення дій, що порочать звання прокурора і можуть викликати сумнів у його об'єктивності, неупередженості та незалежності, у чесності та непідкупності органів прокуратури;
- 6) систематичне (два і більше разів протягом одного року) або одноразове грубе порушення правил прокурорської етики;
- 7) порушення правил внутрішнього службового розпорядку;
- 8) втручання чи будь-який інший вплив прокурора у випадках чи порядку, не передбачених законодавством, у службову діяльність іншого прокурора, службових, посадових осіб чи суддів, у тому числі шляхом публічних висловлювань стосовно їх рішень, дій чи бездіяльності, за відсутності при цьому ознак адміністративного чи кримінального правопорушення;
- 9) публічне висловлювання, яке є порушенням презумпції невинуватості.

Отже, ознаки кримінального процесуального порушення можуть міститися у невиконанні прокурором чи неналежному виконанні службових обов'язків;

необґрунтованому зволіканні з розглядом звернення; вчиненні дій, що порочать звання прокурора і можуть викликати сумнів у його об'єктивності, неупередженості та незалежності, у чесності та непідкупності органів прокуратури; систематичному (два і більше разів протягом одного року) або одноразовому грубому порушенні правил прокурорської етики; втручанні чи будь-якому іншому впливі прокурора у випадках чи порядку, не передбачених законодавством, у службову діяльність іншого прокурора, службових, посадових осіб чи суддів, у тому числі шляхом публічних висловлювань стосовно їх рішень, дій чи бездіяльності, за відсутності при цьому ознак адміністративного чи кримінального правопорушення; публічному висловлюванні, яке є порушенням презумпції невинуватості.

Адвоката може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності у порядку дисциплінарного провадження тільки з підстав, передбачених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Дисциплінарне провадження стосовно адвоката здійснюється кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури за адресою робочого місця адвоката, зазначеною в Єдиному реєстрі адвокатів України.

Дисциплінарним проступком адвоката є: порушення вимог несумісності; порушення присяги адвоката України; порушення правил адвокатської етики; розголошення адвокатської таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення; невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків; невиконання рішень органів адвокатського самоврядування; порушення інших обов'язків адвоката, передбачених законом.

Не є підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності винесення судом або іншим органом рішення не на користь його клієнта, скасування або зміна судового рішення або рішення іншого органу, винесеного у справі, в якій адвокат здійснював захист, представництво або надавав інші види правової допомоги, якщо при цьому не було вчинено дисциплінарного проступку.

За вчинення дисциплінарного проступку до адвоката може бути

застосовано одне з таких дисциплінарних стягнень: попередження; зупинення права на заняття адвокатською діяльністю на строк від одного місяця до одного року; для адвокатів України – позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю з наступним виключенням з Єдиного реєстру адвокатів України, а для адвокатів іноземних держав – виключення з Єдиного реєстру адвокатів України.

Відповідно до ст. 5 Дисциплінарного статуту органів внутрішніх справ України, затвердженого Законом України від 22 лютого 2006 року № 3460-IV «Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України» за вчинення дисциплінарних проступків особи рядового і начальницького складу несуть дисциплінарну відповідальність згідно з цим Статутом. Особи рядового і начальницького складу, яких в установленому законодавством порядку притягнуто до адміністративної, кримінальної або матеріальної відповідальності, водночас можуть нести і дисциплінарну відповідальність згідно з цим Статутом.

На осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ за порушення службової дисципліни можуть накладатися такі види дисциплінарних стягнень: 1) усне зауваження; 2) зауваження; 3) догана; 4) сувора догана; 5) попередження про неповну посадову відповідність; 6) звільнення з посади; 7) пониження в спеціальному званні на один ступінь; 8) звільнення з органів внутрішніх справ.

Особливість статусу суддів має суттєвий вплив на визначення підстав дисциплінарної відповідальності суддів, кола суб'єктів, які можуть ініціювати питання про дисциплінарну відповідальність суддів, органів, що правомочні вирішувати такі питання.

Відповідно до статті 83 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності у порядку дисциплінарного провадження з таких підстав:

1) істотні порушення норм процесуального права при здійсненні правосуддя, пов'язані, зокрема, з відмовою у доступі особи до правосуддя з

підстав, не передбачених законом, порушення вимог щодо розподілу та реєстрації справ у суді, правил підсудності чи підвідомчості, необґрунтоване вжиття заходів забезпечення позову;

2) невжиття суддею заходів щодо розгляду заяви, скарги чи справи протягом строку, встановленого законом;

3) порушення вимог щодо неупередженого розгляду справи, зокрема порушення правил щодо відводу (самовідводу);

4) систематичне або грубе одноразове порушення правил суддівської етики, що підриває авторитет правосуддя;

5) розголошення таємниці, що охороняється законом, в тому числі таємниці нарадчої кімнати або таємниці, яка стала відомою судді під час розгляду справи у закритому судовому засіданні;

6) неподання або несвоєчасне подання для оприлюднення декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за минулий рік за формою і в порядку, що встановлені Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції», зазначення в ній завідомо неправдивих відомостей.

Скасування або зміна судового рішення не тягне за собою дисциплінарної відповідальності судді, який брав участь у його ухваленні, крім випадків, коли порушення допущено внаслідок умисного порушення норм права чи неналежного ставлення до службових обов'язків.

Адміністративна відповідальність. За окремі порушення норм кримінального процесуального права передбачено адміністративну відповідальність. Так, відповідно до ст. 330 КПК, у разі невиконання розпорядження головуєчого прокурором чи захисником або іншими особами, присутніми у судовому засіданні, головуєчий робить їм попередження про відповідальність за неповагу до суду. У разі невиконання розпорядження головуєчого головуєчий робить їм попередження про відповідальність за неповагу до суду. За неповагу до суду винні особи притягуються до відповідальності, встановленої законом.

Водночас ст. 185-3 КУпАП передбачено відповідальність за прояв

неповаги до суду. Неповага до суду, що виразилась у злісному ухиленні від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача або в невідкоренні зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуєчого чи в порушенні порядку під час судового засідання, а так само вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил, – тягнуть за собою накладення штрафу від двадцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Адміністративну відповідальність передбачено також за інші кримінальні процесуальні порушення, зокрема:

1) злісне ухилення експерта, перекладача від явки в суд (ч. 2 ст. 185-3 КУпАП);

2) злісне ухилення свідка, потерпілого, експерта, перекладача від явки до органів досудового розслідування чи прокурора (ст. 185-4 КУпАП);

3) перешкоджання посадовою особою під будь-яким приводом явці до суду народного засідателя, присяжного для виконання покладених на них обов'язків (ст. 185-5 КУпАП);

4) невиконання посадовою особою законних вимог прокурора (ст. 185-8 КУпАП);

5) розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист (ст. 185-11 КУпАП);

6) обмеження доступу до інформації або віднесення інформації до інформації з обмеженим доступом, якщо це прямо заборонено законом (ч. 3 ст. 212-3 КУпАП);

7) неправомірною відмова в наданні інформації, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, у відповідь на адвокатський запит відповідно до Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" (ч. 4 ст. 212-3 КУпАП);

8) ненадання доступу до судового рішення або матеріалів справи за заявою особи, а також інше порушення Закону України "Про доступ до судових рішень" (ч. 5 ст. 212-3 КУпАП);

9) незаконна відмова у прийнятті та розгляді звернення, інше порушення Закону України "Про звернення громадян" (ч. 6 ст. 212-3 КУпАП);

10) здійснення незаконного доступу до інформації в інформаційних (автоматизованих) системах, незаконне виготовлення чи розповсюдження копій баз даних інформаційних (автоматизованих) систем (ст. 212-6 КУпАП);

При цьому відповідно до ст. 15 КУпАП, особи рядового і начальницького складів органів внутрішніх справ, несуть відповідальність за адміністративні правопорушення за дисциплінарними статутами. За порушення правил, норм, що стосуються невжиття заходів щодо окремої ухвали суду чи окремої постанови судді або подання прокурора, ухилення від виконання законних вимог прокурора, ці особи несуть адміністративну відповідальність на загальних підставах. До зазначених осіб не може бути застосовано громадські роботи, виправні роботи і адміністративний арешт. Інші, крім зазначених у ч. 1 ст. 15 КУпАП, особи, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів або спеціальних положень про дисципліну, у випадках, прямо передбачених ними, несуть за вчинення адміністративних правопорушень дисциплінарну відповідальність, а в інших випадках – адміністративну відповідальність на загальних підставах.

Кримінальна відповідальність. За окремі кримінальні процесуальні порушення КК України передбачено кримінальну відповідальність. Як правило, таку відповідальність встановлено за злочини проти здоров'я й інших особистих прав особи та правосуддя. Порушення норм кримінального процесуального права, за які передбачено кримінальну відповідальність, визнаються грубими. До них, зокрема, можна віднести наступні кримінальні процесуальні порушення.

1. Відповідно до ч. 2 ст. 11 КПК забороняється під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поведженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поведження, утримувати особу у принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність.

Так, у ст. 127 КК передбачено відповідальність за катування, тобто умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання, або з метою покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою чи у скоєнні яких він або інша особа підозрюється, а також з метою залякування чи дискримінації його або інших осіб.

2. Згідно з ч. 3 ст. 143 КПК у випадку невиконання особою, що підлягає приводу, законних вимог щодо виконання ухвали про здійснення приводу, до неї можуть бути застосовані заходи фізичного впливу, які дозволяють здійснити її супроводження до місця виклику. Застосуванню заходів фізичного впливу повинно передувати попередження про намір їх застосування. У разі неможливості уникнути застосування заходів фізичного впливу вони не повинні перевищувати міри, необхідної для виконання ухвали про здійснення приводу, і мають зводитися до мінімального впливу на особу. Забороняється застосування заходів впливу, які можуть завдати шкоди здоров'ю особи, а також примушення особи перебувати в умовах, що перешкоджають її вільному пересуванню, протягом часу більшого, ніж необхідно для негайного доставлення особи до місця виклику. Перевищення повноважень щодо застосування заходів фізичного впливу тягне за собою відповідальність, встановлену законом.

Таку відповідальність встановлено насамперед у ч. 2 ст. 365 КК, що передбачає відповідальність за перевищення влади або службових повноважень, тобто умисне вчинення працівником правоохоронного органу дій, які явно виходять за межі наданих йому прав чи повноважень, якщо вони завдали істотної шкоди охоронюваним законом правам, інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб, якщо вони супроводжувалися насильством або погрозою застосування насильства, застосуванням зброї чи спеціальних засобів або болісними і

такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями, за відсутності ознак катування.

3. У ч. 4, 5 ст. 12 КПК зазначено, що кожен, хто понад строк, передбачений цим Кодексом, тримається під вартою або позбавлений свободи в інший спосіб, має бути негайно звільнений. Затримання особи, взяття її під варту або обмеження в праві на вільне пересування в інший спосіб під час кримінального провадження, здійснене за відсутності підстав або з порушенням порядку, передбаченого цим Кодексом, тягне за собою відповідальність, установлену законом.

Відповідальність за ці кримінальні процесуальні порушення встановлено ст. 371 КК, а саме – завідомо незаконне затримання або незаконний привід, а також завідомо незаконні домашній арешт або тримання під вартою.

Крім того, заподіяння шкоди життю і здоров'ю особи під час її затримання карається відповідно до ст.ст. 118 і 124 КК, якими передбачено відповідальність за умисне вбивство, вчинене у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, а також умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, вчинене у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця.

4. Згідно зі ст. 13 КПК не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим судовим рішенням, крім випадків, передбачених цим Кодексом. За відповідне порушення закону передбачено відповідальність відповідно до ст. 162 КК України, що передбачає незаконне проникнення до житла чи до іншого володіння особи, незаконне проведення в них огляду чи обшуку, а так само незаконне виселення чи інші дії, що порушують недоторканність житла громадян.

5. Під час кримінального провадження кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, інших форм спілкування (ст. 14 КПК). На забезпечення зазначених прав громадян законодавством України про кримінальну відповідальність передбачено

покарання за порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер (ст. 163 КК).

6. Відповідно до ч. 2 ст. 15 КПК ніхто не може збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію про приватне життя особи без її згоди, крім випадків, передбачених цим Кодексом. Охорона конфіденційної інформації про громадян, у тому числі у кримінальному процесі, забезпечується, зокрема, нормою, передбаченою ст. 182 КК, що встановлює відповідальність за незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про особу або незаконна зміна такої інформації, крім випадків, передбачених іншими статтями цього Кодексу.

7. У ст. 16 КПК зазначено, що позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку, передбаченому цим Кодексом. У випадку порушення цих вимог кримінального процесуального законодавства може наставати відповідальність, зокрема, за ч. 2 ст. 191 КК – привласнення, розтрату або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем.

8. Згідно зі ст. 18 КПК жодна особа не може бути примушена визнати свою винуватість у вчиненні кримінального правопорушення або примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею кримінального правопорушення. Жодна особа не може бути примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні її близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення.

Вчинення відповідних незаконних діянь тягне за собою кримінальну відповідальність, зокрема, за примушування давати показання при допиті шляхом незаконних дій з боку прокурора, слідчого або працівника підрозділу, який здійснює оперативно-розшукову діяльність (ст. 373 КК), а також відповідно до ст.ст. 127 і 365 КК.

9. Ніхто не може бути двічі обвинуваченим або покараним за кримінальне правопорушення, за яким він був виправданий або засуджений на підставі вироку суду, що набрав законної сили (ст. 19 КПК). Зазначена правова норма забезпечується кримінально-правовою охороною, зокрема, згідно зі ст. 372 КК, що передбачає відповідальність за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності слідчим, прокурором чи іншою уповноваженою на те законом особою.

10. Відповідно до ст. 20 КПК підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має право на захист. Забезпечення дотримання цієї норми кримінального процесуального права здійснюється за допомогою встановлення кримінальної відповідальності за порушення права на захист (ст. 374 КК) – недопущення чи ненадання своєчасно захисника, а також інше грубе порушення права підозрюваного, обвинуваченого на захист, вчинене слідчим, прокурором або суддею.

11. Відповідно до ст. 35 КПК доступ до автоматизованої системи документообігу суду надається суддям та працівникам апарату відповідного суду згідно з їх функціональними обов'язками. Несанкціоноване втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду має наслідком відповідальність, установлену законом. Така відповідальність передбачена ст. 376-1 КК за умисне внесення неправдивих відомостей чи несвоєчасне внесення відомостей до автоматизованої системи документообігу суду, несанкціоновані дії з інформацією, що міститься в автоматизованій системі документообігу суду, чи інше втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду, вчинене службовою особою, яка має право доступу до цієї системи, або іншою особою шляхом несанкціонованого доступу до автоматизованої системи документообігу суду.

12. Кримінальне процесуальне законодавство України містить також одну з основоположних конвенційних норм – кожному гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону (ст. 21 КПК).

Порушення зазначеної норми може тягнути відповідальність згідно зі ст. 376 КК (втручання в будь-якій формі в діяльність судді з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися винесення неправосудного рішення), ст. 377 КК (погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо судді, народного засідателя чи присяжного, а також щодо їх близьких родичів у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя), ст. 378 КК (умисне знищення або пошкодження майна, що належить судді, народному засідателю чи присяжному або їх близьким родичам, у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя), ст. 379 КК (вбивство або замах на вбивство судді, народного засідателя чи присяжного або їх близьких родичів у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя) тощо.

13. У ч. 4 ст. 40 КПК вказано, що невиконання слідчим законних вказівок та доручень прокурора, наданих у порядку, передбаченому цим Кодексом, тягне за собою передбачену законом відповідальність. Таку відповідальність передбачено ст. 381-1 КК за умисне систематичне невиконання слідчим органу досудового розслідування законних вказівок прокурора, наданих ним письмово в установленому Кримінальним процесуальним кодексом України порядку, при здійсненні кримінального провадження.

14. Відповідно до ст. 86 КПК недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилатися суд при ухваленні судового рішення. При цьому за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності слідчим, прокурором чи іншою уповноваженою на те законом особою, поєднане зі штучним створенням доказів обвинувачення або іншою фальсифікацією передбачено відповідальність згідно з ч. 2 ст. 372 КК.

15. У ст. 67 КПК зазначено, що за завідомо неправдиві показання слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду або за відмову від давання показань слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду, крім випадків, передбачених цим Кодексом, свідок несе кримінальну відповідальність. Водночас у ст. 384 КК

передбачено відповідальність за завідомо неправдиве показання свідка під час провадження досудового розслідування, здійснення виконавчого провадження або проведення розслідування тимчасовою слідчою чи спеціальною тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України або в суді.

16. У разі допиту свідка він попереджається про кримінальну відповідальність за відмову давати показання і за давання завідомо неправдивих показань, а потерпілий – за давання завідомо неправдивих показань (ст. 224 КПК). Відповідальність свідка і потерпілого за такі діяння передбачено ст.ст. 384 і 385 КК.

17. Згідно з ч. 5 ст. 68 КПК за завідомо неправильний переклад або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків перекладач несе відповідальність, встановлену законом. У ст. 384 КК при цьому йдеться про завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем під час провадження досудового розслідування, здійснення виконавчого провадження або проведення розслідування тимчасовою слідчою чи спеціальною тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України або в суді, а в ст. 385 КК – про відмову перекладача без поважних причин від виконання покладених на них обов'язків у суді або під час провадження досудового розслідування, здійснення виконавчого провадження, розслідування тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України.

18. За завідомо неправдивий висновок, відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у суді, невиконання інших обов'язків експерт несе відповідальність, встановлену законом (ст. 70 КПК). Відповідальність експерта за ці діяння, зокрема, передбачено ст.ст. 384, 385 КК.

19. Відповідно до ст. 222 КПК відомості досудового розслідування можна розголошувати лише з дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, в якому вони визнають можливим. У необхідних випадках слідчий, прокурор попереджає осіб, яким стали відомі відомості досудового розслідування, у зв'язку з участю в ньому, про їх обов'язок не розголошувати такі відомості без його дозволу. Незаконне розголошення відомостей досудового розслідування

тягне за собою кримінальну відповідальність, встановлену законом.

Крім того, до участі у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, допускаються особи, які мають допуск до державної таємниці відповідної форми та яким надано доступ до конкретної секретної інформації (категорії секретної інформації) та її матеріальних носіїв. Підозрюваний чи обвинувачений бере участь у кримінальному провадженні без оформлення допуску до державної таємниці після роз'яснення йому вимог статті 28 Закону України "Про державну таємницю" та попередження про кримінальну відповідальність за розголошення відомостей, що становлять державну таємницю (ч. 3 ст. 517 КПК).

Розголошення без дозволу прокурора, слідчого або особи, яка провадила оперативно-розшукову діяльність, даних оперативно-розшукової діяльності або досудового розслідування особою, попередженою в установленому законом порядку про обов'язок не розголошувати такі дані, а також розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування, вчинене суддею, прокурором, слідчим, працівником оперативно-розшукового органу незалежно від того, чи приймала ця особа безпосередню участь в оперативно-розшуковій діяльності, досудовому розслідуванні, якщо розголошені дані ганьблять людину, принижують її честь і гідність, карається згідно зі ст. 387 КК.

20. У ст. 458 КПК встановлено правило, згідно з яким висновки Верховного Суду України, викладені у його ухвалах, у випадках, передбачених у частині другій статті 455 і частині другій статті 456 цього Кодексу, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності відповідну норму закону, та для всіх судів України. Невиконання судових рішень тягне за собою відповідальність, встановлену законом.

Порушення даного правила тягне за собою відповідальність за ст. 382 КК, що передбачає покарання за умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкоджання їх виконанню, а також за умисне невиконання службовою особою рішення Європейського суду

з прав людини.

21. Під час підготовки та проведення заходів з контролю за вчиненням злочину забороняється провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона би не вчинила, як би слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем. Здобуті в такий спосіб речі і документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні (ч. 3 ст. 271 КПК).

Порушення зазначеної кримінальної процесуальної норми тягне за собою кримінальну відповідальність за ч. 4 ст. 27 (в якій розкривається поняття «підбурювач») і тією статтею Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за вчинення того злочину, до вчинення якого підбурює винуватий. Окремо законом передбачено відповідальність за провокація підкупу, тобто свідоме створення службовою особою обставин і умов, що зумовлюють пропонування, обіцянку чи надання неправомірної вигоди або прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання такої вигоди, щоб потім викрити того, хто пропонував, обіцяв, надав неправомірну вигоду або прийняв пропозицію, обіцянку чи одержав таку вигоду (ст. 370 КК).

22. У кримінальному процесуальному праві презюмується, що будь-яке ухвалене суддею (суддями) судове рішення повинно бути правосудним, тому постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови тягне за собою відповідальність згідно зі ст. 375 КК.

Прогалини у законодавстві. У кримінальному процесуальному законодавстві міститься значна кількість норм, що передбачає певну заборону або обов'язок вчинити (або не вчиняти) певні дії, тобто власне ознаки можливого процесуального порушення, однак при цьому жодним нормативно-правовим актом юридичної відповідальності за ці порушення не встановлено.

I. У ст. 49 КПК зазначено, що постанова (ухвала) про доручення призначити адвоката негайно направляється відповідному органу (установі), уповноваженому законом на надання безоплатної правової допомоги, і є

обов'язковою для негайного виконання. Невиконання, неналежне або несвоєчасне виконання постанови (ухвали) про доручення призначити адвоката тягнуть відповідальність, встановлену законом.

Як нами вже зазначалося, умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкоджання їх виконанню – карається штрафом від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до трьох років (ст. 382 КК). Однак відповідальності за неналежне або несвоєчасне виконання постанови (ухвали) суду законом не передбачено.

Ми провели опитування працівників суду, прокуратури та адвокатів з метою дізнатися, чи необхідно за неналежне або несвоєчасне виконання постанови (ухвали) суду встановити адміністративну відповідальність, а якщо вони призвели до певних тяжких наслідків – кримінальну відповідальність?

За результатами проведеного анкетування 87,3% працівників прокуратури; 79,4% працівників суду та 84,6% адвокатів вважають за доцільне за неналежне виконання постанови (ухвали) суду встановити адміністративну відповідальність (Додаток А,Б,В). Разом з тим на запитання чи слід встановити адміністративну відповідальність при наявності тяжких наслідків у випадку неналежного виконання вироку (ухвали) суду «ЗА» висловилися 7,8% працівників прокуратури; 6,9% працівників суду і 5,4% опитаних адвокатів (Додаток А,Б,В).

Ми поділяємо думку більшості юристів-практиків і також вважаємо, що за такі діяння необхідно встановити адміністративну відповідальність, а якщо вони призвели до певних тяжких наслідків – кримінальну відповідальність. Тому в КУпАП пропонуємо передбачити окрему статтю в такій редакції:

«Стаття 185¹⁴ Неналежне або несвоєчасне виконання судового рішення

Неналежне або несвоєчасне виконання посадовою особою вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили –

тягнуть за собою накладення штрафу від двадцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Неналежне або несвоєчасне виконання посадовою особою рішення Європейського суду з прав людини –

тягнуть за собою накладення штрафу від двадцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

Статтю 382 КК пропонуємо викласти у такій редакції:

«Стаття 382. Невиконання судового рішення або неналежне або несвоєчасне його виконання

1. Умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкоджання їх виконанню –

карається штрафом від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, вчинені службовою особою, –

караються штрафом від семисот п'ятдесяти до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Неналежне чи несвоєчасне виконання службовою особою вироку, рішення, ухвали, постанови суду або рішення Європейського суду з прав людини, що набрали законної сили, якщо це спричинило настання тяжких наслідків –

караються штрафом від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

4. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою, яка займає відповідальне чи особливо відповідальне становище, або особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, або якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб, –

караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

5. Умисне невиконання службовою особою рішення Європейського суду з прав людини –

карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років».

II. У ч. 3 ст. 214 КПК зазначено, що здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. Попри те, що такі дії становить істотну суспільну небезпеку, оскільки вони часто призводять до порушення прав людини, юридичну відповідальність за них у чинному матеріальному праві наразі не передбачено.

Водночас відповідно до ч. 8 ст. 223 КПК слідчі (розшукові) дії не можуть проводитися після закінчення строків досудового розслідування, крім їх проведення за дорученням суду у випадках, передбачених частиною третьою статті 333 цього Кодексу. Будь-які слідчі (розшукові) або негласні слідчі (розшукові) дії, проведені з порушенням цього правила, є недійсними, а встановлені внаслідок них докази – недопустимими. Проте закон чомусь не карає винуватих за проведення слідчих (розшукових) дій після закінчення строків досудового розслідування.

Так само, у законодавстві України не передбачено відповідальності за відмову у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, що не допускається відповідно до ч. 4 ст. 214 КПК.

Проведене нами опитування практичних працівників показало, що на запитання чи слід встановити кримінальну відповідальність за здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення. Проти висловилися 34,3% працівників прокуратури, 12,8% працівників суду і 33,8% адвокатів (Додаток А,Б,В).

На запитання чи повинна наступати кримінальна відповідальність за проведення слідчих (розшукових) дій після закінчення строків досудового розслідування, думки розділилися таким чином: за введення кримінальної відповідальності висловилися 29,6% працівників прокуратури, 17,3% працівників суду та 23,4% адвокатів. Крім того, 42,1% працівників прокуратури, 54,6% працівників суду і 50,7% адвокатів висловилися за введення лише дисциплінарної відповідальності (Додаток А,Б,В).

Таким чином, більшість із опитаних осіб вважає, що встановлювати юридичну відповідальність за перераховані протиправні діяння потрібно.

Крім того, нами вивчалася думка зазначених вище осіб щодо питання про те, чи слід встановити кримінальну відповідальність за відмову уповноваженої службової особи у прийнятті заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення та внесенні зазначених у них відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. З цього приводу за введення кримінальної відповідальності висловилися 5,6% опитаних працівників прокуратури, 4,8% працівників суду та 6,2% адвокатів; за введення адміністративної відповідальності висловилися 48,4% працівників прокуратури, 47,5% працівників суду і 49,1% адвокатів. Окрім того, за введення дисциплінарної відповідальності висловилися 43,2% працівників прокуратури, 44,6% працівників суду і 40,4% адвокатів (Додаток А,Б,В).

Зазначені дані також свідчать про те, що більшість із проанкетованих осіб висловилися за встановлення юридичної відповідальності за відмову уповноваженої службової особи у прийнятті заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення та внесенні зазначених у них відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Враховуючи попередній висновок про недоцільність врахування думки «заінтересованих» осіб щодо встановлення кримінальної відповідальності за зазначені діяння, разом з тим ми вважаємо, що таку відповідальність слід встановити, адже вказані діяння завдають істотну шкоду основоположним правам громадян України та інтересам правосуддя у частині належної охорони кримінальні процесуальних правовідносин (а отже –

становлять суспільну небезпеку); невнесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань є досить поширеним явищем, з яким важко боротися засобами виключно кримінального процесуального права. При цьому притягнення до дисциплінарної відповідальності винних за вчинення зазначених діянь може не вплинути взагалі на стан протидії зазначеному явищу зважаючи на існуючі складнощі практичного застосування такої відповідальності.

Тому пропонуємо КК доповнити статтею 372-1 такого змісту:

«Стаття 372-1 Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення або порушення строків досудового розслідування

1. Відмова уповноваженої службової особи у прийнятті заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення та внесенні зазначених у них відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань –

карається штрафом від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до двох років або без такого.

2. Здійснення уповноваженою службовою особою досудового розслідування до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань чи без такого внесення або проведення слідчих (розшукових) дій після закінчення строків досудового розслідування –

карається штрафом від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до двох років або без такого.

3. Діяння, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб, –

караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на

строк до трьох років».

III. Слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце обшуку до його закінчення та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню обшуку (ч. 3 ст. 236 КПК). Так само, слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце огляду до його закінчення та вчинювати будь-які дії, що заважають проведенню огляду (ч. 6 ст. 237 КПК). У зазначених статтях також задекларовано, що невиконання цих вимог тягне за собою передбачену законом відповідальність.

Під час проведеного нами анкетування працівників прокуратури, суду і адвокатів нами було задано респондентам таке запитання: зважаючи на те, що законодавством України не передбачено юридичної відповідальності за невиконання вимог слідчого або прокурора щодо заборони залишати місце обшуку або огляду до його закінчення, чи вважаєте Ви за доцільне передбачити адміністративну відповідальність за порушення цього процесуального обов'язку?

За введення адміністративної відповідальності за порушення цього процесуального обов'язку висловилися 52,6% опитаних працівників прокуратури, 51,3% працівників суду та 49,8% адвокатів (Додаток А,Б,В). Отже, більшість респондентів як ми бачимо вважають, що за невиконання процесуальних вимог, закріплених зокрема у ч. 3 ст. 236 і ч. 6 ст. 237 КПК необхідно встановити юридичну відповідальність.

Ми поділяємо позицію більшості проанкетованих осіб і водночас вважаємо, що такою юридичною відповідальністю має бути адміністративна відповідальність, тому пропонуємо ст. 185-8 КУпАП викласти у такій редакції:

«Стаття 185⁸. Невиконання законних вимог слідчого, прокурора

Невиконання посадовою особою законних вимог прокурора –

тягне за собою накладення штрафу від двадцяти до сорока неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Невиконання заборони слідчого, прокурора залишати місце обшуку або огляду до його закінчення та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню

обшуку чи огляду або ухилення від виконання законних вимог прокурора щодо прибуття в орган прокуратури, –

тягне за собою накладення штрафу від двадцяти до вісімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

IV. Згідно з ч. 4 ст. 223 КПК проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (з 22 до 6 години) не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного.

Крім того, відповідно до ст. 308 КПК підозрюваний, обвинувачений, потерпілий мають право оскаржити прокурору вищого рівня недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час досудового розслідування. Службові особи, винні в недотриманні розумних строків, можуть бути притягнуті до відповідальності, встановленої законом.

Попри те, що в КПК вказано на необхідність притягнення цих осіб до юридичної відповідальності, жодний нормативно-правовий акт таку відповідальність не передбачає. Тому ми провели анкетування юристів-практиків з метою з'ясувати таке питання: чи повинна наставати дисциплінарна відповідальність за недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час досудового розслідування?

Про введення дисциплінарної відповідальності за недотримання розумних строків слідчим, прокурором висловилися 83,1% опитаних працівників прокуратури, 79,8% працівників суду та 90,1% адвокатів (Додаток А,Б,В).

На наш погляд, за порушення зазначених процесуальних норм повинна наставати дисциплінарна відповідальність працівників органів досудового розслідування. Отже, Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII «Про прокуратуру», дисциплінарні статuti органів внутрішніх справ та інших органів, працівники яких здійснюють досудове розслідування, повинні бути доповнені вказівкою на зазначені процесуальні порушення як підставу для притягнення цих службових осіб до дисциплінарної відповідальності.

Висновки до третього розділу

1. На підставі аналізу існуючих в юридичних науках класифікацій санкцій правових норм усі правові наслідки вчинення кримінально-процесуальних порушень класифіковані нами так:

1) залежно від *складу* несприятливі правові наслідки вчинення кримінально-процесуальних порушень поділяються на:

а) *прості* – передбачають один правовий наслідок вчинення порушення кримінального процесуального законодавства України;

б) *складні* – передбачають наявність певної сукупності правових наслідків учинення кримінально-процесуального порушення;

2) за *характером* несприятливі правові наслідки вчинення кримінально-процесуальних порушень поділяються на:

а) *правопоновлюючі (відшкодувальні)*;

б) *штрафні (каральні)*;

в) *превентивні (запобіжні)*;

3) за *ступенем визначеності* несприятливі правові наслідки вчинення кримінально-процесуальних порушень поділяються на:

а) *абсолютно визначені* – абсолютно точно визначають міру несприятливого наслідку кримінально-процесуального порушення;

б) *відносно визначені* – визначають лише вищу і нижчу або тільки вищу межу міри несприятливого наслідку кримінально-процесуального порушення;

в) *альтернативні* – допускається вибір варіанта міри несприятливого наслідку кримінально-процесуального порушення із двох або декількох можливих варіантів;

г) *кумулятивні (складні)* – окрім основного несприятливого правового наслідку кримінально-процесуального порушення передбачається також застосування до порушника додаткових заходів (тобто крім наслідків, передбачених КПК, може бути встановлено цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність);

4) за *змістом* несприятливі правові наслідки вчинення кримінально-

процесуальних порушень поділяються на:

- а) наслідки, що мають суто кримінальний процесуальний зміст і
- б) такі наслідки, що мають аналогічний зміст у інших галузях права;

5) за визначенням у законі (описанням змісту правового наслідку в статті кримінального процесуального закону чи в іншому місці (в іншій статті, в іншому нормативно-правовому акті) несприятливі правові наслідки вчинення кримінально-процесуальних порушень поділяються на:

- а) **безпосередньо визначені** та
- б) **опосередковано визначені**;

б) за ступенем обмеження свободи особи несприятливі правові наслідки вчинення кримінально-процесуальних порушень поділяються на:

- а) ті, що **обмежують свободу** особи (затримання, тримання під вартою);
- б) ті наслідки, що **не пов'язані з обмеженням свободи** особи;

7) за часом дії несприятливі правові наслідки вчинення кримінально-процесуальних порушень поділяються на:

а) **тимчасові** процесуальні наслідки (наприклад, видалення за ухвалою суду з зали засідання) і

- б) такі наслідки, застосування яких **не обмежено часом**;

8) за **матеріальністю** несприятливі правові наслідки вчинення кримінально-процесуальних порушень поділяються на:

- а) **матеріальні (майнові або фізичні)**;
- б) **нематеріальні**.

2. У кримінальному процесуальному законодавстві міститься значна кількість норм, що передбачає певну заборону або обов'язок вчинити (або не вчинити) певні дії, тобто власне ознаки можливого процесуального порушення, однак при цьому жодним нормативно-правовим актом юридичної відповідальності за ці порушення не встановлено.

Вважаємо, що за неналежне або несвоєчасне виконання постанови (ухвали) суду необхідно встановити адміністративну відповідальність, а якщо вони призвели до певних тяжких наслідків – кримінальну відповідальність. Тому в

КУпАП пропонуємо передбачити окрему статтю: «**Стаття 185¹⁴** Неналежне або несвоєчасне виконання судового рішення», а статтю 382 КК пропонуємо викласти в уточненій редакції: «**Стаття 382.** Невиконання судового рішення або неналежне або несвоєчасне його виконання». Також КК доповнити статтею 372-1 такого змісту: «**Стаття 372-1** Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення або порушення строків досудового розслідування», ст. 185-8 КУпАП викласти у такій редакції: «**Стаття 185⁸.** Невиконання законних вимог слідчого, прокурора»

За недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час досудового розслідування повинна наставати дисциплінарна відповідальність цих осіб. Отже, Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII «Про прокуратуру», дисциплінарні статuti органів внутрішніх справ та інших органів, працівники яких здійснюють досудове розслідування, повинні бути доповнені вказівкою на зазначені процесуальні порушення як підставу для притягнення цих службових осіб до дисциплінарної відповідальності.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні обґрунтовано і висвітлено такі основні положення, висновки та рекомендації, що спрямовані на виявлення процесуальних порушень у досудовому та судовому провадженнях, зокрема:

1. Кримінальні процесуальні порушення характеризуються тим, що внаслідок їх вчинення шкода може завдатися лише учасникам кримінальних процесуальних відносин або взагалі не завдатися (на відміну від правопорушення); може бути вчинено лише учасником кримінального провадження, тоді як правопорушення може вчинити будь-яка особа; не є обов'язковою ознакою кримінального процесуального порушення наявність вини його суб'єкта; на відміну від правопорушення, кримінальне процесуальне порушення може зумовлювати настання правових наслідків, які не є покаранням чи стягненням (при цьому такі правові наслідки мають бути передбачені саме кримінальним процесуальним законодавством).

2. Обґрунтовано, що зміст поняття кримінального процесуального правопорушення визначають такі ознаки: 1) діяння, що полягає в активних діях або пасивних – бездіяльності, що може полягати, зокрема, у невиконанні суб'єктом певних процесуальних обов'язків; 2) суб'єкт кримінального процесуального правопорушення – учасник кримінальних процесуальних правовідносин; 3) шкода, що завдається або загрожує суб'єктам кримінальних процесуальних правовідносин; 4) протиправність – як саме правопорушення, так і правові наслідки його вчинення повинні бути безпосередньо передбачені у кримінальному процесуальному законодавстві; 5) караність – на правопорушника накладається певне стягнення.

3. Обґрунтовано, що критеріями класифікації кримінальних процесуальних порушень є такі: 1) ступінь небезпеки для існування та реалізації кримінальних процесуальних відносин, тобто власне шкода, що завдається останнім (за цим критерієм усі процесуальні порушення нами поділені на грубі, істотні та неістотні); 2) суб'єкт порушення (процесуальні порушення, що вчиняються

обвинуваченим, слідчим, суддею тощо); 3) об'єкт процесуального порушення – конкретні сфери кримінальних процесуальних відносин, які можна об'єднати у три основні групи: ті кримінальні процесуальні відносини, що існують під час досудового кримінального провадження, під час судового кримінального провадження або відносини, що виникають на будь-якій стадії кримінального провадження.

4. На підставі аналізу норм законодавства встановлено, що процесуальними порушеннями, що можуть вчинятися слідчими і прокурорами, є відмова розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням справ приватного обвинувачення) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також невжиття всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила; порушення порядку виконання певних слідчих (розшукових) дій; нероз'яснення підозрюваному, обвинуваченому його права на захист та не забезпечення права на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника; недопущення захисника під час проведення досудового розслідування; неправильне складання відповідних процесуальних документів (протоколів, постанов), неправильне складання обвинувального акта тощо.

5. Встановлено, що найбільш типовими порушеннями кримінального процесуального закону, що вчиняються під час судового провадження, є, зокрема, такі: вирок винесено незаконним складом суду; порушено правила підсудності; справу розглянуто судом у відсутності обвинуваченого, за винятком випадку, коли закон допускає розгляд справи у відсутності обвинуваченого; порушено таємницю наради суддів; вирок (постанову) не підписано будь-яким із суддів; у справі відсутній протокол судового засідання або перебіг судового процесу у передбачених КПК України випадках не фіксувався технічними засобами; порушено вимоги статей КПК України, які встановлюють незмінність складу суду, надання обвинуваченим права

виступити на дебатах і з останнім словом.

6. Зроблено висновок про те, що грубим порушенням кримінального процесуального законодавства України на будь-якій стадії кримінального процесу є піддавання особи катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню або погрожування застосуванням до особи такого поводження, утримувати особи у принизливих умовах, а також примушувати до дій, що принижують її гідність, порушення права на захист, та незабезпечення прав особи під час тримання під вартою. Це підтверджується статистичними даними Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ та кількістю поданих петицій до Європейського Суду з прав людини.

7. На підставі аналізу санкцій правових норм правові наслідки вчинення кримінальних процесуальних порушень запропоновано класифікувати на: 1) залежно від складу: прості, складні; 2) за характером: правопоновлюючі (відшкодувальні), штрафні (каральні), превентивні (запобіжні); 3) за ступенем визначеності: абсолютно визначені, відносно визначені, альтернативні, кумулятивні (складні); 4) за змістом: ті, що мають суто кримінальний процесуальний зміст і ті, що мають аналогічний зміст у інших галузях права; 5) за визначенням у законі: безпосередньо визначені та опосередковано визначені; 6) за ступенем обмеження свободи: ті, що обмежують свободу особи; ті наслідки, що не пов'язані з обмеженням свободи особи; 7) за часом дії: тимчасові процесуальні наслідки і такі, застосування яких не обмежено часом; 8) за матеріальністю: матеріальні (майнові або фізичні); нематеріальні.

8. Встановлено, що кримінальна процесуальна відповідальність відрізняється від матеріально-правових видів юридичної відповідальності (кримінальної, адміністративної, дисциплінарної, цивільно-правової) за такими ознаками: сферою застосування – лише кримінальними процесуальними відносинами; суб'єктним складом – тільки окремі учасники кримінального провадження можуть визнаватися суб'єктами кримінальних процесуальних правопорушень; нормативною основою – така відповідальність передбачена

виключно КПК України; фактичною підставою – діянням, що містить склад кримінального процесуального правопорушення; особливим порядком реалізації (такий порядок визначено кримінальним процесуальним законодавством України) і актами застосування кримінальної процесуальної відповідальності.

У зв'язку з цим, запропоновано внести зміни до законодавчих актів, виклавши їх у такій редакції:

1) Кодексу України про адміністративні правопорушення:

«Стаття 185¹⁴ Неналежне або несвоєчасне виконання судового рішення

Неналежне або несвоєчасне виконання посадовою особою вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили –

тягнуть за собою накладення штрафу від двадцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Неналежне або несвоєчасне виконання посадовою особою рішення Європейського суду з прав людини –

тягнуть за собою накладення штрафу від двадцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

2) до Кримінального кодексу України:

«Стаття 382. Невиконання судового рішення або неналежне чи несвоєчасне його виконання

1. Умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкодження їх виконанню –

карається штрафом від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, вчинені службовою особою, –

караються штрафом від семисот п'ятдесяти до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Неналежне чи несвоєчасне виконання службовою особою вироку, рішення, ухвали, постанови суду або рішення Європейського суду з прав людини, що набрали законної сили, якщо це спричинило настання тяжких наслідків –

караються штрафом від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

4. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою, яка займає відповідальне чи особливо відповідальне становище, або особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, або якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб, –

караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

5. Умисне невиконання службовою особою рішення Європейського суду з прав людини –

карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агапов А. Б. Административная ответственность : учеб. [для студ. вузов] / Агапов А. Б. – М. : “Статут”, 2000. – 251 с.
2. Адміністративне право України / За ред. Ю. П. Битяка. – Х. : Право, 2000. – 520 с.
3. Актуальні питання кримінального процесу України [текст]: навч. посіб. / [Є.М. Блажівський, І.М. Козьяков, О.М. Толочко, С.С. Мірошніченко, Г.П. Власова та ін.]; за заг. ред. Є.М. Блажівського. – К.: Національна академія прокуратури України; Центр учбової літератури, 2013. – 304с.
4. Алексеев С.С. Общая теория права / Алексеев С.С. – М.: Юрид. лит., 1981. – Т.1. – 359 с.
5. Алексеев С.С. Социальная ценность права в советском обществе. — М., 1971. — 223 с.
6. Алексеев С. С. Общая теория права. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Проспект, 2009 – 576 с.
7. Антонов И. М. Пенализация преступлений, причиняющих вред здоровью: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Антонов Иван Михайлович. – Хабаровск : Дальневосточный юридический институт, 2004. – 223 с.
8. Ардашкин В. Д. Охранительный механизм в праве и пределы ограничения права и свобод человека по российскому законодательству и международному праву // Сб. трудов. Красноярск : Изд-во КГУ, 1998. – 97–105.
9. Базыпев Б. Т. Сущность санкций в советском праве // Правоведение. — 1976. — № 6. – С. 35.
10. Барабаш А. С. Негативная уголовно-процессуальная ответственность / А. С. Барабаш // Изв. вузов. Правоведение. – 1987. – № 4. –

С. 89–93.

11. Басін К. В. Кримінально-процесуальна відповідальність як різновид процесуальної (теоретико-правові аспекти) / К. В. Басін // Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – К., 2003. – Вип. 19. – С. 93–97.

12. Баранов В.М. Поощрительные нормы советского социалистического права / Баранов В.М. – Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1978. – 145 с.

13. Баулін О.В. Процесуальна самостійність і незалежність слідчого та їх правові гарантії : [монографія] / О. В. Баулін, Н. С. Карпов ; під заг ред. З.Д. Смітієнко. – К.: Нац.акад. внутр. справ України, 2001. – 232 с.

14. Бачинин В.А. Основы социологии права и преступности / В.А. Бачинин. – СПб., 2001. – 356 с.

15. Безлепкин Б. Т. Возмещение вреда, причинённого судебными следственными органами / Б. Т. Безлепкин. – М. : Акад. МВД СССР, 1979. – 67 с.

16. Бережний С. Д. Повернення кримінальних справ на додаткове розслідування / С. Д. Бережний // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 9. – С. 41–46.

17. Бородин В. Уголовно-процессуальные правонарушения как основания отмены или изменения приговора / В. Бородин // Рос. юстиция. – 2003. – № 4. – С. 31–32.

18. Божьев В.П. Уголовно-процессуальные правонарушения / Божьев В. П. – М.: Юрид. лит., 1975. – 176с.

19. Бережнов А. Г. Права личности и некоторые вопросы теории. – М. : Изд-во МГУ, 1991. – 142 с.

20. Брайнин Я.М. Уголовный закон и его применение. – М.: Юрид. лит., 1967. — 240 с.

21. Будько З.М. Фінансово-правова відповідальність за вчинення податкових правопорушень : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07

«Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / З.М. Бурдюк. – Запоріжжя, 2005. – 218 с.

22. Венедиктов В.С. Юридична відповідальність працівників ОВС України : [монографія] / В. С. Венедиктов. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 269с.

23. Ведяхин В. М., Галузин А. Ф. К вопросу о понятии правонарушения // Правоведение. – 1996. – № 4. – С. 23–27.

24. Великий тлумачний словник сучасної української мови : [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2001. – 1440 с.

25. Вепрев В. С. Основания уголовно-процессуальной ответственности / Вепрев В. С. – М. : Изд-во “Юрлитинформ”, 2007. – 272 с.

26. Вепрев В. С. Основания уголовно-процессуальной ответственности: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / В. С. Вепрев. – Челябинск, 2006. – 265 с.

27. Веремеенко И. И. Административно-правовые санкции / И. И. Веремеенко. – М. : Юрид. лит., 1975. – 191 с.

28. Ветрова Г. Н. О сущности уголовно-процессуальной ответственности / Г. Н. Ветрова // Развитие теории и практики уголовного судопроизводства в свете нового законодательства о Верховном суде СССР, Прокуратуре СССР и адвокатуры в СССР. – Воронеж, 1981. – С. 157–160.

29. Ветрова Г. Н. Ответственность в сфере уголовно-процессуальных отношений // Советское государство и право. – 1982. – № 2. – С.128–134.

30. Ветрова Г. Н. Санкции в судебном праве / Г. Н. Ветрова. – М. : Наука, 1991. – 160 с.

31. Ветрова Г. Н. Уголовно-процессуальная ответственность / Ветрова Г. Н.; отв. ред. А. М. Ларин; АН СССР, Ин-т гос. и права. – М. : Наука, 1987. – 111 с.

32. Ветрова Г.Н. Уголовно-процессуальные правонарушения / Ветрова Г.Н. – М.,1985. – 200 с.

33. Власов В. И. Расследование преступлений. Проблемы качества / В.

И. Власов. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1988. – 199 с.

34. Власов И.С. Ответственность за преступления против правосудия/ И. С. Власов, И. М. Тяжкова. – М. : Госюриздат, 1958. – 136с.

35. Власова Г.П. Спрощене кримінальне судочинство за законодавством Російської Федерації [Електронний ресурс] / Г. П. Власова // Університетські наукові записки. – 2013. – № 4. – С. 402-407. – Режим доступу:http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Unzap_2013_4_50.pdf

36. Вознюк В. Оскарження дій органів досудового слідства /В. Вознюк // Юридичний вісник України. – 2002. – 23–29 берез. – № 13.– С. 6–7.

37. Волинка К.Г. Теорія держави і права: навч. посіб. / Волинка К.Г. – К.: МАУП, 2003. – 240 с.

38. Воронина Н. Ф. Следственная ошибка как причина оправдательного приговора / Н. Ф. Воронина, Э. С. Воронин // Уголовный процесс. – 2006. – № 3. – С. 26–37.

39. Гаврилюк Л. В. Питання кримінально-процесуальної відповідальності слідчого / Л. В. Гаврилюк // Наук. вісн. Київ. нац. ун-ту внутр. справ. – К., 2007. – № 3. – С. 207–214.

40. Галаган В. І. Проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України : [монографія] / В. І. Галаган. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2002. – 299 с.

41. Гвоздик О.И. Логика. Учебное пособие для вузов МВД / МВД Украины: УАВД. – Киев, 1993. – 130 с.

42. Гончарук С. Т. Адміністративне право України : Навч. посібник. – К., 2000. – 239 с.

43. Грибанов В.П. Пределы осуществления и защиты гражданских прав / Грибанов В.П. – М.: Российское право, 1992. – 204 с.

44. Грошевий Ю. М. Проблеми диференціювання порушень кримінально-процесуальних норм в доказуванні / Ю. М. Грошевий // Вісник Академії правових наук України. – Х., 1997. – № 2 (9). – С. 112–121.

45. Даев В. Г. Взаимосвязь уголовного права и процесса / Даев В. Г. –

Л. : Изд-во ЛГУ, 1982. – 112 с.

46. Денисов Ю. А. Общая теория правонарушения и ответственности: социологический и юридический аспекты / Денисов Ю. А. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1983. – 143 с.

47. Дрейслер И.С. Классификация правонарушений по советскому социалистическому праву / И.С. Дрейслер // Науч. конф. по работам, выполненным в 1964 г. : тез. докл. – Х., 1965. – С. 62–64.

48. Дубинский А. Я. Правовые и организационные проблемы исполнения процессуальных решений следователя : автореф. дис. на соискание ученой степени доктора юрид. наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза” / А. Я. Дубинский. – К., 1984. – 46 с.

49. Дубинский А. Я. Исполнение процессуальных решений следователя: правовые и организационные проблемы / Дубинский А. Я. – К. : Наук. думка, 1984. – 184 с.

50. Дугин А.Т. Проблемы борьбы с уголовно-процессуальными нарушениями при расследовании преступлений средствами прокурорского надзора: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дугин А. Т. – М., 1995. – 276 с.

51. Дурманов Н. Д. Советский уголовный закон / Н. Д. Дурманов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1967. – 318 с.

52. Дуюнов В. К. Проблемы уголовного наказания в теории, законодательстве и судебной практике : [монография] / В. К. Дуюнов. – Курск : РОСИ, 2000. – 364 с.

53. Еникеев Е. Д. Меры уголовно-процессуального принуждения (социальная обусловленность и юридическая природа) // Правоведение. – 1978. – № 6. – С. 62–69.

54. Элькинд П.С. Цели и средства их достижения в советском уголовно-процессуальном праве. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1976. – 143 с.

55. Жеребкин В.Е. Логика. – Харьков, 1968. – 220 с.

56. Загальна теорія держави і права: Навч. посібник / За ред. В.В.Копейчикова. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 320 с.
57. Загальна теорія держави і права: [підруч. для студ. юрид. спеціальностей вищих навч. закладів] / М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова та ін./ За ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. – Харків : Право, 2002. – 432 с.
58. Защита по уголовному делу / под ред. Е. Ю. Львовой. – М., 1998. – 110 с.
59. Зейкан Я. П. Захист у кримінальній справі: [наук.-практ. посіб.] / Зейкан Я. П. – К. : Вища шк., 2002. – 271 с.
60. Зеленецький В. Прокурорський нагляд за виконанням законів при реєстрації джерел інформації про злочини / В. Зеленецький, Л. Лобойко // Вісник прокуратури. – 2002. – № 6. – С. 35–46.
61. Зеленецкий В. С. Ведомственный контроль и прокурорский надзор за законностью оперативно-розыскной деятельности: [монография] / В. С. Зеленецкий, И. Н. Козьяков. – Х., 2003. – 250 с.
62. Зинатуллин З. З. Социальное назначение уголовно-процессуального принуждения и ответственности на предварительном следствии / З. З. Зинатуллин // Уголовно-процессуальное принуждение и ответственность, их место в решении задач предварительного расследования. – Волгоград, 1987. – С. 4–7.
63. Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 21 листопада 2012 р. № 10-1717/0/4-12 «Про деякі питання порядку здійснення судового провадження з перегляду судових рішень у суді апеляційної інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v1717740-12/print1392620793152039>
64. Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05 жовтня 2012 р. № 223-

1446/0/4-12 «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v1446740-12/print1390810974763701>

65. Іваненко О. Процесуальна відповідальність як окремий і самостійний вид юридичної відповідальності / О. Іваненко // Право України. – 2006. – № 3. – С. 32–35.

66. Іваненко О. В. Сутність юридичної відповідальності та роль правоохоронних органів у її забезпеченні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 “Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень” / О. В. Іваненко. – Київ, 2007. – 20 с.

67. Иванов А. А. Правонарушение и юридическая ответственность : Теория и законодательная практика. – М., 2004. – 120 с.

68. Иоффе О.С. Вина и ответственность по советскому праву // Советское государство и право. – 1972. – № 9. – С. 33–39.

69. Исаков В.Б. Фактический состав в механизме правового регулирования / В.Б. Исаков. – Саратов : Изд-во Саратов. гос. ун-та, 1980. – 248 с.

70. Калиновский К.Б. Существенность уголовно-процессуальных нарушений при собирании доказательств // Законность, оперативно-розыскная деятельность и уголовный процесс. Материалы международной научно-практической конференции. Санкт-Петербург, 9-10 апреля 1998 года. Часть 2. / Под ред. О.М. Латышева, В.П. Сальникова. СПб.: Санкт-Петербургская академия МВД России, 1998. – С. 11–14.

71. Камынин И. Ответственность в сфере уголовного процесса / И. Камынин // Законность. – 2006. – №1. – С.5–11.

72. Канзафарова І.С. Теоретичні основи цивільно-правової відповідальності в Україні [Текст] : автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Канзафарова Ілона Станіславівна ; НАН України, Інститут держави і права

ім. В.М.Корецького. – К., 2007. – 36 с.

73. Канзафарова І.С. Теоретичні основи цивільно-правової відповідальності в Україні [Текст] : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.03 / Ілона Станіславівна Канзафарова. – Київ, 2007. – 453 с.

74. Капліна О. Особливості тлумачення норм кримінально-процесуального права / О. Капліна // Право України. – 2005. – № 3. – С. 114–118.

75. Капустянский В. Г. Об уголовно-процессуальной ответственности / В. Г. Капустянский // Изв. вузов. Правоведение. – 1982. – № 6. – С. 101–104.

76. Карпачова Н. І. Стан дотримання та захист прав і свобод людини в Україні: Перша щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. – [2-ге вид.]. – Х.: Консул, 2001. – 25 с.

77. Карпов Н. С. Поняття і зміст помилок у слідстві / Н. С. Карпов // Наук. вісн. Київ. нац. ун-ту внутр. справ. – К., 2006. – Вип. 5. – С. 159–167.

78. Каткова А.Г. Відповідальність слідчих за результати своєї діяльності/ А. Г. Каткова, П. М. Синуляк // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – Х., 2004. – №25. – С. 110–116.

79. Кельман М.С., Мурашин О.Г. Загальна теорія права: Підручник / НАВСУ. – К.: Кондор, 2002. – 475 с.

80. Клочков В. Г. Судовий контроль законності та обґрунтованості застосування запобіжного заходу – взяття під варту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза” / В. Г. Клочков. – К., 1998. – 22 с.

81. Клюков В. Е. Мера процессуального принуждения / Клюков В. Е. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1974. – 110 с.

82. Коваль Л. В. Административно-деликтное отношение / Коваль Л. В. – К. : Вища школа, 1979. – 231 с.

83. Коврига З. Ф. Правовые и теоретические основы уголовно-процессуальной ответственности: автореф. дисс. ... докт. юрид. наук: спец.

12.00.09 “Уголовный процесс; судоустройство; прокурорский надзор; криминалистика” / З. Ф. Коврига. – К., 1987. – 40 с.

84. Коврига З. Ф. Уголовно-процессуальная ответственность / Коврига З. Ф. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1984. – 191 с.

85. Козаченко И. Я. Санкции за преступления против жизни и здоровья: обусловленность, структура, функции, виды / И. Я. Козаченко. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1987. – 232 с.

86. Козюбра М.І. Переконання і примус в радянському праві / Козюбра М.І. – К., Наукова думка, 1970. – 152 с.

87. Комаров С.А., Малько А.В. Теория государства и права. – М.: Издательство НОРМА, 2003. – 448 с.

88. Комзюк А.Т. Застосування заходів дисциплінарного впливу до працівників органів внутрішніх справ, які вчинили адміністративні проступки / А. Т. Комзюк // Вісник Університету внутрішніх справ. – Х., 1999. – №8. – С.102–103.

89. Корнуков В. М. Меры процессуального принуждения в уголовном судопроизводстве. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1978. – 137 с.

90. Котляревский Г.С. Проблемы общей теории права / Г.С. Котляревский, Б.Л. Назаров. – М. : Юрид. лит., 1973. – 322 с.

91. Котюк І.І. Основи теорії держави і права / І.І. Котюк. – К., 1998. – 208 с.

92. Котюк В.О. Теорія права: Курс лекцій: Навч.посібник для юрид.факульт.вузів. – К.: “Вентурі”. 1996. – 208 с.

93. Кравченко В. В. Правознавство : навч. посіб. / Кравченко В. В., Савчук О. П. – К. : Атіка, 2005. – 560 с.

94. Красницька А. В. Процесуальні акти кримінального судочинства: юридична техніка, шляхи вдосконалення : дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза” / А. В. Красницька. – К., 2008. – 19 с.

95. Кримінальне провадження № 5-4598 км 13[електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35559558>

96. Кримінальне провадження № 5-5445 км 13 [електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28033391>

97. Кримінальне провадження № 5-5281 км [електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36338975>

98. Кримінальне провадження № 5-4293 км 13 [електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35430695>

99. Кримінальне провадження № 5-4883 км 13 [електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35475649>

100. Кримінальне провадження № 5-215 км 13 [електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30203613>

101. Кримінальне провадження № 5-5967 км 12 [електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29685328>

102. Кримінальне провадження № 5-3623 км 13 [електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35337428>

103. Кримінальне провадження № 5-4027 км 13 [електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34468866>

104. Кримінальне провадження № 5-4458 км 13 [електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35366246>

105. Кримінальне провадження № 5-5499 км 13 [електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35986234>

106. Кримінальне провадження № 5-5052 км 13 [електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36877102>

107. Кримінальне провадження № 5-4321 км 13 [електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36877102>

108. Кримінальне провадження № 5-3897 км 13 [електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35430460>

109. Кримінальне провадження № 5-6494 ск 13 [електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35302222>

110. Кримінальне провадження № 5-3897 км 13 [електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35430460>

111. Кримінальне провадження № 5-5113 км 13 [електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32253956>

112. Кримінальне провадження № 5-4769 км 13 [електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35366250>

113. Кримінальне провадження № 5-5240 км 13 [електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35692540>

114. Кримінальне провадження № 5-5360 км 13 [електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36057549>

115. Кримінальне провадження № 5-4598 км 13 [електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35559558>

116. Кримінальне провадження № 5-4831 км 13 [електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34640826>

117. Кримінальне провадження [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30401076>

118. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, В. П. Пшонка та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки. – Х. : Право, 2013. – 824 с.

119. Кримінальний процес України: Підруч. для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / Ю. М. Грошевий, Т. М. Мірошніченко, Ю. В. Хоматов та ін.; За ред. Ю. М. Грошевого та В. М. Хотенця. — Харків: Право, 2000. — 496 с.

120. Кримінальний процес України: [підручник] /Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 688 с.

121. Кругликов Л. Л. Уголовно-правовые средства обеспечения справедливости наказания : уч. пособие / Л. Л. Кругликов. – Ярославль : Яросл. гос. ун-т., 1986. – 71 с.

122. Кудрявцев В.Н. Закон. Поступок. Ответственность. — М.: Наука, 1986. — 448 с.

123. Кудрявцев В.Н. Ответственность как социальное понятие / В.Н.

Кудрявцев. – М. : Наука, 1989. – 230 с.

124. Кузьмина О. В. Возвращение уголовных дел на дополнительное расследование из стадии предания суду: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 “Уголовный процесс; судопроизводство; прокурорский надзор и криминалистика” / О. В. Кузьмина. – Ленинград, 1987. – 16 с.

125. Кульберг Я.М. Преступления против правосудия : [учеб. пособие] / Кульберг Я. М. – М.: Госюриздат, 1962. – 61с.

126. Курис П. М., Скакунов Э. И. К теории ответственности государств в международном праве // Правоведение. – 1973. – № 2. – С. 20–26.

127. Лазарев В. М. Юридическая ответственность как форма и средство реализации социальной справедливости в советском обществе : автореф. дисс. ... канд. юрид наук : спец. 12.00.01 “Теория и история государства и права; история политических и правовых учений” / В. М. Лазарев. – М., 1980. – 27 с.

128. Ларцов В. А. Понятие юридической ответственности. – Саратов : Изд-во Саратов. юрид. ин-та, 1978. – 76 с.

129. Лейст О.Э. Санкции в советском праве. – М.: Юриздат, 1962. – 238 с.

130. Лейст О. Э. Санкции и ответственность по советскому праву (теоретические проблемы) / О. Э. Лейст. – М. : Изд-во МГУ, 1981. – 240 с.

131. Лисенков С.Л. Загальна теорія держави і права. Навч. посібник. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 355 с.

132. Лобойко Л. М. Кримінальний процес: Підручник. – К.: Істина, 2014. – 432 с.

133. Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальна компетенція : [монографія] / ЛобойкоЛ. М. – Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внут. справ, 2006 – 188 с.

134. Лютов К. Содержание понятия «общественной опасности». Вопросы уголовного права стран народной демократии / К. Лютов. – М. : ИЛ,

1963. – 384 с.

135. Ляпунов Ю.И. Общественная опасность деяния как уголовная категория советского уголовного права / Ю.И. Ляпунов. – М. : Юрид. лит., 1989. – 178 с.

136. Мазур С. О. Судовий слідчий у Статуті кримінального судочинства 1864 р., законодавстві Франції і у проекті КПК України / С. О. Мазур // Право України. – 2005. – № 3. – С. 132 – 134.

137. Малейн Н.С. Правонарушение : понятие, причины, ответственность / Н.С. Малейн. – М. : Юрид. лит., 1985. – 192 с.

138. Малярєнко В. Т. Найпоширеніші помилки та порушення законів, які допускаються при провадженні дізнання і попереднього слідства / Малярєнко В. Т. // Право України. – 2001. – № 3. – С. 15–20.

139. Малярєнко В.Т. Прокурор у кримінальному судочинстві / В. Т. Малярєнко, І. В. Вернидубов. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 240с.

140. Малярєнко В.Т. Про оскарження дій (бездіяльності) та процесуальних рішень органів дізнання, слідчого і прокурора / В. Т. Малярєнко // Вісник Верховного Суду України. – 2001. – № 6. – С. 50–53.

141. Малярєнко В. Т. Щодо повернення судом кримінальних справ на додаткове розслідування та прокурору // Вісн. Верховного Суду України. – 2004. – № 6 (46). – с. 2–13.

142. Малейн Н.С.Правонарушение: понятие, причины и ответственность. — М.: Юрид. лит, 1987. — 192 с.

143. Марченко А. Б. Слідчі помилки та шляхи їх подолання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза” / А. Б. Марченко. – К., 2006. – 23 с.

144. Мелехин А. В. Теория государства и права : Учебник. – М. : Маркет ДС, 2007. – С. 144.

145. Михеєнко М.М. Кримінально-процесуальне право : тези лекцій. Задачі. Ділові ігри /Михеєнко М.М., Молдован В.В., Шибіко В.П. – К. :

Вентурі, 1997. – 352 с.

146. Молдован В.В. Основи держави і права: Опорні конспекти. – К.: Юмана, 1996. – 176 с.

147. Музика А.А., Лащук Є.В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання: Монографія. – К., 2011. – 208 с.

148. Мурзинов А.И. Преступление и административное правонарушение : учеб. пособие / Мурзинов А. И. – М.: ВЮЗИ, 1985. – 72с.

149. Назаренко Р. І. Характеристика кримінально-процесуальних відносин на початковому етапі досудового провадження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.0.09 “Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза” / Р. І. Назаренко. – К., 2001. – 19 с.

150. Назаров В. В., Омеляненко Г. М. Кримінальний процес України : навч. посіб. – вид. 2-ге, допов. і перероб. – К.: Атіка, 2007. – 584 с.

151. Назаров А.Д. Следственные ошибки в досудебных стадиях уголовного процесса / Назаров А.Д. – Красноярск, 2000. – 160 с.

152. Назаров А. Д. Влияние следственных ошибок на ошибки суда / Назаров А.Д. – СПб. :Изд-во“ Юридический центр Пресс”, 2003. –323с.

153. Наумов А. В. Реализация уголовного права и деятельность следователя. – Волгоград : ВСШ, 1987. – 83 с.

154. Некрасов С. В. Юридическая сила доказательств в уголовном судопроизводстве / Некрасов С. В. – М. : Экзамен, 2004. – 128 с.

155. Непомнящая Т. В. Назначение уголовного наказания: теория, практика, перспективы / Т. В. Непомнящая. – СПб. : Юридический центр Пресс, – 2006. – 781 с.

156. Ніжинська І. С. Відшкодування шкоди, завданої незаконними діями службових осіб дізнання і досудового слідства в системі органів внутрішніх справ України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 “Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право” / І. С. Ніжинська. – К., 2003. – 19 с.

157. Нормысоветского права. Проблемы теории / Под. ред. М.И. Байтина, В.К. Бабаева. – Саратов, 1987. – 249 с.
158. Общая теория государства и права. Академический курс: в 2 т. / под ред. М. Н. Марченко. – М. : Зерцало, 2000. – Т. 2 : Теория права. – 2000. – 592 с.
159. Общая теория права и государства: Учебник / Под ред. В.В. Лазарева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 1996. – 472 с.
160. Оліячук Ю. Співвідношення судового контролю і функцій органів дізнання, досудового слідства та прокуратури / Ю. Оліячук // Вісник прокуратури. – 2003. – №11. – С.91–96.
161. Ольков С. Г. Типичные уголовно-процессуальные правонарушения конституционных прав граждан и проблемы их предупреждения : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза”/ С. Г. Ольков. – М., 1991. – 24 с.
162. Ольков С. Г. Уголовно-процессуальные правонарушения в российском судопроизводстве и общая теория социального поведения / Ольков С. Г. – Тюмень, 1993. – 220 с.
163. Ольков С.Г. Угловно-процесуальні правонарушення в російському уголовном судопроизводстве : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.09“Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза”/ С.Г.Ольков. – М., 1994. – 30с.
164. Ольков С. Г. Уголовно-процессуальные правонарушения и обеспечение режима законности при расследовании уголовных дел / С. Г. Ольков // Совершенствование правовой основы расследования преступлений органами внутренних дел: сб. науч. тр. – М., 1991.– С. 3–10.
165. Орехов В. Ю. Санкції в праві як елемент правового регулювання та охорони суспільних відносин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / КНУВС. – К., 2008. – 193 с.
166. Осауленко А. О. Нормативна конструкція ретроспективної юридичної відповідальності в публічному праві сучасної України : дис. ...

- канд.. юрид. наук : 12.00.01 / А. О. Осауленко : КНУВС. – К., 2007. – 214 с.
167. Основы государства и права / под ред. А.С. Комарова. – М.: Манускрипт, Русь-90, 1996. – 312 с.
168. Основы государства и права / под ред. О.Е. Кутафина. – М.: Юрист, 1996. – 360 с.
169. Основы права : Учебно-методическое пособие / Под ред. В. В. Лазарева. – М. : Юрист, 1996. – 396 с.
170. Перевалов В. Д. Теория государства и права [Текст] : учебник / отв.ред. В. Д. Перевалов. - 3-е изд., перераб. и доп. - М. : Норма, 2008. – 496 с.
171. Петрухин И. Л. Уголовно-процессуальная ответственность / И. Л. Петрухин // Изв. вузов. Правоведение. – 1984. – №3. – С. 61–68.
172. Петрухин И. Л. Уголовно-процессуальная ответственность // Правоведение. – 1984. – № 6. – С. 61–67.
173. Півненко В. Щодо прорахунків у реформуванні досудового слідства / В. Півненко, С. Коновалов // Вісн. прокуратури. – 2006. – № 6 (60). – С. 96–102.
174. Письменный Д. П. Отказ в возбуждении уголовного дела в советском уголовном процессе (по материалам органов МВД Украинской ССР) : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза”/ Д. П. Письменный. – Харьков, 1980. – 19с.
175. Полянский Н. Н. Очерк развития советской науки уголовного процесса / Полянский Н. Н.; АН СССР. Ин-т права. – М. : Изд-во АН СССР, 1960. – 212 с.
176. Популярна юридична енциклопедія: Довідкове видання / [В. К. Гіжевський, В.В. Головченко, В.С. Ковальський (кер.) та ін.]. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 527 с.
177. Попов В. Типичные ошибки при определении судом допустимости

доказательств / В. Попов // Российская юстиция. – 2001. – № 1. – С.52–54.

178. Практика судової палати у кримінальних справах ВССУ щодо винесення ухвал, якими змінено або скасовано рішення судів першої і апеляційної інстанцій за 2013 рік(постановлених у порядку КПК 1960 року) / ВССУ. – Київ, 2014. – 42 с.

179. Примаєк В. Оскарження дій органів досудового слідства / В. Примаєк // Юридичний вісник України. – 2002. – 23 – 29 берез. – № 13. – С. 7–12.

180. Проблеми затримання та взяття під варту на досудовому провадженні по кримінальній справі: Міжнародні стандарти. Законодавство України. Практика застосування/ [В. І. Борисов, Н. В. Глинська, В. С. Зеленецький, О. Г. Шило]. – Харків: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2005. – 351 с.

181. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : Посібник для студентів. – 2-е вид., зі змінами і доп. – К. 1994. – 172 с.

182. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Навч. посіб. – К.: Атіка, 2001. – 176 с.

183. Радченко С. Д. Понятие и сущность злоупотребления субъективным гражданским правом // Журнал российского права. – 2005. – № 11. – 11–15.

184. Рашковская Ш.С. Преступление против правосудия :[учеб. пособие] / Рашковская Ш.С. – М. : ВЮЗИ, 1978. – 104 с.

185. Ребане И. О разграничении видов правонарушений и юридических санкций по советскому социалистическому праву / И. Ребане. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 210 с.

186. Рыбаков В. А. Позитивная юридическая ответственность (воспитательные аспекты) / Рыбаков В. А.; Рязанск. высш. шк. МВД СССР. – Рязань : Рязан. высш. шк. МВД СССР, 1988. – 46 с.

187. Рябоконт В.В. Следственные ошибки и пути их устранения / В. В.Рябоконт.–М., 1997. – 146 с.

188. Самощенко И. С. Ответственность по советскому законодательству / И. С. Самощенко, М. Х.Фарукшин. – М.: Юрид. лит., 1971. – 240 с.

189. Самощенко И.С. Юридическая ответственность — важнейшее средство укрепления социалистической законности // Советская юстиция. — 1966. — №13. — С. 6–8.
190. Самощенко И.С. Правонарушения и юридическая ответственность: [учебное пособие] / И. С. Самощенко. — М.: ВЮЗИ, 1966. — 30с.
191. Сафин Н. Н. Уголовно-процессуальная ответственность по советскому законодательству: дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. / Сафин Н. Н. — Казань, 1985. — 175 с.
192. Свиридов М. К. Дискуссионные вопросы уголовно-процессуальной ответственности / М. К. Свиридов // Актуальные вопросы правоведения в период совершенствования соц. общества. — Томск, 1988. — С. 196–197.
193. Севрюгин В.Е. Понятие правонарушения и проступка по административному законодательству. — М.: Акад. МВД СССР, 1988. — 52 с.
194. Сыроватская Л.А. Ответственность по советскому трудовому праву / Сыроватская Л. А. — М.:Юрид. лит., 1974. — 184 с.
195. Скакун О. Ф. Теорія держави і права. Енциклопедичний курс : підручник / Ольга Федорівна Скакун. - Харків : Еспада, 2006. — 776 с.
196. Скакун О.Ф. Теория государства и права : учебник / О.Ф. Скакун. — Х. : Консул, Ун-т внутр. дел, 2000. — 704 с.
197. Следственные ошибки, их причины и пути устранения на предварительном следствии и в суде // Вопросы борьбы с преступностью: сб. ст. — М., 1988. — №46. — С. 182–190.
198. Слинько С. Юридичні наслідки слідчих помилок / С. Слинько // Прокуратура. Людина. Держава. — 2004. — № 6 (36). — С. 78–83.
199. Словарь по уголовному праву / Отв. ред. проф. А. В. Наумов. // Борзенков Г. Н., Жалинский А. Э., Здравомыслов Б. В., Михлин А. С, Наумов А. В., Никулин С. И., Побегайло Э. Ф., Рарог А. И., Решетников Ф. М., Тер-Акопов А. А., Яцененко Б. В. — М. : БЕК, 1997. — 702 с.
200. Словник іншомовних слів / За ред. О.С. Мельничука. — К., 1974. — 776 с.

201. Солдатенков О. А. Досудове слідство в Україні : становлення та перспективи розвитку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза” / О. А. Солдатенков. – К., 2006. – 14 с.

202. Соловьев А.Б. Доказывание в досудебных стадиях уголовного процесса России : [науч.-практ. пособие] / А.Б.Соловьев. – М.: Юрлитинформ, 2002. – 112 с.

203. Стахівський С.М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування / С.М.Стахівський. – К.: НАВСУ, 2005. – 272с.

204. Столмаков А.И. Понятие правонарушения по советскому уголовно-процессуальному праву / А.И.Столмаков // Изв. вузов. Правоведение. – 1980. – №1. – С.71–76.

205. Столмаков А.И. Виды нарушений законности в уголовно-процессуальной сфере, их характеристика и проблема деликтологии / А. И. Столмаков // Уголовно-процессуальная деятельность и правоотношения в стадии предварительного расследования : сб. науч. ст. – Волгоград, 1981. – С.11–19.

206. Стрельников В.В. Правовой режим пени в налоговом праве : учеб. пособие / В.В. Стрельников ; под ред. С.Г. Пепеляева. – М. : Статут, 2004. – 128 с.

207. Строгович М.С. Основные вопросы советской социалистической законности / М.С.Строгович. – М.: Наука, 1966. – 252с.

208. Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах / відп. ред. П. П. Пилипчук; Верховний Суд України. – Офіц. вид. – К.: Концерн “Ін Юре”, 2007. – 696 с.

209. Сулейманова Г. Ж. Уголовно-процессуальная ответственность следователя : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 “Уголовный процесс; судоустройство; прокурорский надзор; криминалистика” / Г. Ж. Сулейманова. – М., 1988.– 19 с.

210. Сулейманова Г. Ж. Уголовно-процессуальная ответственность

следователя : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Сулейманова Г. Ж. – М., 1988. – 163 с.

211. Сучасна правова енциклопедія / О.В. Зайчук, О.Л. Копиленко, Н.М. Оніщенко та ін.; за заг. ред. О.В. Зайчука; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. – К. : Юрінком Інтер, 2010. –384 с.

212. Тархов В.А.Гражданское право. – Чебоксары, 1997. — 331 с.

213. Теорія держави і права. Академічний курс : [підручник] / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.

214. Теорія держави і права: Навч. посіб / За заг. ред. С.Л. Лисенкова, В.В. Копейчикова . — К.: Юрінком Інтер, 2003. — 368 с.

215. Теорія держави і права : навч. посіб. / А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С. Лисенков [та ін.] ; за заг. ред. С.Л. Лисенкова, В.В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 368 с.

216. Теория государства и права : Курс лекций / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. – М. : Юрист, 1997. – 672 с.

217. Теория государства и права : курс лекций / под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2001. – 776 с.

218. Тер-Акопов А.А. Ответственность за нарушение специальных правил поведения. – М.: Юрид. лит., 1995. – 173 с.

219. Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України : [підручник]/ В. М. Тертишник. –[4-е вид.]. – К.: А.С.К., 2003. – 1120 с.

220. Тимченко С.М., Калюжний Р.А., Пархоменко Н.М., Легуша С.М. Теорія держави та права: Навчальний посібник для підготовки до складання державного іспиту. — К.: КЮІ МВС України, 2005. — 198 с.

221. Томашевский Н.П. О структуре правовой нормы и классификации её элементов / Томашевский Н.П. // Вопросы общей теории советского права: сб-к ст. / под. ред. С.Н. Братуся. – М.: Госюриздат, 1960. – 406 с.

222. Томин В.Т. Острые углы уголовного судопроизводства / Томин В. С. – М.: Юрид. лит., 1991. – 240с.

223. Туманянц А. Р. Судовий контроль за законністю і обґрунтованістю

процесуальних рішень органів досудового слідства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза” / А. Р. Туманянц. – Х., 1998. – 16 с.

224. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження (витяг) / Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. – Київ, 2014. – 73 с. [електронний ресурс]. – Режим доступу:http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html

225. Узагальнення судової практики судів першої та апеляційної інстанцій у справах стосовно осіб, які тримаються під вартою, судового провадження щодо яких триває понад 6 місяців (витяг) / Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. – Київ, 2014. – 54 с. [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html

226. Устав уголовного судопроизводства 1864 г. // Российское законодательство X–XX веков : [тексты и коммент.] : в 9-ти т. / под общ. ред. [и с предисл.] О. И. Чистякова. – М., 1984. – Т. 8. – С. 118–384.

227. Учебникъ уголовного права. Составленный В. Спасовичемъ. – Томъ I. (Выпускъ первый). – СПб., 1863. – 320 с.

228. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. – 5-е изд. – М., 1987. – 850 с.

229. Философский словарь / А. В. Адо и др.; под ред. И. Т. Фролова. – [6-е изд. перераб и доп.]. – М. : Политиздат, 1991. – 559 с.

230. Фридмэн Л. Введение в американское право. — М.: Прогресс, 1992. — 286 с.

231. Хавронюк М. І. Дисциплінарні правопорушення і дисциплінарна відповідальність : [навч. посіб.] / Хавронюк М. І. – К. : Атіка, 2003. – 240 с.

232. Хачатуров Р. Л., Липинский Д. А. Общая теория юридической ответственности: Монография. – СПб. : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2007. – 950 с.

233. Хропанюк В. Н. Теория государства и права: Учебное пособие для высших учебных введений /Под ред. профессора В. Г. Стрекозова. – М.:«Дабахов, Ткачев, Димов». 1995. – с. 384.

234. Хряпінський П. В. Заохочувальні санкції та їх види у кримінальному законодавстві України [Електронний ресурс] / П. В. Хряпінський // Часопис Академії адвокатури України. – 2010. – № 3(8) – С. 1–7. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Chaau/2010-3/10hprvkzu.pdf> – Загол. з екрану.

235. Чабанюк В. Д. Кримінально-процесуальні правопорушення в досудовому провадженні та відповідальність за їх вчинення [Текст] : дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Чабанюк Вадим Дмитрович ; Київський національний ун-т внутрішніх справ. – К., 2009. – 225 с.

236. Чепурний О. О. Кримінально-процесуальні функції на стадії досудового розслідування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза” / О. О. Чепурний. – К., 2005. – 16 с.

237. Чечина Н. А. Об уголовно-процессуальной и гражданско-процессуальной ответственности / Н. А. Чечина, П. С. Элькинд // Советское государство и право. – 1973. – № 9. – С. 33–41.

238. Шебанов А.Ф. Форма советского права. — М.: Юрид. лит., 1968. — 215 с.

239. Шейфер С.А. Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования / Шейфер С.А.–Тольятти, 1998. – 120 с.

240. Шило О. Взяття під варту повинно застосовуватися виключно на підставі обґрунтованих рішень / О. Шило, Н. Глинська // Право України. – 2004. – № 10. – С. 91–94.

241. Шиндяпина М.Д. Стадии юридической ответственности: [учеб. пособие] / М.Д. Шиндяпина. – М., 1998. – 113с.

242. Ширванов А. А. О причинах нарушения закона в уголовном

судопроизводстве / А. А. Ширванов // Рос. следователь. – 2005. – № 8. – С. 22–25.

243. Ширванов А.А. Понятие ошибки в уголовном судопроизводстве и ее отличие от правонарушения / А.А.Ширванов // Российский следователь. – 2005. – №7. – С.8–12.

244. Шпонька В. П. Взяття під варту та продовження його строків на стадії досудового розслідування кримінальної справи: проблеми правозастосування/ В. П. Шпонька, О. Г. Шило // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 8. – С. 45–47.

245. Шумило М.Є. Поняття «докази» у Кримінальному процесуальному кодексі України: спроба критичного переосмислення ідеології нормативної моделі /М.Є. Шумила. – Вісник Верховного Суду України, 2013. – № 2. – С. 40-48.

246. Шумило М. Є. Поняття, сутність і критерії незаконних процесуальних дій і рішень / М. Є. Шумило // Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2001. – Вип. 1. – С. 39–49.

247. Шумило М.Є. Реабілітація в кримінальному процесі України : [монографія] / М. Є. Шумило. –Харків : Арсин, 2001. – 320 с.

248. Щербина В. І. Дисциплінарна відповідальність державних службовців органів внутрішніх справ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 “Трудове право; право соціального забезпечення” / В. І. Щербина. – Х., 1998. – 22 с.

249. Щорічний звіт про результати діяльності Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2013 році [електронний ресурс]. – Режим доступу:www.minjust.gov.ua/file/34905

250. Юридична енциклопедія. –К.: “Укр. енцикл.”, 2004. – Т. 6. – 768 с.

251. Юридична енциклопедія : В 7 т. / Ред. кол. Ю. С. Шемшученко. – К. : Вид-во “Українська енциклопедія” імені М. П. Бажана, 2003. – Т.5. – 733 с.

252. Явич Л.С. Общая теория права / Явич Л.С. – Л.: Изд-во Ленингр. гос. ун-та, 1976. – 287с.

253. Якуньков М. А. Уголовно-процессуальные правонарушения связанные с производством следственных действий в Российском уголовном процессе : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность” / М. А. Якуньков. – Тюмень, 2007. – 21 с.

Додаток А

Узагальнені дані – опитування працівників прокуратури України (в % - опитаних 183 особи з таких регіонів України, а саме Київська область - 29; Житомирська область - 37; Черкаська область - 39 та м. Києва -78).

1. Прокуратура в якій Ви працюєте:

- прокуратура району - 84,1
- прокуратура міста на правах району - 6,4
- обласна прокуратура -3,9
- прокуратура м. Києва - 4,7
- генеральна прокуратура - 0,9

2. На якій посаді Ви працюєте:

- прокурор району - 0,8
- працівник прокуратури району - 85,0
- працівник прокуратури області - 8,7
- працівник прокуратури м.Києва -3,9
- працівник Генеральної прокуратури -1,6

3. Стаж роботи в органах прокуратури:

- від 1 до 3 років - 36,9
- від 3 до 5 років - 33,6
- від 5 до 10 років - 20,3
- понад 10 років -19,2

4. Як Ви відноситеся до терміну «кримінально-процесуальна відповідальність» :

- позитивно - 93,1
- негативно - 5,1
- не визначився - 0,8

5. Чи вважаєте Ви раціональним залишенням у чинному КПК України норм, які передбачають кримінально-процесуальну відповідальність :

Додаток А

- так - 60,1
- ні - 35,6
- не визначилися - 4,3

6. Як Ви вважаєте, за неналежне або несвоєчасне виконання постанови (ухвали) суду, необхідно встановити адміністративну відповідальність, а якщо вони призвели до певних тяжких наслідків – кримінальну відповідальність :

- так – 37,1
- ні – 32,5
- лише адміністративну відповідальність – 26,3
- лише кримінальну відповідальність – 13,2
- інший варіант відповіді – 0,9

7. Здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без його внесення, а також проведення слідчих (розшукових) дій після законних строків досудового розслідування може призвести до порушення прав людини, однак юридична відповідальність за них у чинному матеріальному праві наразі не передбачено. Як Ви вважаєте чи слід встановлювати кримінальну відповідальність за такі дії?

- так – 37,8
- ні – 20,9
- лише дисциплінарну відповідальність – 41,3

8. Законодавством України не передбачена відповідальність за відмову у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, що відповідно до ч. 4 ст. 214 КПК України не допускаються. Як Ви вважаєте чи слід встановлювати відповідальність за відмову уповноваженої особи у прийнятті заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення та вжити зазначених в них відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань?:

- так – 19,3
- ні – 41,8
- лише дисциплінарну відповідальність – 38,9

Додаток А

9. Як Ви вважаєте ,чи повинна наставати дисциплінарна відповідальність за недотримання строків слідчим прокурором під час досудового розслідування ?

- так – 39,6
- ні – 48,1
- інший варіант відповіді – 12,3

10. Що входить в класифікацію кримінально-процесуальних правопорушень:

- ступінь небезпеки для існування та реалізації кримінально-процесуальних відносин -18,8
- суб'єкт процесуального порушення -15,7
- об'єкт процесуального порушення - 17,2
- всі перераховані критерії - 48,3

11. Яким шляхом відбуваються відносини між суб'єктами кримінального процесу, які здійснюють досудове розслідування і судовий розгляд :

- шляхом проваджень - 51,6
- шляхом окремих доручень - 35,3
- не визначився – 13,1

12. Чи набувають актуальності допущені слідчими судами кримінально-процесуальні правопорушення :

- так - 67,3
- ні - 23,1
- затрудняюсь відповісти - 9,6

13. Чи відноситься до процесуального порушення судді неправильне застосування закону про кримінальну відповідальність:

- відноситься - 85,8
- не відноситься - 7,3
- затрудняюсь відповісти - 6,9

Додаток А

14. Які на Вашу думку причини порушень судьями кримінального-процесуального закону?:

- значне навантаження - 24,9
- низький фаховий рівень - 41,6
- відсутність належного контролю за якістю роботи - 31,6
- інші фактори - 1,9

15. Чи є необхідною і безумовною підставою для забезпечення законного перегляду судових рішень в апеляційному і касаційному порядку:

- так - 97,9
- ні - 1,4
- важко відповісти - 0,7

16. Чи потрібне оперативне реагування в разі виявлення в особи, яка була під вартою тілесних ушкоджень:

- так - 98,1
- ні – 1,2
- затрудняюсь відповісти - 0,7

17. Чи вважаєте Ви за необхідне неналежне виконання постанови (ухвали) суду встановити адміністративну відповідальність:

- так - 87,3
- ні - 4,8
- затрудняюсь відповісти - 7,9

18. Чи потрібно встановити кримінальну відповідальність у випадку неналежного або несвоєчасного виконання постанови (ухвали) суду, коли це призвело до тяжких наслідків:

- так - 7,8
- ні - 79,1
- затрудняюсь відповісти - 13,1

19. Як Ви вважаєте чи слід встановити кримінальну відповідальність за здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, або без його внесення:

Додаток А

- так - 30,5
- ні - 34,3
- лише дисциплінарну відповідальність - 35,2

20. Чи повинна наступати кримінальна відповідальність за проведення слідчих (розшукових) дій після закінчення строків досудового розслідування:

- так - 29,6
- ні - 28,3
- лише дисциплінарна відповідальність – 42,1

21. Як Ви вважаєте, яку відповідальність слід встановити за відмову уповноваженої службової особи у прийнятті заяви чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення та внесення зазначених в них відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань:

- кримінальну відповідальність - 5,6
- адміністративну відповідальність - 48,4
- дисциплінарну відповідальність - 43,2
- іншу відповідальність - 2,8

22. Чи вважаєте Ви за доцільне ввести адміністративну відповідальність у випадку самовільного залишення у кримінальному процесі місця обшуку або огляду місця події:

- так - 52,6
- ні - 35,1
- не визначились - 12,3

23. Чи повинна на Вашу думку наставати дисциплінарна відповідальність за недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час досудового розслідування:

- так - 81,3
- ні - 14,5
- не визначився - 4,2

Додаток Б

Узагальнені дані – опитування працівників суду України (в % опитано 167 осіб з таких регіонів України, а саме Київська область – 33; Житомирська область – 38, Черкаська область – 42 та м. Києва - 54).

1. Судова ланка, де працюєте:

- районний суд – 76,2
- апеляційний суд – 13,1
- вищий спеціалізований суд – 8,3
- Верховний суд – 2,4

2. На якій посаді працюєте:

- голова суду – 1,3
- помічник голови суду – 2,1
- суддя – 96,6

3. Стаж роботи в судовій системі України:

- від 1 року до 3 років – 37,0
- від 3 до 5 років – 27,9
- від 5 до 10 років – 18,7
- понад 10 років – 16,4

4. Як Ви відноситеся до терміну «кримінально-процесуальна відповідальність»:

- позитивно – 89,3
- негативно – 8,2
- не визначився – 2,5

5. Чи вважаєте Ви за доцільне залишення у чинному КПК України норм, які передбачають кримінально-процесуальну відповідальність:

- так - 48,1
- ні - 50,2
- не визначився – 1,7

6. Як Ви вважаєте, за неналежне або несвоєчасне виконання постанови (ухвали) суду, необхідно встановити адміністративну відповідальність, а

Додаток Б

якщо вони призвели до певних тяжких наслідків – кримінальну відповідальність?:

- так – 42,8
- ні – 10,3
- лише адміністративну відповідальність – 3,8
- лише кримінальну відповідальність – 34,0
- інший варіант відповіді – 9,1

7. Як Ви вважаєте за неналежне або не своєчасне виконання постанови (ухвали) суду, необхідно встановити адміністративну відповідальність, а якщо вони призвели до певних тяжких наслідків – кримінальну відповідальність?:

- так – 29,6
- ні – 17,8
- лише дисциплінарну відповідальність – 52,6

8. Здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без його внесення, а також проведення слідчих (розшукових) дій після законних строків досудового розслідування може призвести до порушення прав людини, однак юридична відповідальність за них у чинному матеріальному праві наразі не передбачено. Як Ви вважаєте чи слід встановлювати кримінальну відповідальність за такі дії?

- так – 12,9
- ні – 19,6
- лише дисциплінарну відповідальність - 67,5

9. Законодавством України не передбачена відповідальність за відмову у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення ,що відповідно до ч. 4 ст. 214 КПК України не допускаються. Як Ви вважаєте чи слід встановлювати відповідальність за відмову уповноваженої особи у прийнятті заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення та вжити зазначених в них відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань?:

- так – 9,6

Додаток Б

- ні – 21,3
- інший варіант відповіді – 69,1

10. Що входить в класифікацію кримінально-процесуальних правопорушень:

- ступінь небезпеки для існування та реалізації кримінально-процесуальних відносин - 19,2
- суб'єкт процесуального порушення - 16,4
- об'єкт процесуального порушення - 14,8
- всі перераховані критерії - 49,6

11. Яким шляхом відбуваються відносини між суб'єктами кримінального процесу, які здійснюють досудове розслідування і судовий розгляд:

- шляхом проваджень – 53,1
- шляхом окремих доручень - 35,5
- не визначився – 11,4

12. Чи набувають актуальності допущені слідчими судами кримінально-процесуальні правопорушення :

- так – 59,6
- ні - 30,2
- затрудняюсь відповісти - 10,2

13. Чи набувають актуальності допущені слідчими судами кримінально-процесуальні правопорушення :

- так – 86,9
- ні – 5,3
- затрудняюсь відповісти – 7,8

14. Які на Вашу думку причини порушень суддями кримінального-процесуального закону?:

- значне навантаження – 24,9
- низький рівень – 41,6

Додаток Б

- відсутність належного контролю за якістю роботи – 31,6
- інші фактори – 1,9

15. Чи є необхідною і безумовною підставою для забезпечення законного перегляду судових рішень в апеляційному і касаційному порядку:

- так – 97,1
- ні -1,7
- затрудняюсь відповісти – 1,2

16. Чи потрібне оперативне реагування в разі виявлення в особи, яка була під вартою тілесних ушкоджень:

- так – 98,0
- ні – 1,1
- важко відповісти – 0,9

17. Чи вважаєте Ви за необхідне неналежне виконання постанови (ухвали) суду встановити адміністративну відповідальність:

- так – 79,4
- ні – 9,2
- важко відповісти - 11,4

18. Чи потрібно встановити кримінальну відповідальність у випадку неналежного або несвоєчасного виконання постанови (ухвали) суду, коли це призвело до тяжких наслідків:

- так – 6,9
- ні – 82,9
- затрудняюсь відповісти – 10,7

19. Як Ви вважаєте чи слід встановити кримінальну відповідальність за здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до єдиного реєстру досудових розслідувань, або без його внесення:

- так – 15,9
- ні – 12,8
- лише дисциплінарну відповідальність – 71,3

Додаток Б

20. Чи повинна наступати кримінальна відповідальність за проведення слідчих (розшукових) дій після закінчення строків досудового розслідування:

- так – 17,3
- ні – 28,1
- лише дисциплінарна відповідальність – 54,6

21. Як Ви вважаєте ,яку відповідальність слід встановити за відмову уповноваженої службової особи у прийнятті заяви чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення та внесення зазначених в них відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань:

- кримінальну відповідальність – 4,8
- адміністративну відповідальність - 47,5
- дисциплінарну відповідальність - 44,6
- іншу відповідальність – 3,1

22. Чи вважаєте Ви за доцільне ввести адміністративну відповідальність у випадку самовільного залишення у кримінальному процесі місця обшуку або огляду місця події:

- так – 51,3
- ні – 38,6
- не визначились – 10,1

23. Чи повинна на Вашу думку наставати дисциплінарна відповідальність за недотримання розумних строків слідчим ,прокурором під час досудового розслідування:

- так – 79,8
- ні – 16,4
- не визначився – 3,8

Додаток В

Узагальнені дані – опитування адвокатів (в % - опитано 129 осіб з таких регіонів України, а саме Київська область - 31; Житомирська область -28; Черкаська область - 27 та м. Києва - 43).

1. Стаж роботи на посаді адвоката:

- від 1 до 3 років - 17,2
- від 3 до 5 років - 21,5
- від 5 до 10 років - 32,6
- від 10 до 15 років - 19,1
- понад 20 років - 9,6

2. По якій спеціалізації захисту Ви працюєте:

- надаю перевагу участі в кримінальних провадженнях - 43,2
- надаю перевагу участі в цивільних справах - 37,4
- беру участь як в кримінальних так і в цивільних справах - 19,4

3. Як Ви відноситеся до терміну «кримінально-процесуальна відповідальність»:

- позитивно – 78,4
- негативно – 15,7
- не визначився – 5,9

4. Чи вважаєте Ви за доцільне залишення чинному КПК України норм, які передбачають кримінально-процесуальну відповідальність:

- так – 53,2
- ні – 41,3
- не визначився – 5,5

5. Як Ви вважаєте, за незаконне або несвоєчасне виконання постанови (ухвали) суду, необхідно встановити адміністративну відповідальність, а якщо вони призвели до певних тяжких наслідків – кримінальну відповідальність?:

- так – 24,4
- ні – 49,9

Додаток В

- лише адміністративну відповідальність – 23,1
- лише кримінальну відповідальність – 1,9
- інший варіант відповіді – 0,7

6. Як Ви вважаєте за неналежне або не своєчасне виконання постанови (ухвали) суду, необхідно встановити адміністративну відповідальність, а якщо вони призвели до певних тяжких наслідків – кримінальну відповідальність:

- так – 13,2
- ні – 39,7
- лише дисциплінарну відповідальність – 47,1

7. Здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без його внесення, а також проведення слідчих (розшукових) дій після законних строків досудового розслідування може призвести до порушення прав людини, однак юридична відповідальність за них у чинному матеріальному праві наразі не передбачено. Як Ви вважаєте чи слід встановлювати кримінальну відповідальність за такі дії?

- так – 11,6
- ні – 47,1
- лише дисциплінарну відповідальність – 41,3

8. Законодавством України не передбачена відповідальність за відмову у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, що відповідно до ч. 4 ст. 214 КПК України не допускаються. Як Ви вважаєте чи слід встановлювати відповідальність за відмову уповноваженої особи у прийнятті заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення та вжити зазначених в них відомостей до єдиного реєстру досудових розслідувань?:

- так – 31,6
- ні- 56,1
- інший варіант відповіді – 12,3

9. Що входить в класифікацію кримінально-процесуальних правопорушень:

Додаток В

- ступінь небезпеки для існування та реалізації кримінально-процесуальних відносин – 20,3

- суб'єкт процесуального порушення – 14,7

- об'єкт процесуального порушення – 17,1

- всі перераховані критерії – 47,9

10. Яким шляхом відбуваються відносини між суб'єктами кримінального процесу, які здійснюють досудове розслідування і судовий розгляд :

- шляхом проваджень – 50,4

- шляхом окремих доручень – 39,8

- не визначився – 9,8

11. Чи набувають актуальності допущені слідчими судами кримінально-процесуальні правопорушення :

- так – 63,8

- ні – 26,3

- затрудняюсь відповісти – 9,9

12. Чи відноситься до процесуального порушення судді – неправомірне застосування закону про кримінальну відповідальність:

- відноситься – 87,3

- не відноситься – 6,2

- затрудняюсь відповісти – 5,9

13. Які на Вашу думку причини порушень судьями кримінального-процесуального закону?:

- значне навантаження – 17,7

- низький фаховий рівень – 42,9

- відсутність належного контролю за якістю роботи – 27,8

- інші фактори – 11,6

14. Чи є необхідною і безумовною підставою для забезпечення законного перегляду судових рішень в апеляційному і касаційному порядку:

Додаток В

- так – 95,8
- ні – 1,9
- затрудняюсь відповісти – 2,3

15. Чи потрібне оперативне реагування в разі виявлення в особи, яка була під вартою тілесних ушкоджень:

- так – 99,0
- ні – 0,4
- важко відповісти – 0,6

16. Чи вважаєте Ви за необхідне неналежне виконання постанови (ухвали) суду встановити адміністративну відповідальність:

- так – 84,6
- ні – 4,2
- важко відповісти – 11,2

17. Чи потрібно встановити кримінальну відповідальність у випадку неналежного або несвоєчасного виконання постанови (ухвали) суду, коли це призвело до тяжких наслідків:

- так – 5,4
- ні – 83,2
- важко відповісти – 11,4

18. Як Ви вважаєте чи слід встановити кримінальну відповідальність за здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до єдиного реєстру досудових розслідувань, або без його внесення:

- так – 18,9
- ні – 33,8
- лише дисциплінарну відповідальність – 47,3

19. Чи повинна наступати кримінальна відповідальність за проведення слідчих (розшукових) дій після закінчення строків досудового розслідування:

- так – 23,4
- ні – 25,9

Додаток В

- лише дисциплінарна відповідальність – 50,7

20. Як Ви вважаєте, яку відповідальність слід встановити за відмову уповноваженої службової особи у прийнятті заяви чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення та внесення зазначених в них відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань:

- кримінальну відповідальність – 6,2

- адміністративну відповідальність – 49,1

- дисциплінарну відповідальність – 40,4

- іншу відповідальність – 4,3

21. Чи вважаєте Ви за доцільне ввести адміністративну відповідальність у випадку самовільного залишення у кримінальному процесі місця обшуку або огляду місця події:

- так – 49,8

- ні – 40,4

- не визначились – 9,8

22. Чи повинна на Вашу думку наставати дисциплінарна відповідальність за недотримання розумних строків слідчим ,прокурором під час досудового розслідування:

- так – 90,1

- ні – 4,3

- не визначився – 5,6

Додаток Г

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заступник начальника
управління ГСУ НП України
майор поліції
кандидат юридичних наук
М.С. Цуцкірідзе

« 16 » травня 2016 року

А К Т

про впровадження в практичну діяльність підрозділів
Національної поліції України результатів дисертаційного дослідження
Томіна Едуарда Євгеновича

« 16 » травня 2016 року

м. Київ

Комісія у складі: заступника начальника відділу ГСУ НП України підполковника поліції Лисенка С.Є., старшого слідчого в особливо важливих справах ГСУ НП України, кандидата юридичних наук Мірковця Д.М., старшого слідчого в особливо важливих справах ГСУ НП України Соколовського В.Л., склала даний акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження Томіна Едуарда Євгеновича на тему: «Процесуальні порушення у досудовому та судовому провадженнях» можуть застосовуватись у практичній діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України, а також під час проведення занять в системі службової підготовки.

Заступник начальника відділу
ГСУ НП України
підполковник поліції

С.Є. Лисенко

Старший слідчий в ОВС
ГСУ НП України
капітан поліції
кандидат юридичних наук

Д.М. Мірковець

Старший слідчий в ОВС
ГСУ НП України
капітан поліції

В.Л. Соколовський

Додаток Д

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з навчальної
та виховної роботиНаціонального університету
державної податкової
служби України

М.В. Глух

«11» січня 2016 року

АКТ

впровадження у навчальний процес
Національного університету державної податкової служби України
результатів дослідження здобувача
Національної академії прокуратури України
Томіна Едуарда Євгеновича

м. Ірпінь

«11» січня 2016 року

Комісія у складі: директора навчально-наукового інституту права Національного університету державної податкової служби України, доктора юридичних наук, професора Назарова Віктора Володимировича; завідувача кафедри кримінального процесу та криміналістики Національного університету державної податкової служби України, доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України Цимбала Петра Васильовича; провідного фахівця відділу планування та інформаційного супроводу освітнього процесу Національного університету державної податкової служби України Довгопола Михайла Миколайовича склали цей акт про те, що опубліковані результати дисертаційного дослідження на тему «Процесуальні порушення у досудовому та судовому провадженнях», підготовлені здобувачем Національної академії Томіним Едуардом

Євгеновичом, відповідно до навчально-методичних матеріалів використовувалися у навчальному процесі при викладанні дисциплін у студентів денної та заочної форми навчання Національного університету державної податкової служби України, а саме:

1. Томін Е.Є. Класифікація кримінально-процесуальних порушень / Е. С. Томін // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2014. – № 10–2. – С. 177–180.
2. Томін Е.Є. Кримінально-процесуальна відповідальність як вид юридичної відповідальності / Е. С. Томін // Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право». – 2014. – № 6. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pap.in.ua/6_2014/106.pdf
3. Томін Е.Є. Кримінально-процесуальне правопорушення: поняття, склад і відмінність від інших порушень кримінального процесуального законодавства / Е. С. Томін // Юридичний науковий електронний журнал. – 2014. – № 6. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.lsej.org.ua/6_2014/63.pdf
4. Томін Е.Є. Кримінально-процесуальні порушення, що вчиняються під час досудового розслідування / Е. С. Томін // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – № 30. – том 2. – С. 160–164.
5. Томін Е. С. Юридична відповідальність за вчинення кримінально-процесуальних порушень / Е. С. Томін // Науковий вісник Національного університету ДПС України. – 2014 – №4(67). – С.101–108.
6. Томін Е. С. Види наслідків учинення кримінально-процесуальних порушень, передбачених КПК України / Е. С. Томін // KELM – 2015 – №2 (10) – С. 241–256.
7. Томін Е.Є. Тривале провадження досудового слідства – як одне з типових порушень досудового розслідування в Україні: аналіз практики Європейського суду з прав людини / Е. С. Томін // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання розвитку та взаємодії

публічного та приватного права» 20–21 березня 2015 р. – Львів.– 2015. – С. 207–208.

8. Томін Е.Є. Кримінальні процесуальні порушення в Україні: постановка проблеми / Е.Є. Томін // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку» 27–28 березня 2015 р.– Запоріжжя.– 2015.–С. 117–118.

9. Томін Е.Є. Тримання особи під вартою без належної законної підстави – як типове порушення судового провадження в Україні / Е.Є. Томін // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи» 3 – 4 квітня 2015 р.– Дніпропетровськ.– 2015 – С. 105–106.

10. Томін Е.Є. Істотні порушення кримінального процесуального законодавства України: практичні аспекти / Е.Є. Томін // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Громадянське суспільство в Україні 3 – 4 квітня 2015 р. – Харків.– 2015. – С. 19–20.

Основні результати дисертаційного дослідження Томіна Е.Є. впроваджувалися:

– при викладанні курсу «Кримінальний процес України» та спецкурсів «Проблеми досудового розслідування», «Прокуратура України»;

– при підготовці робочих навчальних програм, методичних рекомендацій до проведення семінарських занять, організації самостійної та індивідуальної роботи з курсу «Кримінальний процес України» та спецкурсів «Проблеми досудового розслідування», «Прокуратура України».

Комісія вважає, що сформульовані за результатами досліджень Томіна Едуарда Євгеновича пропозиції, висновки, рекомендації, які стосуються комплексної характеристики процесуальних порушень у досудовому та судовому провадженнях, неврегульованості й суперечливості законодавчих норм щодо процесуального порядку здійснення досудового та судового проваджень мають важливе теоретичне значення для підготовки майбутніх

Додаток Д

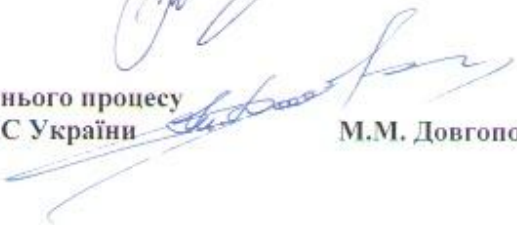
фахівців юридичного спрямування і можуть використовуватися при формуванні навчально-методичного забезпечення.

Члени комісії:

Директор навчально-наукового інституту права,
доктор юридичних наук, професор В.В. Назаров

Завідувач кафедри кримінального
процесу та криміналістики
Національного університету ДПС України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

 П.В. Цимбал

Провідний фахівець
відділу планування та
інформаційного супроводу освітнього процесу
Національного університету ДПС України

М.М. Довгопол

Додаток Е

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Проректор з наукової роботи
 Європейського університету
 доктор економічних наук, професор
 Мельник В.М.

« 18 » листопада 2015 р.

А К Т

впровадження у навчальний процес та наукову діяльність Європейського університету результатів дослідження здобувача Національної академії прокуратури України Томіна Едуарда Євгеновича

Комісія у складі: завідуючого кафедри кримінального права, процесу та криміналістики доктора юридичних наук, доцента Власової Г.П. та членів комісії: професора кафедри кримінального права, процесу та криміналістики, д.ю.н., професора Клименко Н.І., доцента кафедри кримінального права, процесу та криміналістики, к.ю.н., доцента Алексеєва О.О. склала даний акт про те, що результати дисертаційного дослідження здобувача Томіна Едуарда Євгеновича на тему «Процесуальні порушення у досудовому та судовому провадженнях», використовуються в навчальному процесі юридичного факультету Європейського університету, для проведення семінарів і практичних занять зі студентами при вивченні дисципліни «Кримінальний процес України», «Актуальні питання кримінального права і процесу». Результати наукового дослідження знайшли своє відображення в навчально-методичних матеріалах кримінально-правових дисциплін для студентів денної та заочної форм навчання, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

1. Томін Е. Є. Класифікація кримінально-процесуальних порушень / Е. Є. Томін // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція. – 2014. – № 10-2. – С. 177-180.

2. Томін Е. Є. Кримінально-процесуальна відповідальність як вид юридичної відповідальності [Електронний ресурс] / Е. Є. Томін // Електронне

наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право». – 2014. – № 6. – Режим доступу: http://pap.in.ua/6_2014/106.pdf

3. Томін Е. Є. Кримінально-процесуальне правопорушення: поняття, склад і відмінність від інших порушень кримінального процесуального законодавства / Е. Є. Томін // Юридичний науковий електронний журнал. – 2014. – № 6. – Режим доступу: http://www.lsej.org.ua/6_2014/63.pdf

4. Томін Е. Є. Кримінально-процесуальні порушення, що вчиняються під час досудового розслідування / Е. Є. Томін // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Право. – 2015. – Випуск № 30. Том. 2. – С. 160-164.

5. Томін Е. Є. Юридична відповідальність за вчинення кримінально-процесуальних порушень / Е. Є. Томін // Науковий вісник Національного університету ДПС України. Сер. : економіка, право. – 2014. – №4(67). – С.101-108.

6. Томін Е. Є. Види наслідків учинення кримінально-процесуальних порушень, передбачених КПК України / Е. Є. Томін // KELM – 2015. – № 2 (10) – С. 241-256.

7. Томін Е. Є. Тривале провадження досудового слідства – як одне з типових порушень досудового розслідування в Україні: аналіз практики Європейського суду з прав людини / Е. Є. Томін // Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (Львів, 20-21 бер. 2015 р.) – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2015. – С. 207-208.

8. Томін Е. Є. Кримінальні процесуальні порушення в Україні: постановка проблеми / Е. Є. Томін // Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 27-28 бер. 2015 р.) – Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2015. – С. 117-118.

9. Томін Е. Є. Тримання особи під вартою без належної законної підстави – як типове порушення судового провадження в Україні / Е. Є.

Додаток Е

Томін // Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 3-4 квіт. 2015 р.) – Дніпропетровськ: Громадська організація «Правовий світ», 2015. – С. 105-106.

10. Томін Е. Є. Істотні порушення кримінального процесуального законодавства України: практичні аспекти / Е. Є. Томін // Громадянське суспільство в Україні: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (Харків, 3-4 квіт. 2015 р.) – Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2015. – С. 19-20.

Члени комісії:

Завідувач кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики
ПВНЗ «Європейський університет»
доктор юридичних наук, професор

Г.П.Власова

Професор кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики
ПВНЗ «Європейський університет»
доктор юридичних наук, професор

Н.І.Клименко

Доцент кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики
ПВНЗ «Європейський університет»
кандидат юридичних наук, доцент

О.О.Алексєєв